

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI**

**DOWN SENDROMLU BİREYLERİN TÜRKÇE'DEKİ ÇEKİM
EKLERİNİ KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gültaze Yıldız

**ANKARA
Temmuz, 2008**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI**

**DOWN SENDROMLU BİREYLERİN TÜRKÇE'DEKİ ÇEKİM
EKLERİNİ KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gültaze Yıldız

Danışman: Doç. Dr. FUNDA ACARLAR

**ANKARA
Temmuz, 2008**

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

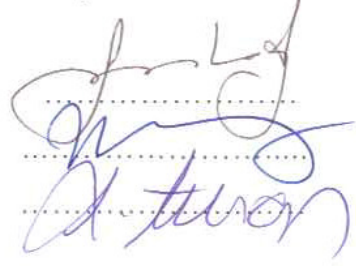
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Özel Eğitim Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Funda Acarlar (Danışman)

Üye Doç. Dr. Tevhide KARGIN

Üye Doç. Dr. Figen TURAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..../...../2008

Prof. Dr. Ayşe Çakır İlhan
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Down sendromlu bireylerin Türkçe'deki çekim eklerini kullanımlarını betimlemek amacıyla yapılmıştır. İlk bölümde problem, amaç, önem, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar açıklanmıştır. İkinci bölümde yöntem, üçüncü bölümde bulgular, dördüncü bölümde tartışma, beşinci ve son bölümde ise sonuçlar ve önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın oluşum aşamasından son noktasına kadar olan süreçte her türlü yardımı, katkıyı sağlayan, bütün bilgilerini ve materyallerini paylaşan, sabrını ve hoşgörüsünü hiç esirgemeyen, danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Funda ACARLAR' a ne kadar teşekkür etsem az olacağını biliyorum. Kendisiyle çalışmaktan ve tez öğrencisi olmaktan her zaman onur duyacağım.

Tez sürecinde kendisini tanımaktan mutlu olduğum, her türlü bilgisini, ve değerli önerilerini paylaşmaktan çekinmeyen, araştırmanın güvenilirlik çalışmasında da katkı sağlayan, motivasyonumda önemli payı olan Öğr. Gör. Bahar Keçeli KAYSILI' ya sonsuz teşekkür ederim.

Tezin gerçekleşmesi için gerekli yardımı sağlayan, Barış Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi yönetimine ve çalışanlarına, Uyum Özel İlköğretim Okulu yönetimine ve çalışanlarına, Bilge Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi yönetimine ve çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Yüksek lisansım boyunca değerli bilgilerinden faydalandığım, alan bilgime önemli katkılar sağlayan, çok değerli A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Bölümü öğretim üyelerine çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans ve tez aşamasında sabrını ve hoşgörüsünü eksik etmeyen, her koşulda destek sağlayan sevgili eşim Sinan YILDIZ'a, oyun

vakitlerimizden çaldığım sevgili oğlum Aras YILDIZ'a, uzakta olsalar da sevgi ve desteklerini her zaman hissettiğim ailem ve sevgili dostlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Gültaze YILDIZ

ÖZET

DOWN SENDROMLU BİREYLERİN TÜRKÇE'DEKİ ÇEKİM EKLERİNİ KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Yıldız, Gültaze

Yüksek Lisans Tezi, Özel Eğitim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Funda Acarlar

Temmuz, 2008, xiii – 100

Bu araştırmanın genel amacı Down sendromlu bireylerin Türkçe'deki isim ve fiil çekim eklerini kullanım özelliklerini betimlemektir.

Araştırmanın örneklemini Ankara ilinde yaşayan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden, en az iki sözcüklü tümce kurabilen, anne eğitim düzeyleri en az lise olan 20 Down sendromlu birey oluşturmuştur. Down sendromlu bireylere, Ankara Artikülasyon Testi uygulanmış, yoğun anlaşılabilirlik problemi olan bireyler araştırmaya dahil edilmemişlerdir. Down sendromlu bireylerden sohbet ve öyküleme bağlamında iki ayrı dil örneği alınmıştır. Sohbet bağlamında tüm Down sendromlu bireylerle önceden belirlenen standart konular çerçevesinde sohbet edilmiş, öyküleme bağlamında ise bireylerin bildikleri bir masalı veya hikâyeyi anlatmalarının yanı sıra resimli olay kartlarındaki nesnelere ve olayları da anlatmaları istenmiştir. Her iki bağlamda alınan dil örnekleri kayıt edilerek çevriyazıya dönüştürülmüş, dil örneği analizi yapılarak çekim eklerinin kullanım sıklıkları, kullanılmayan çekim ekleri, çekim eklerinin kullanımında yapılan hatalar belirlenmiştir. Dil örnekleri analizi sonucunda elde edilen bulguların analizinde SPSS programı kullanılmıştır. İsim çekim eklerinin kullanım sıklıkları ve hata sıklıklarının frekansları verilmiş, öyküleme ve sohbet bağlamları arasında ortalama sözce uzunluğu bakımından anlamlı farklılık

olup olmadığı ve bağlamlar arasında zaman çekim eklerinin kullanım sıklığı ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığı t testi kullanılarak incelenmiştir. Bağlamlar arasında ad durum eklerinin, iyelik eklerinin, eylemde çatı eklerinin, eylemsilerin kullanım sıklıklarındaki ve bağlamlar arasında ad durum, iyelik eklerinin kullanımında hata sıklıklarındaki farkın anlamlılığı Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılarak incelenmiştir.

Araştırma sonucunda Down sendromlu bireylerin en fazla sıklıkta kişi, zaman, ad durum ve iyelik eklerini kullandıkları belirlenmiştir. Eklerin kullanımında hatalar yaptıkları, en fazla yaptıkları hata tipinin de 'atma' şeklinde olduğu belirlenmiştir. Ortalama sözce uzunluğunun (OSU) öyküleme bağlamında sohbet bağlamına göre daha uzun olduğu görülmüştür. Down sendromlu bireyler ortalama sözce uzunluğuna göre beş gruba ayrılmış ve genel olarak çekim eklerinin kullanım sıklığının en fazla, OSU'su en yüksek olan grupta olduğu, hata sıklığının ise ters orantılı olarak bu grupta azaldığı ya da hiç hata yapılmadığı görülmüştür. İki dil örneği bağlamındaki çekim eklerinin kullanımı karşılaştırıldığında, iyelik eklerinde hem kullanım hem hata sıklığı açısından bağlamlar arasında anlamlı bir fark olduğu ve sohbet bağlamında iyelik eklerinin kullanım ile hata sıklığının daha fazla olduğu görülmüştür. Eylemde çatı eklerinin kullanım sıklığı açısından ise öyküleme bağlamı lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak Down sendromlu bireylerin alanyazında belirtildiği gibi çekim eklerinin kullanımında güçlükleri olduğu, ancak ana dili İngilizce olan Down sendromlu bireylerden farklı olarak özellikle ad çekim eklerinin kullanımında hatalar yaptıkları görülmektedir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bilgilerin Down sendromlu bireylerin dil becerilerinin değerlendirilmesi ve eğitiminde yararlı olacağı düşünülmektedir.

SUMMARY

THE USE OF TURKISH GRAMMATICAL MORPHEMES IN INDIVIDUALS WITH DOWN SYNDROME

Yıldız, Gültaze

Master's Thesis, Department of Special Education

Supervisor: Doç. Dr. Funda Acarlar

July, 2008, xiii – 100

This study examines the use of verb and noun suffixes in children with Down syndrome.

Twenty individuals with Down syndrome, whose mother's education level is at least high school and, who use in their sentences at least two words and attending special education centers in Ankara participated in this study. All participants met the criteria for intelligibility according to the Ankara Articulation Test. The language samples were taken in the context of conversation and narration separately. During the conversation context the standard topic that has determined previously were presented, besides in the narration context children were asked to tell a familiar story as well as talk about the event ordering cards. Both in the two contexts the language samples were recorded and then transcribed. The transcriptions were reviewed considering the frequency of noun and verb suffixes that were used, omitted suffixes and morphological errors. The SPSS packet program was used to analyze the findings derived from language sample analysis. The frequency of noun word suffixes and frequency of errors were given and to answer whether the Mean Length of Utterance (MLU) in both context and tense morphemes differed or not, t test was used. To investigate the differences between two contexts, with regard to the frequency of occurrence of locatives, possessives, verb voice suffixes and nonfinite verbal forms and with regard to the frequency of errors in locatives and possessives, Wilcoxon signed-rank test was used.

Results show that children with Down syndrome used verb person, tense, locative and possessive suffixes most frequently. There were errors while using these endings and the most frequent error type was omitting. MLU was longer in the context of narration than in the context of conversation. Children with Down syndrome divided into 5 groups according to MLU and found that using morphemes in the higher MLU was also higher, conversely frequency of errors were lower or there were no errors in this group. In comparison noun and verb suffixes used within two contexts; there were differences between two contexts with regard to the frequency of occurrence and the frequency of possessive errors. In the context of conversation frequency of possessive suffixes and frequency of errors were significantly higher compared to the context of narration. Besides in the context of narration frequency of verb voice suffixes were significantly higher.

As a result children with Down syndrome have some difficulties in the production of morphemes similarly to the literature, but distinct from English speaking children with Down syndrome, Turkish speaking children with Down syndrome had made errors especially in noun suffixes. The data derived from this research will contribute to assessing language abilities and will help us in the education of children with Down syndrome.

TABLolar

Tablo 1. Brown' un dilbilgisi gelişim evreleri

Tablo 2. Araştırma grubundaki Down sendromlu bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumlarına ilişkin bilgiler

Tablo 3. İncelenen isim ve fiil çekim ekleri

Tablo 4. Down sendromlu bireylerin isim çekim eklerinin kullanım sıklıklarına ilişkin betimsel istatistikler

Tablo 5. Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları isim çekim ekleri

Tablo 6. Down sendromlu bireylerin fiil çekim eklerinin kullanım sıklıklarına ilişkin betimsel istatistikler

Tablo 7. Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları fiil çekim ekleri

Tablo 8. Çekim eklerinde yapılan hataların özellikleri

Tablo 9. Sohbet ve öyküleme bağlamında OSU puanlarına ilişkin betimsel istatistikler

Tablo 10. OSU (sohbet) ve OSU (öyküleme) ortalama puanlarının t testi sonuçları

Tablo 11. Ortalama sözce uzunluğuna göre çekim eklerinin kullanım sıklıkları ve hata yüzdeleri

Tablo 12. Bağlama göre eklerin kullanım ve hata sıklıklarına ilişkin bulgular

Tablo 13. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında ad durum eklerinin kullanım sıklığı ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Tablo 14. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında iyelik eklerinin kullanım sıklığı ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Tablo 15. Zaman çekim ekleri kullanımının bağlamlar arası ortalamaları t testi sonuçları

Tablo 16. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında eylemde çatı eklerinin kullanım sıklığı Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Tablo 17. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında eylemsi eklerinin kullanım sıklığı Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Tablo 18. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında ad durum eklerinin hata ortalaması Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Tablo 19. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında iyelik ekleri hata ortalaması Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Çekim eklerinde yapılan hata tiplerinin dağılımı

Şekil 2. Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları isim çekim eklerinin dağılımı

Şekil 3. Ad durum eklerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

Şekil 4. Ad durum eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeylerine göre dağılımı

Şekil 5. İyelik eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

Şekil 6. Zaman eklerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

Şekil 7. Eylemsilerin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER	
JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
BÖLÜM I	
GİRİŞ	
Problem	1
Amaç	5
Önem	5
Sınırlılıklar	7
Tanımlar	8
BÖLÜM II	
KONUyla İLGİLİ GENEL BİLGİLER	
İletişim, Dil, Konuşma	9
Dilin Bileşenleri	10
Dil Gelişimi	11
Türkçe İsim Ve Fiil Çekim Ekleri	12
Biçimbirimbilgisi Gelişimi	18
Dil Bozuklukları	24
Down Sendromlu Bireylerin Genel Dil Özellikleri	25
Ana Dili Türkçe Olan Zihin Engellilerin Dil Gelişim	30
Özellikleri İle İlgili Yapılan Çalışmalar	
Dilin Değerlendirilmesinde Dil Örneği Analizinin	31
Kullanımı	
Dil Örneği Analizi	32
BÖLÜM III	
YÖNTEM	
Araştırma Modeli	37
Araştırma Modeli	37
Veri Toplama Araçları	39
Çevriyazı Güvenirliği	42
Dil Örneği Analizi	42
Verilerin Analizi	43
BÖLÜM IV	
BULGULAR	

Down Sendromlu Bireylerin İsim Çekim Eklerini Kullanım Ve Hata Sıklıklarına İlişkin Bulgular	46
Down Sendromlu Bireylerin Fiil Çekim Eklerini Kullanım Ve Hata Sıklıkları İle İlgili Bulgular	49
Çekim Eklerinde Yapılan Hata Tiplerine İlişkin Bulgular	51
Dil Örneği Bağlamının Ortalama Sözce Uzunluğuna Etkisine İlişkin Bulgular	52
Ortalama Sözce Uzunluğuna Göre Çekim Eklerinin Kullanımına Ve Yapılan Hatalara İlişkin Bulgular	54
Dil Örneği Bağlamına Göre İsim Ve Fiil Çekim Eklerinin Kullanımlarına Ve Hata Sıklıklarına İlişkin Bulgular	60
BÖLÜM V	
TARTIŞMA	65
Sonuç	75
Öneriler	77
KAYNAKLAR	80
EKLER	90

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI**

**DOWN SENDROMLU BİREYLERİN TÜRKÇE'DEKİ ÇEKİM
EKLERİNİ KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gültaze Yıldız

Danışman: Doç. Dr. FUNDA ACARLAR

**ANKARA
Temmuz, 2008**

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Problem

Yeryüzünde ilk insanın ortaya çıkışından, içinde yaşadığımız teknoloji ve uzay çağına kadar olan insanlık tarihini hızlı bir şekilde gözden geçirdiğimizde, kaydedilen ilerlemeler, mucizevî gelişmeler insanoğlunun yerleşik ve toplumsal yaşama geçme süreci ile ivme kazanmıştır. İnsanoğlu toplumsallaşarak üretmiş, gelişmiş ve ilerlemiştir. İnsanın toplumsallaşmasını sağlayan en temel öğelerden biri iletişim kurabilmesidir. İnsan yaşadığı toplumla bağ kurabilmek, öğrenmek, anlamak, anlatmak, sosyal ve bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için iletişim kurmak zorundadır.

İletişim bilgi ve düşüncelerin kodlandığı, iletildiği ve kodun çözülmesini içeren etkin bir süreçtir (Owens, 1990). İletişimin temel amacı en uygun yolu kullanarak, iletilmek istenilen mesajın en doğru şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Konrot'a göre (2005) iki kişi ya da kişiler arasında gerçekleştirilecek olan mesaj iletimi, alımı ve anlamlandırılması üzerinde anlaşma sağlanmış bir kod olan "dil" aracılığı ile gerçekleşmektedir. Dil, toplumsal olarak üzerinde uzlaşılarak keyfi olarak kodlanmış belli kurallara bağlı olarak kullanılan semboller sistemidir (Owens, 1990).

İletişimi sağlamak için kullanılan dil sisteminin, hareketler, jest ve mimikler, işaretler gibi sözel ve sözel olmayan kullanım yolları vardır. Konuşma da, bunlardan biri olarak sözel dilin seslerle ifade edilmesi olup insanın biyolojik bir özelliğidir. Konuşma motor hareketlerin kullanımını gerektiren fiziksel ve nöro-fizyolojik bir süreçtir. İnsan, konuşma işlevinde gerekli olan bazı organlar sayesinde düşüncelerini sesli sembollerle kodlamaktadır (Aksan, 1995). Konrot (2000) da konuşmayı "düşüncelerimizi ifade etme aracı olarak kullandığımız sembolik bir araç olan sözel dilin (sözel

lisanın), akciğerlerden gelen havanın boğaz, ağız ve burun yolunda şekillenmesi sonucunda oluşan seslere dönüştürülerek karşımızdaki insan(lar)ın kulakları tarafından alabilecekleri bir biçime dönüştürülmesi işlemi, eylemi” olarak tanımlamıştır.

Bireyin en önemli gelişim alanlarından biri olan dil gelişimi kavramsal ve sosyal alanlarda bütünleştirmeyi sağlayan bir role sahiptir. Dil gelişimi, insanların çevreleriyle etkileşimde bulunması, isteklerini, ihtiyaçlarını anlatması ve çevresindekilerin benzer ihtiyaçlarını anlaması, sosyal ilişkiler kurması ve devam ettirmesi, okuma yazmanın öğrenilmesi gibi pek çok alanda etkisini gösterir. Çocuklarda dil edinimi birçok araştırmacı tarafından araştırılmış ve dil edinimindeki genel gelişim evreleri betimlenmiştir. Bloom ve Lahey (1978) dili içerik, biçim ve kullanım olarak üç temel bileşene ayırmışlardır. Dil edinimi ve gelişimi araştırmaları da dilin bu bileşenlerindeki gelişimin betimlenmesini kapsamaktadır. Dil gelişiminde sorun olduğu düşünülen çocuğun dilin bileşenlerindeki yeterlilik ve yetersizliklerinin tanımlanması dilin hangi bileşeninde/bileşenlerinde güçlüğü olduğunun belirlenmesini sağlamaktadır.

Çocukların dil gelişimlerinde zaman zaman çeşitli nedenlerle sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlar doğum öncesi, doğum anı ve hastalıklar, kazalar gibi doğum sonrasında meydana gelen durumlardan kaynaklanabilmektedir. Bu sorunlar çocuğun tüm gelişim alanlarında doğrudan ya da dolaylı etkili olmaktadır. Çocuklar için önemli bir gelişim alanı olan dil gelişiminde de yaşanabilecek sorunlar nedeniyle çocuklar dili akranları ile aynı hız ve yeterlilikte edinmeyebilirler. Dil gelişiminde yaşanan problemler bireyin öğrenmesini, kavramasını, ailesi ve toplumla ilişkilerini etkileyerek sosyal, duygusal gelişiminde de doğrudan etkisini gösterecektir. Dil gelişiminde sıklıkla sorun yaşayan gruptan birisi de zihinsel yetersizliğe sahip çocuklardır. Zihinsel yetersizlik; zihinsel işlevlerde gerilik olması, uyumsal davranış problemleri olması ve bu yetersizliğin gelişimsel dönemlerde ortaya çıkması durumudur (Grosman, 1983). Genellikle zihin yetersizliği olan çocuklar yavaş konuşma gelişimi, zayıf bellek, yeni durumlara uyma güçlüğü, algı ve kavram gelişimindeki gecikmeler

nedeniyle duygu ve düşüncelerini karşılarındakine bağımsız olarak açıkça ifade etmekte güçlükler yaşarlar (Rosenberg ve Abbeduto, 1993).

Zihinsel yetersizliği olan çocukların birçok gelişimsel alanın yanı sıra dil gelişiminde de güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Normal gelişim gösteren çocuklar okul öncesi dönemde 3–4 yaşlarında dilin önemli bileşenlerini kazandıkları halde zihinsel yetersizliği olan bireyler genellikle sadece çevrelerindeki kişilerin, kendileri için önemli nesnelere isimlerini ve sosyal etkileşim için gerekli olan bazı sözcükleri öğrenmektedirler (Tager-Flusberg ve Sullivan, 1998).

Doğum öncesi dönemde zihinsel yetersizliğe neden olan faktörlerden birisi de otozomal kromozom bozukluğu olan Down sendromudur. Trizomi 21 olarak da adlandırılan Down sendromu 1000 doğumdan 1'ini etkileyen kromozom anomalisi sonucu meydana gelmektedir (McGrowther ve Marshall, 1990). Down sendromu, zihinsel engele neden olan genetik sendromlar içinde en fazla bilinen ve en sık karşılaşılan sendromdur (Chapman, 1997). Down sendromlu bireylerin bilişsel ve fiziksel yetersizliklerinin yanı sıra dil gelişimlerinde de yetersizlikler olmaktadır. Down sendromunun doğumda tanılanabilmesi nedeniyle dil gelişim dönemleri erken dönemden itibaren izlenebilmektedir. Down sendromlu bireylerin, dilin çeşitli bileşenlerinde değişen düzeylerde sorunlar yaşadıkları bilinmekle birlikte ifade edici dilin, dilin anlama boyutundan daha fazla etkilendiği bilinmektedir (Law, 2004).

Down sendromlu çocukların özellikle dilin biçimbirim bilgisi ve sözdizimi alanlarında dilin diğer alanlarına göre özgül güçlükleri olduğu ve biçimbirimlerin kullanımında sıklıkla biçimbirimi atma tipinde hatalar yaptıkları gösterilmiştir (Chapman, 1995). Down sendromlu bireylerin normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırıldıkları çalışmada ise bağlaçlar ve ekler gibi tek başına kullanılmayan, cümle içinde anlam kazanan dilbilgisel işlevli biçimbirimleri daha fazla attıklarının belirtilmesi de bu alanda güçlük yaşadıklarını desteklemektedir (Chapman, 1999; Chapman ve ark., 1998).

Ülkemizde Down sendromlu bireylerin dil becerileri, dil gelişimleri konusunda yapılmış çalışmalar oldukça sınırlıdır. Down sendromlu bireylerin dili anlama ve kullanma alanlarında yapılacak araştırmalarla genel dil profilinin ortaya konması, bireyin gereksinim duyduğu alanda eğitimine odaklanılıp zaman ve kaynak israfını engelleyecektir.

Farklı dilleri konuşan Down sendromlu çocukların eklerin kullanımındaki güçlükleri benzer olabilmekle beraber dil yapılarının farklı olması nedeniyle ana dili Türkçe olan Down sendromlu bireylerin güçlük çektikleri biçimbirimlerin ve yapılan hata tiplerinin farklılaşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Türkçe konuşan Down sendromlu bireylerin dilin biçimbirimbilgisi bileşenindeki gelişimlerinin incelenerek diğer dilleri kullanan Down sendromlu bireylerle ortak özelliklere sahip olup olmadıklarının belirlenmesi önem taşımaktadır. Çalışma sonucunda Türkçe konuşan Down sendromlu bireylerin dilin biçimbirimbilgisinde hangi çekim eklerini sıklıkla kullandıkları, hangilerinin kullanımında hata yaptıkları ve hatalarının başka dilleri konuşan Down sendromlu çocuklarla benzerlik ve farklılıkları tartışılacaktır. Araştırma sonucunda Down sendromlu çocuklarda biçimbirimlerin gelişimi konusunda edinilen bilgilerin Türkçe alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Down sendromlu çocukların Türkçe çekim eklerini kullanımlarına ilişkin özelliklerinin betimlenmesi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.2 Amaç

Araştırmanın genel amacı, Down sendromlu çocukların biçimbirimbilgisi gelişimlerini, kullandıkları ekler ve yaptıkları hatalar açısından inceleyerek betimlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Down Sendromlu bireylerin Türkçe isim ve fiil çekim eklerini kullanım ve hata sıklıkları nedir?
2. Down sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanırken yaptıkları hata tipleri nelerdir?
3. Down sendromlu bireylerde dil örneği bağlamı ortalama sözce uzunluğunu (OSU) etkilemekte midir?
4. OSU Down sendromlu bireylerin kullandıkları çekim eklerinde farklılığa neden olmakta mıdır?
5. Down sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanımı dil örneği bağlamına göre farklılık göstermekte midir?

1.3 Önem

Dil, bireyin toplumun bir üyesi olmasını sağlayan, toplumla sağlıklı, sürekli iletişim kurmasını kolaylaştıran en önemli yetilerinden biridir. Dil gelişimi akranları ile aynı hız ve yeterlilikte olmayan çocuklar, yaşamın her alanında problem yaşamaya başlarlar. Akranları tarafından sosyal kabul görmeleri zorlaşır, sosyal çevrelerinde ve okul yaşantılarında problemler yaşarlar. Bu ve benzeri birçok sorunla karşılaşmadan önce müdahalede bulunmak, erken eğitime başlamak yetersizliğe sahip birey ve ailesi için yaşamsal önem taşımaktadır. Down sendromlu bireylerde dilin hangi alanlarında problem olacağını bilmesi, değerlendirme ve müdahalede hangi alana odaklanacağı konusunda ipucu sağlamaktadır (Miller, 1999). Bu nedenle, Down sendromlu çocukların dil ediniminde özel güçlük yaşadıkları alanların belirlenmesi önemlidir.

Down sendromlu çocukların duyuşal-devinim (sensorymotor) döneminde ilk yılda normale yakın gelişim gösterdikleri, gelişimdeki gecikmelerin ikinci yılda ve özellikle 2–4 yaşları arasında arttığı belirtilmiştir. Özellikle dil becerilerindeki güçlüklerinin günlük yaşam ve sosyal becerilerindeki güçlüklerinden daha fazla olduğu belirlenmiştir (Chapman, 1997). Vineland uyum davranış ölçeğinin kullanıldığı bir çalışmada da 1–11 yaşları arasındaki Down sendromlu çocukların iletişim becerilerinin günlük yaşam becerileri ve sosyal becerilerinden önemli ölçüde geri olduğu bulunmuştur (Dykens ve ark.,1994). Aynı çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise ifade edici dilin alıcı dilden daha gecikmeli olarak geliştiğidir.

Down sendromlu çocukların genel gelişimsel profillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalarda Down sendromunun çocuğun bilişsel gelişimi ve dil gelişimi üzerinde özgül bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Chapman, 1997; Chapman ve Hesketh, 2000). Down sendromlu çocukların dil gelişimleri ile ilgili çalışmalarda bir dil profili çıkararak, dilde güçlü ve zayıf oldukları alanların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaların ortak bulgularından biri Down sendromlu çocukların özellikle dilin ifade edici boyutunda biçimbirimbilgisi ve sözdizimi alanlarında, dili anlama ve sözcük dağarcığı gelişimine göre özel bir güçlükleri olduğudur (Grela, 2002; Chapman, 1995). Tüm bu çalışmaların ortak amacı Down sendromlu çocuklara uygun dil değerlendirme ve müdahale programlarının hazırlanması için gerekli olan ayrıntılı bilgiye ulaşmaktır. Down sendromu çocuklar doğumla birlikte tanılanabildiklerinden dolayı diğer engel gruplarına oranla daha fazla erken müdahale ve erken eğitim şansına sahiptirler. Erken müdahale ile çocuğun dil gelişimi desteklenerek farklılıklarından kaynaklanacak problemler en aza indirgenebilmektedir.

Down sendromlu çocukların dilde güçlü ve zayıf oldukları alanlar farklı diller için yapılan çalışmalarda betimlenmiş olmakla birlikte, kullanılan dilin yapısına özgü farklılıklar da söz konusu olabilir. Ana dili Türkçe olan Down sendromlu çocuklarda dil gelişimi konusunda yapılmış ayrıntılı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma ile Türkçe alanyazında ilk olarak Down

sendromlu bireylerin dilin biçimbirimbilgisi bileşenindeki özelliklerinin betimlenecek olması nedeniyle bu çalışma önem taşımaktadır.

Bu araştırma sonucunda Down sendromlu çocukların Türkçe'deki ekleri (biçimbirimleri) kullanma özellikleri betimlenerek hangi ekleri ve ne sıklıkta kullandıkları, hangi ekleri kullanmadıkları ve yaptıkları hataların neler olduğu tartışılacaktır. Yapılan çalışma sonucunda Türkçe konuşan Down sendromlu çocukların hangi eklerde güçlük yaşadıkları ve ekleri kullanırken ne tip hatalar yaptıkları bilgisine ulaşılabilecektir. Ayrıca Down sendromlu bireylerin ekleri kullanımlarında ortalama sözce uzunluğunun etkisi de incelenecektir. Tüm bu bilgilerin Down sendromlu bireylerin ifade edici dil becerilerinin değerlendirilmesi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dil gelişiminde tüm Down sendromlu bireylerin yaşam boyu devam eden güçlükleri olduğundan, dilin biçimbirimbilgisi boyutunda ne gibi özelliklere sahip olduklarının betimlenmesi açısından bu çalışma önem taşımaktadır. Araştırma bulgularının Down sendromlu bireylerin dil becerileri konusunda yapılacak yeni araştırmalara ve Down sendromlu çocuklarla çalışan eğitimcilerle yol göstermesi bakımından önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4 Sınırlılıklar

1. Araştırmada veri toplama araçları olarak kullanılan dil örneği alımı ve bu dil örneklerinin çevriyazıya dönüştürülerek analiz edilmesi uzun zaman gerektirdiğinden araştırma grubu, Ankara ilinde yaşayan 20 Down sendromlu bireylerle sınırlandırılmıştır.
2. Araştırmada biçimbirimlerin kullanımına ilişkin bilgi alma yolu olarak yalnızca dil örneği kullanılmıştır.

1.5 Tanımlar

Biçimbirim (morpheme): Bir dilde tek başına anlam taşıyan en küçük yapıdır. Bağımlı biçimbirimler (bound morpheme) tek başlarına bir anlamları olmayan, ancak bağımsız biçimbirime eklenince anlamı olan biçimbirimlerdir. Bağımsız biçimbirimler (free morpheme) ise tek başına kullanımda da anlam taşıyan biçimbirimlerdir (McLaughlin, 1998).

Ortalama sözce uzunluğu-OSU (Mean length of utterance-MLU): Çocuk dili çalışmalarında sözdizimi-biçimbirimbilgisinin değerlendirilmesinde sık kullanılan ölçümlerden biri olan ortalama sözce uzunluğu dil örneğindeki tüm biçimbirimlerin sayısının toplam sözce sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Acarlar, 2005).

Öyküleme (anlatı, narrative): Öyküleme, resimli kartlar ya da yazısız resimli hikâye kitapları kullanılarak, çocuğun burada bulunan olaylar, resimler hakkında konuşmasının sağlandığı dil örneği alma yollarından biridir. Öyküleme bir olayın, deneyimlerin anlatılmasıdır (Miles, Chapman, Sindberg, 2006).

Sohbet (conversation): Sohbet, serbest oyun ortamında çocuğun ilgi alanına yönelik materyallerin kullanıldığı karşılıklı konuşmaya dayalı bir dil örneği alma yöntemidir (Miles, Chapman, Sindberg, 2006).

BÖLÜM II

KONUyla İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1 İletişim, Dil, Konuşma

İletişim, geniş anlamda, canlılar arasında karşılıklı bilgi, duygu ve düşüncelerin alış-verişini sağlayan sistemler bütünü olarak tanımlanabilir (Owens,1990). İletişimin değişik hayvan türlerinde danslar, sesler ve şarkılar aracılığıyla gerçekleştiği gözlenmektedir. Canlı türleri içinde en gelişmiş organizma olan insan için ise iletişim, insanlık tarihi yolculuğunda insanla birlikte evrimleşmiştir. Canlılar arasında 'dil' olarak adlandırdığımız semboller sistemi ile iletişimi geliştiren biricik varlık insanoğludur (Plante, Beeson, 1999).

Plante ve Beeson'a göre (1999), insan iletişimi hareketlerin, duygusal ifadelerin ve seslerin temsil edildiği öğelerin işlendiği zengin desenli bir duvar kilimi gibidir. İletişim bu bilgilerin alıcı ve gönderici arasında iletilmesini ifade eder. Dil, iletişim amacıyla evrene ilişkin düşüncelerin bir toplum tarafından paylaşılan ve kullanımları belli kurallara bağlı olan keyfi olarak belirlenmiş semboller sistemi ile kodlanmasıdır (Bloom ve Lahey, 1978). İnsanlar belli kurallar üzerinde uzlaşarak, o dili kullanan bireylerin anladığı semboller yaratmışlardır. Bu semboller birer koddur ve bu oluşturulan kod sayesinde insanlar iletişim ihtiyaçlarını gerçekleştirirler. Dilin varlığı, dili kullananların kullandıkları semboller ve kurallar konusunda uzlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Dili kullananlar bu kuralları değiştirebilirler ya da yeni kurallar koyabilirler (Owens, 1990).

Dil genel olarak semboller sistemi olarak tanımlanmaktadır. Konuşma ise dilin sembolik biçimlerinin yerine geçen sesleri çıkarmak için kullandığımız bir dizi motor işlemdir. Dil kurallarını bildikten sonra, sesleri

kullanmak için üretilen dizilerin işitilebilir veya başka şekillerde algılanabilir şekle gelmesidir. Konuşma, dilin kurallarını bilip o kurallarla ürettiğimiz ses dizilerinin işitilebilir, algılanabilir akustik hale getirilmesidir. Bunu da konuşma organları sağlamaktadır (Ege, 2005).

2.2 Dilin Bileşenleri

Bloom ve Lahey (1978) dili içerik, biçim ve kullanım olmak üzere üç temel bileşene ayırmışlardır. Dilin bu üç boyutunun bilinmesi dil gelişiminin ve dil bozukluklarının betimlenmesi için kolaylık sağlamaktadır.

İçerik; evren hakkındaki düşüncelerin, kavramların belli biçimlerle simgelenmesidir. Olayları, nesnelere ve bunlar arasındaki ilişkileri simgeleyen sözcük ya da anlam bilgisidir. Sözcükler ya da semboller dili kullananın düşüncelerini ifade ettiği için anlamlıdır, tek başlarına bir anlamları yoktur (Owens, 1990).

Biçim; genel anlamıyla ses ve işaretleri anlam ile birleştirme olup sesbilgisi, biçimbirimbilgisi ve sözdizimini kapsamaktadır. *Sesbilgisi*, dildeki sesleri, seslerin görevlerini ve sıralanışlarını belirleyen kurallara ilişkin bilgiyi kapsamaktadır. Farklı dillerde değişik konuşma sesleri vardır ve bu sesler farklı düzenlemeler içinde kullanılmaktadırlar. Dilin ses sistemine ilişkin kuralların öğrenilmesi sadece bireysel konuşma seslerini değil, ritm, vurgu değişiklikleri gibi farklılık yaratan örneklerin keşfedilmesini de içermektedir (Acarlar, 2006). *Biçimbirimbilgisi*, sözcüklerdeki kök ve ekleri, bunların sıralanışını ve sözcüklerin türetilişlerine ilişkin bilgiyi içermektedir. Tümce içindeki sözcükler arasında bağlantıyı sağlayan öğeler biçimbirimlerdir (morfem). Dilde anlamı olan en küçük birim olan biçimbirimler bağımlı ve bağımsız olarak ikiye ayrılmaktadır. Bağımlı biçimbirimler kendi başlarına kullanılmazlar, tek başlarına bir anlamları olmamakla beraber kullandıkları bağlama göre anlamlar yüklenirler. Bağımsız biçimbirimler ise tek başlarına kullanılabilirler. Dilin biçim bileşeni içinde yer alan *sözdizimi* ise, sözcüklerin sözce içinde dizilişlerini incelemektedir. Sözcüklerin tümce içindeki sırası,

tümce türleri, sözcüklerin tümce içindeki yerlerini belirten kuralları içermektedir (Owens,1999).

Kullanım (Edimbilim) ise dilin, kullanılan bağlamdaki amacına yönelik biçimsel seçenekler arasından uygun olanı seçmeyi içermektedir. Kullanım, günlük yaşantıda iletişime girilen bireylerin ve bağlamın özelliğine göre dili uygun kullanabilme ile ilgili birtakım kuralları kapsamaktadır. İletişimin biçimini, tarzını yöneten bu kurallar konuşmanın nasıl başlayıp nasıl sonlandırılacağı, konuşmanın içeriğine göre cümlelerin sıralanması gibi iletişimde kendiliğinden gerçekleşen kurallardır (Owens, 1990).

Normal gelişim gösteren çocuklarda dilin bileşenlerinin gelişimi ayrıntılı olarak çalışılmıştır. Aşağıda genel dil gelişimi aşamalarına ilişkin özet bilgiden sonra araştırma ile ilgisi nedeniyle Türkçe isim ve fiil çekim ekleri ve biçimbirimlerin gelişimi konusu ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

2.3 Dil Gelişimi

Dil gelişimi çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki 'amaçlı iletişim öncesi dönem' olan 0–8 aylar arasını kapsamaktadır. Bu aşamada çocuğun bakma, ağlama, ses çıkarma ve benzeri davranışlarını yetişkinler amaçlıymış gibi cevaplandırmaktadır. İkinci aşama 8–12 ayları kapsayan 'dil öncesi iletişim amaçlı aşama' olup çocuk sesleri, jestleri ve sonuçta sözcükleri kullanarak amaçlı iletişim kurmaktadır. 'İlk sözcükler aşaması' olan üçüncü aşama 12–18 aylar arasını kapsamaktadır. Bu aşamada çocuk günlük yaşam bağlamlarında dili anlamaya ve kullanmaya başlamaktadır. Dördüncü aşama olan 'iki sözcük birleşimi aşaması' 18- 24 aylar arasındadır ve bu dönemde çocuk sözdizimi, anlambilim kurallarına uygun sözceleri oluşturma için sözcükleri birleştirmeye başlamaktadır. Beşinci aşama 'erken dönem karmaşık sözdizimi-anlambilim' aşamasıdır. Bu dönem 2–3,5 yaşlar arasında olup bu dönemde dilin temel sözdizimi yapıları gelişir, çocuk çeşitli olaylar, düşünceler hakkında konuşur ve dili farklı iletişim işlevlerine uygun kullanır. Altıncı aşama olan 'geç dönem karmaşık sözdizimi-anlambilim' aşaması 3,5–7 yaşlar arasını kapsamaktadır. Bu

dönemde çocuk daha karmaşık bir dil kullanır ve farklı söylemlere katılır. Yedinci dönem 'iletişimsel yeterlilik' dönemi 7–12 yaşlar arasındadır ve bu dönemde sözdizimi, anlambilim ve edimbilim becerileri gelişmiştir (Acarlar, 2006).

2.4 Türkçe isim ve fiil çekim ekleri

Bu bölümde araştırma konusu ile ilgisi nedeniyle Türkçe isim ve fiil (ad ve eylem) çekim ekleri kısaca özetlenecektir (Aksan, 1983; Gencan, 2007).

Sözcükler anlam ve görev bakımından sekiz türe ayrılmışlardır: Ad, sıfat, adıl, eylem (fiil), belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem (Aksan,1983).

Adlar, tanıtmak için varlıklara verilmiş (takılmış) sözcüklerdir. Adlar, evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duyu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcüklerdir. Nitelik ve nicelik yönünden adlar birçok türe ayrılır ve tüm adlar tümcedeki diğer sözcüklerle ilgi kurarken ad çekim eklerini alırlar. Ediskun çekim ekini "kelimenin anlamını ve sınıfını değiştirmeden ona hal, ilgi, kip, zaman, nicelik, şahıs ve beraberlik bakımından bir anlam kazandıran morfemler" şeklinde tanımlamaktadır (Ediskun, 1963; akt: Aksan, 1983).

İsim çekim ekleri işlevlerine göre durum ekleri, iyelik ekleri, çoğul eki, ilgi eki, küçültme eki, eşitlik eki gibi ekler alırlar.

Ad durum ekleri: Adları adlara, eylemlere, ya da ilgeçlere bağlayan eklerdir. Durum eklerinin tek başlarına anlamları yoktur ve birbirlerinin yerine kullanılmazlar. Ad durum ekleri; belirtme, yönelme (yaklaşma), bulunma (kalma), çıkma (/ayrılma/uzaklaşma), tamlama (ilgi), birliktelik (araç/vasıta) ekleridir.

Belirtme durum eki: Ad durumu eki olan-i ekiyle, adın taşıdığı kavramın etkilendiği belirtilmiş olur. Yapılan eylem bu eki alan varlık (nesne) üzerinde gerçekleşir. Bu durum eki, ad görevinde kullanılan sözcüklere de gelir. Belirtme durumu eki –i ulandığı sözcüğün ünlülerine uyar. Yani ünlü

uyumuna göre aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi -ı, -i, -u, -ü; -(y)ı, -(y)i, -(y)u, -(y)ü değişikliklerini gösterir.

- Kedi/yi sevmek - Kitab/ı düşürmek.

Yönelme (yaklaşma) durumu: Yönelme durumunda, adın belirttiğı kavrama yöneliş, dönüş söz konusudur. Bu durum ada –e ekinin getirilmesiyle sağlanır. Bu ekin ünlü uyumlarına göre değişimleri -e, -a; -(y)e, -(y)a biçimindedir.

- Köy/e geldi. - Kapı/ya baktı.

Bulunma (kalma) durum eki: Ad ya da ad görevinde kullanılan sözcüklere –de durum ekinin getirilmesiyle anlatılır ve kalma, içinde olma bildirir. Bu ekin ünlü uyumlarına göre değişimleri -de, -da, -te, -ta biçimindedir.

- Okul/da kaldı. - Ev/de buldu.

Çıkma (ayrılma/uzaklaşma) durum eki: Ad ya da ad soylu sözcüklere -den eki ve değişik biçimleri olan -dan; -ten, -tan eklerinin getirilmesiyle sağlanır. Bu durum genellikle bir çıkma, ayrılma gösterir.

- Banyo/dan çıktı. - Tencere/den aldım.

Tamlayan eki: Tamlayan durum eki olan -in ad ya da ad görevindeki sözcüklere eklenerek bu sözcüklerin gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını, tamamlanmasını sağlar. Bu durum eki de bağlandığı adın ünlülerine göre -ın, -un, -ün, -(n)in, -(n)ın, -(n)un, -(n)ün biçimlerini alır.

- Evin kapısı - Masa/nın gözü

Berberlik (araç) eki: İle ilgeci ve onun ekleşmiş biçimi olan -la, -le işlek bir beraberlik/araç eki durumundadır.

- Elim/le böldüm - Çatal/la yedi.

İyelik Ekleri: Adın karşıladığı varlığın bir kişiye veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Bir nesnenin başka bir nesneye ait olduğu belirtilmek istendiğinde nesneyi karşılayan adın sonuna iyelik eki getirilir. İyelik ekleri adlara gelen kişi bildirici eklerdir. Konuşan, dinleyen, ve adı

geçen olarak üçü tekil, üçü çoğul olmak üzere altı kişi bulunduğundan iyelik ekleri aşağıda sunulduğu gibi nesnelere temsil eden bu altı kişiyi karşılıyor demektir.

1. tekil kişi: -(i)m	el-im, silgi-m
2. tekil kişi: -(i)n	el-in, silgi-n
3. tekil kişi: -(s)i	el-i, silgi-si
1. çoğul kişi: -(i)miz	el-i-miz, silgi-miz
2. çoğul kişi: -(i)niz	el-i-niz, silgi-niz
3. çoğul kişi: -leri	el-leri, silgi-leri

Eşitlik eki: Adlara ve ad soylu sözcüklere eklenen –ce(-ca; ça, çe) eki eşitlik, benzerlik, görelilik, karşılaştırma anlamı verir. ‘Ailece, yıllarca, yaşça’ gibi.

Küçültme eki: Sözcüklerin anlamına küçüklük, azlık, sevgi, acıma kavramları katan -cik, -cek, -ceğiz, -imsi, -imtırak, -rek, -ce ekleridir.

- Küçücük kız. - Minicik kedi.

Çoğul eki: Adların çokluk şekillerini yapar. Çoğul eki “çiçek/ler, kuş/lar” örneklerinde olduğu gibi -ler, -lar biçimindedir. Adın karşılıdığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu belirtmek için tekil şekle çoğul eki getirilir.

Eylemler ise; yazmak (hareket), -kararmak (oluş), -uyumak (durum) örneklerindeki gibi hareket, oluş, kılınış, durum gösteren öğelerdir. Eylem çekimi sırasında zaman, kişi, sayı, olumsuzluk gibi kavramlar hep son ek durumundaki morfemlerle anlatılır. Eylem çekim ekleri zaman ekleri (bildirme kipleri), dilek kipleri, şahıs ekleri, eylemde çatı ekleri, eylemsiler, olumsuzluk eki ve soru eki şeklindedir.

Zaman ekleri (bildirme kipleri): Eylemin içinde olduğu zamanı gösterir. Eylem bir oluş, kılınış, yargı bildirirken zamanı da belirler. Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman eylemlerin oluş zamanlarının başlıcalarıdır. Eylemler zamanla birlikte, kişi kavramlarını da

belirleyerek, kişiye bağılı olarak biçimlenirler. Bu biçimleniş de kipleri oluşturur. Kiplerin bir bölümü zamanı, bir bölümü de istek, dilek-koşul, gereklik, emir gibi duyguları belirtir.

Şimdiki zaman: Şimdiki zaman anlatımı –iyor eki eylem eylem kök ya da gövdesine getirilerek sağlanır. Eylemin içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürdürdüğünü belirten bu zaman bildirme kipi olarak da biçimlenir. ‘Kitap al/ıyor/um’.

Geçmiş zaman: Eylemin bildirdiği zaman içinde bulunulan zamandan önceyi belirtir. Bu zaman eylemin kök ya da gövdesine –dı ve –miş eklerinden birinin getirilmesiyle sağlanır. Bu biçimdeki eylem, belirli geçmiş (Orada kal-dı-k) ve belirsiz geçmiş (Orada kal-mış-ız) kiplerini oluşturur.

Gelecek zaman: Eylemin anlattığı iş, oluş ve kılınışın geleceğe ilişkin olduğunu anlatır ve eylem kök ya da gövdesine ‘Odada kal-acağ-ız’ örneğindeki gibi -acak/-ecek eki getirilerek kurulur.

Geniş zaman: Eylemin her zaman yapıldığını ya da yapılabileceğini bildiren zamandır. Eyleme –r (-ir, -ır, -ur, ür, -er, -ar) eki getirilerek kurulur. ‘Kitap oku-r-um’.

İsteme kipleri: Bu kiplere eylemin anlattığı kavramı belirten dilek, istek, gereklik, buyrum (emir) kavramları taşıdıkları için isteme kipleri denir.

Dilek-koşul kipi: Dilek anlamı taşıyan kiptir. Eylem kök ya da gövdelerine –sa (-se) ekinin getirilmesiyle kurulur. ‘Kal-sa-k’, ‘Git-se-m’

İstek kipi: Eyleme istek kavramı katan kiptir. Eylem kök ya da gövdelerine –a (-e) ekinin gelmesiyle oluşur. ‘Kal-a-lım’, ‘Git-e-lim’

Gereklik (gereklilik)kipi: Eylemin yapılması gerektiğini gösteren isteme kipidir. Bu kip eylem kök ya da gövdelerine ‘Kal-malı’, ‘Ol-malı’ örneklerindeki gibi –malı (-meli) ekinin getirilmesiyle oluşur.

Yeterlik fiili: Eylem köküne -e,-a ile birlikte bilmek eylemi gelmektedir. ‘Bekle-yebil-mek’, ‘Anla-yabil-mek’

Ek eylem fiili: İsim ve isim soylu sözcüklere gelerek bu kelimelerin cümlede yüklem olmasını sağlar. Çekimlenmiş fiillere gelerek birleşik zamanlı fiiller yapar. Zaman eklerine olasılık anlamı katar. ‘Kalmış-tır’, ‘Gelecek-tir’.

Kişi ekleri: Fiillerde kip eklerinden sonra gelerek eylemi kimin yaptığını ifade eder.

1. tekil kişi eki 'Alsa-m'
2. tekil kişi eki 'Alsa-n'
3. tekil kişi 'Al-sa'
1. çoğul kişi eki 'Alsa-k'
2. çoğul kişi eki 'Alsa-nız'
3. çoğul kişi eki 'Alsa-lar'

Eylemde Çatı (Ekleri): Türkçe'de eklerle belirlenen eylemin, özne ve nesneyle ilişkisi açısından görev ve anlamca tamamlanmasını sağlayan biçimine çatı adı verilir. Çatı, eylem kök ya da gövdelerine, çatı ekleri adını verdiğimiz, -n-, -l- (edilgen), -n-, -l-, -ş- (dönüşlü), -ş- (işteş), -ir-, -tir-, -t- (ettirgen) eklerinin getirilmesiyle oluşur. Ancak eylemin, hangi çatı ekini alacağı, özne ve nesne durumlarına göre değişir.

Edilgen eylem: Türkçe'de etken eylemler, -l- ve -n- çatı eklerini alarak edilgen eylemleri oluştururlar. Edilgen eylemle kurulmuş tümcelerde özne, gerçek özne değildir; 'Bir kadın sesi duyuldu. 'Sınavlar açıklandı' örneklerinde olduğu gibi işi yapan ya da işe konu olan kişi ya da varlıklar kesinlikle belirlenmiş durumda bulunmaz.

Dönüşlü eylem: Eylemin anlattığı işin belli bir özne tarafından yapıldığını göstermek üzere, eylem kök ya da gövdelerine -n-, -l-, çatı ekleri getirilerek yapılan eylemlerdir. Dönüşlü eylemle kurulan tümcelerde işi yapan da yapılan işten etkilenen de aynı özne, yani aynı kişidir. 'Kadın dizlerine vurarak dövü-n-dü', 'İleri doğru at-ıl-dı'.

İşteş eylem: Eylemin birden çok özne tarafından yapıldığını göstermek üzere geçişli ya da geçişsiz eylem kök ya da gövdelerine -ş çatı ekinin getirilmesiyle yapılan eylemlerdir. İşteş eylem karşılıklı ya da birlikte yapılan eylemi gösterdiği gibi, belli bir süre içinde durum değişikliğini belirtmek için de kullanılır. 'Babamla tartıştık', 'Onun haline gülüştüler'.

Ettirgen eylem: Ettirgen eylemle oluşmuş bir tümcede öznenin yaptığı ya da yaptırdığı işten doğrudan doğruya bir nesnenin etkilendiği görülür. Özne çoğunlukla işi yapan değil yaptırandır. Geçişli ve geçişsiz eylem kök ya

da gövdelerine -ir, -tir-, -t- eklerinden birinin ya da ikisinin getirilmesiyle ettirgen çatılı eylem oluşur. 'piş-ir-mek, ağla-t-mak, söyle-t-tir-mek' gibi.

Eylemsiler: Eylemden türeyen, ancak eylemin bütün özelliklerini göstermeyen sözcüklerdir. Bir bölümü ad gibi, bir bölümü ad ve sıfat gibi, bir başka bölümü de belirteç gibi kullanılır. Eylemsiler, değişik eklerle oluşmaları ve tümcede değişik görevleri olması nedeniyle şu bölümlere ayrılırlar:

Eylemliler: Eylemlerin belli eklerle oluşarak ad görevinde kullanılan biçimlerine denir. Türkçe'de eylemlilik, eylem kök ve gövdelerine -mak (-mek), -ma (-me), -iş (-ış, -uş, -üş) ekleri getirilerek türetilir.

Ortaçlar: Eylemsilerin, ad ve çoğunlukla sıfat olarak kullanılan bölümüdür. Türkçe'de ortaçlar eylem kök ve gövdelerine -dik (-dik, -duk, -dük; -tık, -tik, -tuk, -tük), -ar (-er, -ır, -ir, -ur, -ür), -maz (-mez), -mış (-miş, -muş, -müş) -an (-en), -acak (-ecek), -ası (-esi) ekleri getirilerek oluşurlar. 'Tanıdık kişi, Yanacak odun, Gelen konuk' gibi.

Ulaçlar: Eylemsilerin bi başka bölümünü ulaçlar oluşturur. Türkçe'de eylemden türeyen, ancak tümce içinde çoğunlukla belirteç görevini yapan sözcüklere ulaç denir. Türkçede ulaç türetmeye yarayan ekler şunlardır: -p (-ıp, -ip, -up, -üp), -arak (-erek), -a (-e), -ınca (-ince, -unca, -ünce), -madan (-meden), -maksızın (-meksizin), -dıkça (-dikçe, -dukça, -dükçe, -tıkça, -tikçe, -tukça, -tükçe), -alı (-eli), -ken, -dığında (-diğinde, -duğunda, düğünde, -tığında, -tiğinde, -tuğunda, -tüğünde). 'Al-ıp gitti', 'Paketleri al-arak gitti', 'Kış başla-yınca gitti', 'Büyü-dükçe güzelleşti' gibi.

Soru eki: Eylemde soru çekimi eylemin mi (mi,mu,mü) soru ekini almasıyla anlatılır. Soru anlamı veren mi eki, olumlu ya da olumsuz eylemde kişi eklerinden önce ya da sonra gelir. Belirsiz geçmişte, şimdiki zamanda, geniş zamanda, gelecek zamanda ve gereklik kipinde kişi ekinden önce kullanılır. Belirli geçmiş zamanda, dilek-koşul, istek kiplerinde ve emir kipinin 3. tekil ve çoğulunda kişi ekinden sonra gelir. 'Kalayım mı?', 'Kalacak mıyım?' 'Kalmalı mıyım?' gibi.

Olumsuzluk eki: Türkçe'de olumsuzluk kavramı birçok dillerde görülenin tersine, eylem gövdesi içinde anlatılmaktadır. Almak (olumlu),

almamak (olumsuz) gibi. Eyleme olumsuzluk anlamı -ma (-me) ekiyle ve kök ya da gövdeden hemen sonra katılmaktadır. Geniş zamanda birinci tekil kişilere –ma (-me) ile kazandırılan olumsuzluk anlamı, öteki kişilerde -maz, -mez ile elde edilir. ‘Kalmam ‘Kalmaz’, ‘Kalmazlar’ gibi.

2.5 Biçimbirimbilgisi gelişimi

Çocuklar ilk elli sözcük üretiminden sonra yaklaşık 18 aylıkken sözcükleri birleştirerek iki sözcüklü tümce kurmaya başlarlar. 2 yaş civarında ise üç sözcüklü tümceler üretirler. 2–5 yaşlar arasındaki çocuklarda biçimbirimlerin kullanımı, temel cümle tiplerini üretme ve bunları birleştirerek daha ileri düzeyde gramer yapılarını kullanma gelişmektedir (McLaughlin, 1998).

Anadili İngilizce olan çocuklarda biçimbirimbilgisinin gelişiminde on dört biçimbirimin (morfemin) kazanılması ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar dil gelişimi ve dil bozuklukları konularında çalışan araştırmacılar için önemli bir temel sağlamaktadır (Brown, 1973; Cazden, 1968; deVilliers ve deVilliers, 1973). Bu çalışmalarla çocukların bu biçimbirimleri aşağı yukarı aynı sırada ve ortalama sözcük uzunluğu ile tahmin edilen bir dönemde edindikleri gösterilmiştir. Tablo 1’de Brown’un ana dili İngilizce olan çocuklar için belirlediği beş dilbilgisi gelişim evresine göre beklenen OSU değerleri ve edinilen yapılar yer almaktadır.

Normal dil gelişimi gösteren çocukların erken evre aşamasında morfemleri kazanımında bireysel farklılıklar olmakla beraber genel olarak edinimde izlenen sırada Brown’un evrelerine benzer şekilde tutarlılık olduğu belirtilmiştir (Korngold, Menyuk, Libergott ve Chesnick, 1988). Biçimbirimlerin gelişim evrelerinin belirlenmesi dil bozukluğu olan çocukların dil becerilerinin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda daha da önem kazanmaktadır.

Tablo 1. Brown' un Dilbilgisi Gelişim Evreleri

Evreler	Ortalama Sözcü Uzunluğu	Özellikler -Edinilen Yapılar
1. Evre 12–26 ay	1.00–2.00	Tek sözcük dönemi. Ek kullanımı gözlenmiyor.
2. Evre 27–30 ay	2.00–2.50	Özne ve nesne arasında anlamsal bağlantıların kurulduğu dönemdir. Bağımlı biçimbirimlerin gelişimi.
3. Evre 31–34 ay	2.50–3.00	Soru sözcükleri, emir cümleleri ve olumsuz cümle yapısının edinildiği ve kullanıldığı dönemdir.
4. Evre 35–40 ay	3.00–3.75	Sıfat cümleleri ve isim cümleleri gibi karmaşık yapıların kullanıldığı dönemdir.
5. Evre 41–46 ay	3.75–4.50	Birleşik cümlelerin kullanıldığı dönemdir.

Evrensel edinim aşamalarının yanı sıra her dil için, o dilin yapısal ve işlevsel nitelikleri ile belirlenen, o dile özgü bir edinim sırası da söz konusudur (Aksu-Koç, Slobin, 1985). Dil gelişimi, değişik dillerin kendi yapısal özelliklerini içerdiğinden farklı diller edinilirken o dillerin gramer özellikleri farklılık gösterebilmektedir. Her dilde bazı dilbilgisel yapılar diğerlerinden daha önce ve daha kolaylıkla edinilmektedir. Türkçe’de isimlerde cinsiyete göre bir ayırım yapılmaz ve durum eklerinin her birinin ‘tek bir biçim: tek bir işlev’ prensibine uygun olarak belirgin bir işlevi vardır. Bu eklerin kolay çözümlenebilir olması 2 yaş kadar erken bir dönemde edinilmesini sağlamaktadır (Aksu-Koç, Slobin, 1985).

Türkçe edinimde çocuklar iki yaş civarında temel tümce yapılarını, isimlerle kullanılan biçimbirimleri ve eylemlerle kullanılan biçimbirimlerin çoğunu kazanırlar. Türkçe konuşan normal gelişim gösteren çocukların dil edinimleri ve dil özellikleri ile ilgili araştırmalarda çocukların çekim eklerini kullanmaya erken yaşta, henüz tek sözcükler kullanma aşamasındayken başladıkları gösterilmiştir (Aksu-Koç, Slobin, 1985).

Aksu-Koç ve Slobin (1985), Türkçe ediniminde ad-durum bildiren eklerle, iyelik ve çoğul gibi ad çekim eklerinin 24 ay ya da öncesinde edinildiğini belirtmişlerdir. Aksu-Koç ve Slobin (1985) bu erken edinim durumunu Türkçe'nin düzenli vurgu alan, kolay algılanabilir son eklerden oluşmasıyla açıklamışlardır.

Baykoç-Dönmez'in (1986) 12–30 aylar arasındaki çocukların dil gelişimini incelediği araştırmada ad durum eklerinden belirtme (–i hali) ve yönelme (–e hali) hali eklerinin 13–18 aylar arasında, bulunma halinin (–de) 19–24 ve çıkma hali eki (–den) nin ise 25–30 aylar arasında edinildiği belirlenmiştir. Ekmekçi'nin (1987) ad durum eklerinin edinim sırasını incelediği çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış olup belirtme ve yönelme halinin 15. ayda, bulunma halinin ise 19. ayda kullanılmaya başladığı bulunmuştur. Aynı çalışmada çıkma haline daha erken dönemde rastlansa da bu ekin üretken bir şekilde kullanımının ikinci yılda gözlemlendiği belirtilmiştir. Topbaş ve arkadaşlarının (1996) 6- 72 aylar arasındaki 90 çocukla yaptıkları araştırmada da 23. ayda ad durum eklerinin tamamının kullanıldığı bulunmuştur. Bu çalışmada yönelme ve belirtme halinin 15 ayda, bulunma ve çıkma halinin 17. ayda, birliktelik (–le) ekinin ise 18. ayda kullanıldığı belirtilmiştir. Tamlayan ekinin de 16 aylıkken kullanımının gözlemlendiğini belirtmişlerdir. Ketrez ve Aksu-Koç (baskıda) tek çocuktan 1;3–2;0 yaşları arasında aldıkları dil örneklerine dayalı boylamsal çalışmaları sonucunda benzer bulgular elde etmiş ve ilk olarak 18 aylıkken ad durum eklerinden belirtme, yönelme, bulunma halinin kullanıldığını, ancak sadece belirtme halinin üretken olarak kullanımının söz konusu olduğunu belirlemişlerdir. Aynı çocuk 19 aylıkken bulunma, yönelme, çıkma hali ve tamlayan eklerini kullanmıştır. Ketrez ve Aksu-Koç yönelme ve belirtme halinin diğer durum eklerinden daha erken ve daha sık kullanıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca çocuğun bulunma ve çıkma halinin kullanımında çok az hata yapmış olduğunu ifade etmişlerdir.

Alanyazında ad durum eklerinin edinimi ile ilgili çalışmaların yanı sıra bu eklerin daha ileri yaşlarda kullanım sıklığının incelendiği çalışmaların da olduğu görülmektedir. Acarlar (1992) 30–47 aylar (2,5–4 yaş) arasında isim

durumlarından en sık ismin yalın durumunun, çekim eklerinden ise belirtme ve yönelme durumunun kullanıldığını, en az kullanılan ad durum ekinin ise ayrılma (çıkma) durum eki olduğunu bulmuştur. 48–60 aylar (4–5 yaş) arasındaki çocuklarla yapılan bir diğer çalışmada da (Güleryüz, 1992) ismin yalın halinin en sık kullanılan durum olduğu, daha sonra sırasıyla belirtme, yönelme, bulunma, tamlayan eklerinin ve en az ismin çıkma durumunun kullanıldığı bulunmuştur.

Zaman eklerinin edinimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, Ekmekçi'nin (1987) şimdiki zaman ekinin 16. ayda kullanıldığını, ancak bu dönemde eylemlerin sonundaki kişi eklerinin kullanılmadığını bulduğu dikkati çekmektedir. Aynı çalışmada gelecek ve geçmiş zaman eklerinin kullanımı 19. ayda başlamakla beraber bu eklerin üretken olarak kullanımlarının 21. ayda başladığı belirtilmiştir. Ekmekçi geniş zaman eklerinin 18. ayda görülse de fazla kullanılmadığını, genelde çocukların büyüklerin isteklerine karşı çıkarken (oturmam, sevmem gibi) bu eklerin sadece olumsuz şeklini kullandıklarını ifade etmiştir. İleriki yaşlarda da geniş zaman ekinin fazla kullanılmadığı, ikinci yaştan sonra rica etmek amacıyla ya da koşullu tümcelere bir basamak olarak kullanıldığı (biraz yemek verir misiniz, atlama düşersen gibi) gözlenmiştir. Aynı çalışmada, duyulan bir olayı başkasına aktarmada kullanılan –miş ekinin 17. ve 19. ayda soruları yanıtlamaktan çok yansıtıcı biçimde kullanıldığı (Anne: düşmüş mü? Çocuk: düşmüş) belirtilmiştir. Yirmi ikinci ayda bu ekin kullanımının artmasına çocuğun hayal kurma evresine girmesi nedeniyle hikâye anlatmaktan hoşlanmasının neden olduğu düşünülmektedir (Halliday, 1975. akt. Ekmekçi). Aksu-Koç ve Slobin de (1985) zaman eklerinden geniş zaman ve miş'li geçmiş zaman eklerinin ediniminin diğer zaman eklerinden sonra olduğunu belirtmişlerdir. Aksu-Koç ve Ketrez'in yaptığı (2003) çalışmada da ilk kazanılan eylem ekinin di'li geçmiş zaman ve şimdiki zaman eki (-yor) olduğu, geniş zaman ve miş'li geçmiş zaman eklerinin ise bu zaman eklerinden sonra edinildiği belirlenmiştir. Baykoç-Dönmez (1986) 13–18 aylar arasında di'li geçmiş zaman ekinin kullanıldığını, şimdiki zaman ekinin 20. ayda, gelecek zaman ekinin 21–30 aylar arasında kullanıldığını bulmuştur. 25–30 ay grubunda miş'li geçmiş zaman eki, 25–27 ay arasında ise geniş zaman eki kullanımının gözlemlendiğini belirtmiştir.

Zaman eklerinin kullanım sıklığı incelendiğinde, 30–47 aylar arasında çocukların en yüksek oranda şimdiki zaman ekini, sonra sırasıyla di'li geçmiş zaman, miş'li geçmiş zaman, gelecek zaman, emir, geniş zaman, istek ve dilek koşul eklerini kullandıkları görülmektedir (Acarlar, 1992). 48–60 aylar arasındaki çocuklarla yapılan çalışmada ise tüm yaş ve cinsiyet gruplarında en sık olarak şimdiki zaman, sonra sırasıyla miş'li geçmiş zaman eki, dili geçmiş zaman eki, geniş zaman, gelecek zaman, istek, emir ve şart kiplerinin kullanıldığı belirtilmiştir (Güleryüz, 1992).

Dil edinimi ve gelişimi ile ilgili çalışmalarda iyelik eklerinin edinimi konusundaki bulgular incelendiğinde, 1. tekil iyelik eklerinin kullanımının 18. ayda büyük artış gösterdiği, 3. tekil iyelik ekinin 21. ayda, 2. tekil iyelik ekinin ise ancak 2. yaş civarında gözlemlendiği görülmektedir (Ekmekçi, 1987). Topbaş ve arkadaşları (1996) iyelik eklerinin 16. aydan itibaren kullanıldığını belirlemişlerdir. İleri yaşlardaki kullanım sıklığı incelendiğinde ise 2,5- 4 yaşlar arasında en sık 1. tekil ve 3. tekil kişi iyelik eklerinin kullanıldığı bulunmuştur (Acarlar, 1992). En erken edinilen iyelik eklerinin ileri yaşlarda en sık kullanılan iyelik ekleri olduğu görülmektedir.

Çalışmalar Türkçe'de eylemlerin sonuna eklenen kişi eklerinin öğrenilmesinin oldukça uzun bir süre aldığını göstermektedir (Ekmekçi, 1987). 18. ayda 'ben' ve 'o' ayrımının tam olarak yapılması sonucunda birinci tekil kişi eki, 22. aydan sonra ise diğer kişi ekleri rahatlıkla kullanılmaktadır. Aksu ve Ketrez de (2003) 15–20 aylar arasında kişi eklerinin kullanılmaya başladığını belirlemişlerdir. Güleryüz (1992), 4-5 yaşlar arasında en yüksek oranda 2. tekil kişi eklerinin, en düşük oranda ise 2. çoğul ve 3. çoğul kişi eklerinin kullanıldığını belirtmiştir.

Olumsuzluk ekinin ilk kez 15. ayda yeteneksizlik bildirmek üzere birleşik olarak –emi biçiminde kullanıldığı bulunmuştur (Ekmekçi, 1987). Bu ek daha sonra 16. ayda şimdiki zaman ekiyle kullanılmaya başlamaktadır. İleri aylarda öğrenilen her eylem ekiyle birlikte olumsuzluk ekinin de kolaylıkla kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir. Aksu-Koç ve Ketrez de (2003)

benzer şekilde olumsuzluk ekinin 15–20 aylık dönemde kullanılmaya başladığını belirlemişlerdir.

Soru eklerinin kullanımının ise ilk kez 17. ayda görüldüğü, ancak 23. ayda kullanımının arttığı bulunmuştur (Ekmekçi, 1987). Aksu-Koç ve Ketrez (2003) de 15–20 aylar arasında soru eklerinin kullanılmaya başladığını belirlemişlerdir.

Çoğul ekinin kullanımı ile ilgili bulgular incelendiğinde, bu ekin erken dönemde kullanılmadığı ve 1;8 yaşında kullanımının gözlemlendiği belirtilmiştir (Ekmekçi, 1987; Ketrez ve Aksu-Koç, (baskıda)). Baykoç-Dönmez (1986) çoğul ekinin 20–23 aylar arasında gözlenmekte olduğunu belirtmiştir. İleri yaşlarda da çoğul eki kullanımı yaşla doğru orantılı olarak artmaktadır (Güleryüz, 1992).

Eylemde çatı eklerinin edinimi konusunda Ekmekçi (1987) edilgen tümce kuruluşuna 19. ayda, ettirgen tümce yapısına ise 17. ayda rastlandığını belirtmiştir. Ketrez de (Ketrez, 1998: akt; Ege, 2005) edilgen ekinin edinimini incelediği boylamsal çalışmasında 1;6 ve 1;11 yaşlarında bu ekin gözlemlendiğini belirtmiştir. Maviş ve Ege'nin (akt. Ege, 2005) çalışmasında 2;0–5;7 yaşlar arasındaki çocuklarda edilgenlik (–il) ve işteş (–ş) eklerinin 2;0 yaş grubunda gözlemlendiği, bunları 2;4 ayda dönüşlü ve 2;9 ayda ettirgen eklerinin kullanımının izlediği belirtilmiştir.

Eylemsilerin edinimleri konusunda Aksu-Koç ve Slobin'in (1985) çalışmasında bu yapıların 2;1 ile 5;0 yaşları arasında edinildiği, bu süreçte hatalar yapılarak da olsa kullanıldığı belirtilmiştir. 2.5–4 yaşlar arasında eylemsilerin kullanım sıklığının dağılımı incelendiğinde, 30–35 aylar arasındaki erkek çocukların en sık eylemlikleri, en az ise eylemsilerden ortaçları kullandıkları bulunmuştur (Acarlar, 1992). İzleyen 4–5 yaşlar arasında ise tüm yaş ve cinsiyet gruplarında en fazla ulaçların, daha sonra ortaçların, en az ise eylemliklerin kullanıldığı belirtilmiştir (Güleryüz, 1992).

Genel olarak baktığımızda Türkçe' de ad durum ekleri, zaman, kişi ve iyelik eklerinin erken dönemde, 20 aydan önce edinildiği görülmektedir. Çoğul eki ise 20 aydan sonra edinilmektedir. Eylemde çatı ekleri iki yaştan önce, eylemsiler gibi daha karmaşık yapılar ise iki yaşından sonra edinilmeye başlanmaktadır.

Verilen bilgiler doğrultusunda dil ediniminin, farklı dillerde kendi içinde tutarlı bir gelişim sırası takip ettiğini görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında çocukların dil gelişimlerinde bir problem yaşandığında erken tanılama ve erken müdahale mümkün hale gelmektedir. Dil gelişimi genel olarak özetlendikten sonra, dil gelişiminde yaşanan problemlere ilişkin genel bilgiler aşağıda verilmiştir.

2.6 Dil bozuklukları

Dil kullanımında bir sorun yaşanmaması için, dilin tüm bileşenlerinde uyumlu bir kullanımın gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla dilin herhangi bir bileşeninde ortaya çıkan bir sorun dille ilgili bir güçlük yaşanmasına neden olmaktadır.

Bloom ve Lahey (1978) dil sorunlarını aşağıdaki başlıklar altında incelemişlerdir.

1. Dilin biçim bileşeninde (sesbilgisi, biçimbirimbilgisi, sözdizimi kuralları) anlama ve kullanma güçlükleri.
2. Dilin içerik bileşeninde yani evren hakkındaki düşünceleri sembolleştirme ve örgütlemeye yaşanan güçlükler.
3. Dilin kullanım bileşeninde, iletişim bağlamına uygun iletişim işlevini kullanma ve anlamaya ilişkin yaşanan güçlükler.
4. Dilin biçim, içerik ve kullanım bileşenlerinin etkileşiminde güçlük olması.
5. Normal gelişim gösteren yaşlılara göre gelişimsel gecikme olması.

ASHA (Amerikan dil, konuşma ve işitme derneği) ise dil bozukluğunu konuşma, yazma ya da diğer sembol sistemlerini kullanma ve/veya anlamada bir sorun olması durumu olarak tanımlamıştır. Bu bozukluk dilin;

- 1) biçim (sesbilgisi, biçimbirimbilgisi, sözdizimi),
- 2) içerik (semantik, anlambilgisi) ve
- 3) iletişim işlevi olan kullanım bilgisi alanlarından birini ya da birkaçını içerebilir (Paul, 2001).

Sözü edilen bu sorunların ayrıntılı betimlemesinin yapılabilmesi, sorunun hangi evrelerde, hangi alanlarda olduğunu belirlenmesi için daha önce anlatılan dil gelişimi ile ilgili evrelerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Dil sorunlarının eşlik ettiği Down sendromlu çocuklarda dilin hangi alanlarında güçlükleri olduğunun belirlenerek normal gelişim gösteren çocukların dil gelişimi ile benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması önemlidir. İzleyen bölümde Down sendromluların dil gelişimlerinde gözlenen ortak özellikleri sunulmaktadır.

2.7 Down Sendromlu Bireylerin Genel Dil Özellikleri

Down sendromunun, genetik olarak zeka geriliğine neden olan en yaygın genetik sendrom olduğu bilinmektedir. Down sendromu, bebeğin doğumu ile tanıldığından, erken yaşlardan itibaren Down sendromlu bireylerin genel gelişimsel özellikleri ve dil edinimleri ile ilgili araştırmalar yapılmıştır.

Chapman, Schwartz ve Kay-Raining Bird (1991) Chapman (1995), Chapman, Seung, Schwartz ve Kay-Raining Bird (1998) ve Miller'ın (1987,1988) Down sendromlu çocukların dil ve iletişim becerileri ile ilgili araştırmaları gözden geçirildiğinde, dil becerilerinin bilişsel gelişimleriyle eş zamanlı gelişim göstermediği, dil gelişimlerinin bilişsel becerilerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Dil gelişimi için önemi olan işitsel kısa süreli bellekte Down sendromlu bireylerin güçlükleri olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Chapman ve Hesketh, 2000; Kumin,1996; Hulme ve Mackenzie, 1992). Bu güçlükler, ifade edici dil becerilerinin yanı sıra dili anlamayı da etkilemektedir (Miolo, Chapman ve Sindberg, 2005).

Genel olarak dil gelişimlerine baktığımızda, çocuk, ergen ve yetişkin Down sendromluların sesbilgisi, anlambilgisi ve sözdizimi gelişimleri paralellik göstermemektedir (Rondal 1996; Chapman, Ross, Seung, 1993).

Sesbilgisi gelişimleri incelendiğinde; Down sendromlu çocukların konuşmadaki sesleri ve ses kombinasyonlarını çıkarmada sıklıkla güçlük yaşadıkları, takvim yaşlarından beklenen fonolojik gelişimin gerisinde gelişim gösterdikleri ve sıklıkla artikülasyon hatası yaptıkları görülmektedir (Kumin, 1996; Rosin, Swift, Bless ve Vetter, 1988). Down sendromlu çocuklar konuşmalarında anlaşılabilirlik problemleri yaşamaktadırlar. Yakın çevreleri tarafından daha iyi anlaşılabilmeyle birlikte bir araştırmada Down sendromluların % 30'dan azının tanıdık olmayan kişiler tarafından anlaşıldığı belirtilmiştir (Buckley, Sacks, 1987).

Down sendromlu çocukların dili anlama becerileri ise dili ifade etme becerilerinden daha iyi durumdadır (Miller, 1999). Down sendromluların ifade edici dili ile ilgili yapılan bir araştırmada Down sendromlu çocuklar öğrenme güçlüğü olan ve normal gelişim gösteren çocuklarla sözel anlama düzeylerine göre eşleştirilmiştir (Jenkins, 1993). Bu araştırmada Down sendromluların yardımcı filleri ve zamirleri karşılaştırma grubundan çok daha az kullandıkları, ilgeçlerin kullanımında ise önemli bir farklılık bulunmadığı belirtilmiştir. Chapman ve arkadaşlarının (1991) yaptıkları araştırmada da ifade edici dilde alıcı dilden daha önemli derecede sorunları olduğu ortaya konmuştur.

Sözcük dağarcığı gelişimleri ise, gerek ifade edici gerekse anlama açısından Down sendromlu bireylerin dilin diğer alanlarına göre daha iyi oldukları alandır. Rondal, Ghiotto, Bredart ve Bachelet (1988), yaptıkları çalışmada Down sendromlu çocukların ortalama sözce uzunluklarına göre kendilerinden daha küçük yaştaki normal gelişim gösteren çocuklarla eşleştirildiklerinde, benzer sözdizimi özellikleri gösterdiklerini ve normal gelişim gösteren çocuklardan daha geniş bir sözcük dağarcığına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumun Down Sendromlu çocukların yaşça çok daha büyük olmalarından dolayı yaşantı zenginliklerinden kaynaklandığı

belirtilmiştir. Grela'nın (2002) çalışmasında da Down sendromlu çocuklarla normal gelişim gösteren çocuklar OSU'larına göre eşleştirildiğinde, iki grubun eylem sözcüklerini kullanımları arasında önemli bir farklılık olmadığı ve duygu bildiren fiillerin kullanımında Down sendromlu çocukların eksiklikleri olduğu belirtilmiştir.

Rosin ve arkadaşları (1988), Down sendromlu çocukların ifade edici dilde sözdizimi bileşeninin gelişiminde güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sözdizimi, biçimbirimbilgisi okulçağı, ergenlik ve erişkinlikte sözcük dağarcığına göre daha geri düzeydedir (Chapman ve ark 1991; Fowler, 1990). Down sendromlu bireylerin dilin diğer alanlarına göre daha fazla problem yaşadıkları biçimbirimbilgisi alanında aşağıda daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Down Sendromlu bireylerde biçimbirimbilgisi edinimi; Down sendromlu bireylerde, ifade edici dildeki gecikmenin özellikle sözdizimi ve biçimbirimbilgisini etkilediği görülmektedir (Chapman ve ark., 1991, 1998). İşitsel algılamadaki kayıplarının bu güçlüklerinin nedenleri arasında olabileceği ileri sürülmüştür. Kullanılan ekleri (biçimbirimleri) normal gelişim gösteren çocuklar gibi duymamaları, duysalar bile uzun süreli bellekte saklamada güçlük çekiyor olabilecekleri belirtilmiştir (Chapman ve ark. 1991).

Laws ve Bishop (2003), Down sendromlu ergenlerle özgül dil bozukluğu olan ergenleri karşılaştırdıkları başka bir çalışmada, her iki gruptaki bireylerin ifade edici dil becerilerinin alıcı dilden daha geride olduğu, gramer yapılarını anlamada ve kullanmada eksiklikleri olduğu, sözcük dağarcıklarının sözdizimi bilgilerinden daha iyi olduğu, fonolojik bellekte sorun yaşadıkları ve her iki grubun da geçmiş zaman eklerini kullanırken hata yaptıkları bulunmuştur.

Down sendromlu çocukların özellikle dilin biçimbirimbilgisi ve sözdizimi alanında, dilin diğer alanlarına oranla daha özgül güçlükleri olduğu sonuçlarını ortaya çıkaran birçok araştırma vardır. Chapman (1997) Down sendromlu çocuklardan alınan dil örneklerini, zekâ yaşlarına göre

eşleştirildikleri normal dil gelişimi gösteren çocuklarla karşılaştığında Down sendromluların sözdizimi açısından oldukça basit yapılar kullandıklarını bulmuştur. Aynı çalışmada çocuklar OSU'na göre eşleştirildiğinde Down sendromlu çocukların biçimbirimbilgisi ve sözdizimi alanında genellikle daha fazla güçlük yaşadıkları gözlenmiştir. Ayrıca öyküleme bağlamında alınan dil örneklerinde Down sendromluların biçimbirimleri atması yani kullanmaması önemli bir bulgu olarak dikkati çekmektedir. Down sendromlu çocukların normal dil gelişimi gösteren çocuklarla Ortalama sözce uzunluğuna göre eşleştirildikleri başka bir çalışmada da Down sendromlu çocukların biçimbirimleri sıklıkla attıkları gözlenmiştir (Chapman, 1995).

Rutter ve Buckley (1994) Down sendromlu çocukların biçimbirimleri edinimlerini araştırdıkları çalışmada Brown'un normal gelişim gösteren çocuklar için belirlediği evreleri dikkate almışlar ve bu ekleri 12 Down sendromlu çocuğun edinimi incelemişlerdir. Sonuç olarak Down sendromlu çocukların ekleri farklı yaşlarda edindikleri, bireysel farklılıklar olmakla beraber 12–67 aylar arasındaki Down sendromlu çocuklarda bazı eklerin hiç gözlenmediği bulunmuştur.

Bir diğer çalışmada Chapman ve arkadaşları (1998) Down sendromlu çocukların en fazla işlevsel sözcükleri (bildirme ekleri (is, were), yardımcı fiilleri (is, does), yardımcı kipleri (can, will) gibi) attıklarını belirlemiştir. Aynı çalışmada normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırıldığında Down sendromlu grubun bildirme eklerini daha fazla attıkları bulunmuştur. Kontrol grubundaki 22 çocuktan 6' sının hiçbir sözcüğü atmadığı, yaşça büyük 22 Down sendromlunun hepsinin en az bir sözcüğü attığı belirtilmiştir. Bu çalışmada normal gelişim gösteren çocuklarda erken edinilen bazı çekim eklerinin kullanımında Down sendromlu grubun atma tipinde hata yaptıkları gözlenmiştir.

Anadili İngilizce olan Down sendromlu çocuklarla yapılan çalışmaların yanı sıra farklı dillerde de çalışmaların yapıldığı görülmektedir. İtalya'da 4–7 yaşlar arasındaki 15 Down sendromlu çocukla, zekâ yaşına göre

eşleştirildikleri 15 normal gelişim gösteren çocuğun karşılaştırıldığı bir çalışmada Down sendromlu grup daha düşük performans göstermekle birlikte iki grubun sözcük dağarcığı becerileri arasında önemli bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Ancak biçimbirim ve sözdizimi alanlarında Down sendromlu grubun güçlükler yaşadığı gözlenmiştir (Vicari, Caselli ve Tonucci, 2000)

Dilin biçimbirim bilgisi ve diğer bileşenlerinin gelişimi ile ilgili yapılmış çalışmaların yanı sıra dil örneği alma bağlamının ortalama sözce uzunluğuna etkilerinin incelendiği çalışmalar yapıldığı da görülmektedir (Ewans ve Craig, 1992; Miles ve arkadaşları, 2006). Dil örneği alınan bağlamın ortalama sözce uzunluğuna etkilerinin incelendiği Miles ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında, öyküleme ve sohbet bağlamında dil örnekleri alınarak Down sendromlu grupla normal dil gelişimi gösteren grup karşılaştırılmıştır. Down sendromlu grubun öyküleme bağlamındaki OSU'nun sohbet bağlamındaki OSU'ndan anlamlı farklılıklar gösterdiği ve öyküleme bağlamındaki OSU'nun daha yüksek olduğu bulunmuştur. Normal gelişim gösteren grubun ise iki bağlamdaki OSU'ları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öyküleme bağlamında sözce uzunluğunun artmasına kullanılan yazısız resimli hikâyelerin çocuklara ipucu sağlamasının neden olduğu düşünülebilir. Bağımlı biçimbirimleri atma tipindeki hataları dil örneği bağlamına göre incelendiğinde ise anlamlı bir fark bulunmamış, fakat normal gelişim gösteren çocuklarla (% 6 atma) karşılaştırıldığında her iki bağlamda da Down sendromlu grubun daha fazla hata yaptığı (sohbette %12, öyküleme % 18 atma) bulunmuştur. Down sendromlu çocuklar öyküleme bağlamında daha fazla hata yapmalarına karşın öyküleme bağlamında alınan OSU'larının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Fowler ve arkadaşları (1990,1994) tarafından yapılan boylamsal çalışmalar sonucunda, Down sendromlu çocukların erişkinliğin başlangıcında belli bir olgunluğa eriştikten sonra sözdizimi gelişimlerinde sınırlılık olduğu gözlenmiştir. Ancak enlemesine yapılan diğer çalışmalarda (Chapman, 1995) ve 16-20 yaşlar arasındaki Down sendromlu çocuklarla yapılan boylamsal çalışmada (Chapman ve ark., 1998) ortalama sözce uzunluğuna göre

eşleştirildikleri daha küçük yaşta bulunan kontrol grubuna oranla Down sendromlu bireylerin karmaşık yapıdaki cümle üretiminde artış olduğu gözlenmektedir. Çalışmalar sonucu elde edilen verilere göre Down sendromlu bireylerde dil gelişiminin erişkinlikte de devam etmekte olduğu belirtilmiştir.

Down sendromlu bireylerin dil gelişimlerindeki problemlerden yaşamları boyunca etkilendiklerinin ancak ileri yaşlarda da dil gelişimlerinin devam ettiğinin gösterilmesi (Chapman ve ark. 1991; Rondal 1996) her yaşta Down sendromlu bireylerin eğitimlerinin devam etmesinin ne kadar önemli olduğunu düşündürmektedir.

2.8 Ana dili Türkçe Olan Zihin Engellilerin Dil Gelişim Özellikleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde, farklı engel gruplarındaki çocukların dil edinimlerine yönelik araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bilir, Köni ve Metin'in (1992) orta derecede zihinsel engelli çocuk ve gençlerin dil gelişim düzeylerinin incelenmesini amaçladıkları çalışmada, değişik yaş gruplarında bulunan çocuk ve gençlerin dil gelişim düzeylerinin normal çocukların dil gelişim düzeylerinden daha farklı ve gecikmeli olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada zihin engelli bireylerin yaşları ile doğru orantılı olarak kullandıkları cümlelerdeki sözcük sayısının arttığı belirlenmiştir. Aynı çalışmada eklerin kullanım sıklıkları da incelenmiş ve 3 – 6 yaşlar arasındaki zihin engelli çocukların ismin yönelme (% 25) ve belirtme halini (%23) diğer eklerle göre daha sık kullandıkları görülmüştür. 7 yaş ve üstündeki zihin engelli bireyler de yönelme hali (%58–73), belirtme hali (%58–71) ve çıkma halini (%45–70) diğer eklerden daha fazla kullanmışlardır.

Başal'ın (1999) "Zihin engelli çocukların Türkçe'deki ad çekim eklerini kullanımları" adlı doktora tezinde Eskişehir ilinde yaşayan 6–16 yaşlar arasındaki zihin engelli çocuklarla çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda çocukların belirtme, yönelme, bulunma, çıkma, tamlayan, birliktelik (araç),

iyelik ve çoğul eklerini kullanımlarında takvim yaşlarına göre bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Bu çekim eklerinin çocukların engel durumlarına göre kullanımları incelendiğinde, engel grupları arasında farklılıklar bulunduğu, sınır düzeyde zekâsı olan ve eğitilebilir düzeyde zihinsel engele sahip çocukların tüm ad çekim eklerini diğer gruplara (öğretilebilir, Down sendromu) göre daha doğru kullandıkları, belirtme ve yönelme durum eklerinin diğer ad çekim eklerine göre daha fazla kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı araştırmada yer alan dokuz Down sendromlu öğrencinin ad çekim eklerini kullanım sıklığının en aza doğru yönelme, belirtme, çıkma, iyelik, bulunma, çoğul ekleri şeklinde olduğu bulunmuştur. En az sayıda ise birliktelik ekini kullanmışlardır. Çalışmada tüm Down sendromlu çocukların eklerin kullanımında problemleri olduğu ve iki Down sendromlu öğrencinin ekleri hiç kullanmadığı belirtilmiştir. Türkiye’de Down sendromlu çocukların ekleri kullanımları konusunda bu çalışmanın dışında yapılmış başka bir çalışma bulunmamaktadır.

Yapılacak çalışmada Down sendromlu bireylerin Türkçe’deki ekleri kullanımlarının incelenmesinde değerlendirme yolu olarak dil örneği analizi kullanılmıştır. Bu nedenle aşağıdaki bölümde dil becerilerinin değerlendirilmesinde dil örneği analizinin kullanımına ilişkin bilgi verilmektedir.

2.9 Dilin Değerlendirilmesinde Dil Örneği Analizinin Kullanımı

Çocukların dil becerilerini ölçmek için kullanılan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Norm bağımlı testler, ölçekler gibi standardize edilmiş testler çocuğun performansının yaşitlarından farklı olup olmadığını göstermektedir. Bu testler norm bağımlı yaklaşım içinde yer almaktadır. Testler güvenilir bir ölçüm yolu olmakla beraber dil performansını tanımlamadaki sınırlılıkları eğitim programları için gerekli olan bilginin yeterince alınamamasına neden olmaktadır. Betimleyici bir yaklaşım içinde yer alan dil örneği analizi, gözlem ve ölçüt bağımlı işlemler ise çocuğun dilinin daha ayrıntılı olarak tanımlanmasını sağlamaktadır (Acarlar, 2002). Her yöntemin sınırlılıkları ve yeterlilikleri olmakla birlikte önemli olan çocuğun dilinin hangi amaçla

değerlendirilmek istendiğidir. Değerlendirme amacına uygun olarak bu yollardan biri ya da birkaçı kullanılabilir. Değerlendirme amacına uygun olarak bu yollardan biri ya da birkaçı kullanılabilir.

Bu araştırmanın amacına uygun değerlendirme yolu olarak dil örneği analizi seçilmiştir. Dil örneği analizi ile ilgili gerekli basamaklar ayrıntılı olarak aşağıda verilmiştir.

2.10 Dil örneği analizi

Dil örneği analizi çocuklarda ifade edici dil performansının geçerli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Acarlar, 2005). Gerçek iletişim ortamında alınan dil örneğinin analizi, değerlendirme sürecinin önemli bir parçasıdır. Dil örneği analizi, sözcük dağarcığı, ortalama sözce uzunluğu, kullanılan biçimbirimler gibi dilin farklı bileşenlerine ilişkin özellikler hakkında ayrıntılı bilgi alınmasını sağlamaktadır. Dil örneği alınarak çocuğun doğal olarak (kendiliğinden) kullandığı yapılar ve işlevleri ölçülmektedir. Kemp ve Klee (1997) yaptıkları anket çalışmasına katılan dil-konuşma patologlarının %85'inin klinik değerlendirme için dil örneği analizini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Dil örneğinin analizi, çocuktan dil örneği alınması, dil örneğinin çevriyazıya dönüştürülmesi, dil özelliğinin analizi ve analize dayalı yorum yapılması süreçlerini içermektedir.

Dil örneği alınması: Dil örneği analizinin ilk aşaması dil örneği alınmasıdır. Alınan dil örneğinin çocuğun dil performansını iyi temsil etmesi önemlidir. Dil örneği kaydı öncesinde çocukla bazı ısınma çalışmalarının yapılması ve çocuğun ortama, kişiye alıştığından emin olduktan sonra dil örneği alınmasına geçilmesi önemlidir. Dil örneği analizi için ortalama 100 sözcenin yeterli olduğu düşünülmekte, ancak klinik amaçlı değerlendirmelerde 50 sözcenin de uygun olabileceği ileri sürülmektedir (Miller ve Chapman, 1981). Dil örneği temel olarak sohbet ve öyküleme olmak üzere iki farklı bağlamda alınmaktadır.

Sohbet bağlamı: Bu bağlamda serbest oyun ortamında çocuğun meşgul olduğu etkinlikle ilişkili olarak o anda yapılan etkinliğe, ilgilendiği oyuncuğa ilişkin çocukla sohbet edilmektedir. Üç yaşına kadar olan çocuklardan serbest oyun ortamında ailesi ile oyun oynarken dil örneği alınması uygundur. Çünkü çocuklar aileleri yanında daha rahat durumdadırlar ve aileler çocuğun deneyimleri, ilgileri sohbet etmeyi sevdiği konular hakkında fikir sahibidirler. Daha büyük çocuklarla değişik zaman ve yerler hakkında sohbet edilebilmektedir. Bu yaştaki çocuklarla konuşulacak konuların farklılaşması ve çeşitlenmesinden dolayı, dil örneğinden alınan bilgiler de çeşitlenecek ve çocukların kullandıkları yapılar, sözcük çeşitliliği artacaktır (Leadholm ve Miller, 1992). Okul öncesi çocuklardan dil örneği alımı için araştırmacıların önerdiği çeşitli stratejiler bulunmaktadır. Paralel oyun kurma, çocuğun sözcüklerini genişleterek iletişimi devam ettirme, kısa cevapların (evet/hayır) verildiği sorulardan kaçınarak açık uçlu soruların yöneltilmesi önemli stratejiler arasında yer almaktadır (Paul ve Cascella, 2007). Okul çağındaki çocuklardan ise spontan konuşmaların olduğu görüşme yöntemiyle sohbet edilerek dil örneği alınması uygun olmaktadır. Bu görüşmelerde çocukla ailesi, okul hayatı ve okul hayatı dışında neler yaptığı ile ilgili olarak üç genel başlık altında konuşulabileceği önerilmektedir (Ewans ve Craig, 1992).

Öyküleme bağlamı: Öyküleme-anlatı okul çağı ve yetişkinlerde dil değerlendirme sürecinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Öykülemede dili değerlendirilen kişinin anlatımında süreklilik olmakta ve dinleyen kişinin ilgisini çekmektedir (Owens, 1999). Üç yaş öncesinde öyküleme becerisi beklenmemektedir, çünkü öyküleme becerileri daha çok 4 yaşından itibaren gelişmektedir. Öyküleme kurgusal bir hikâyeleme ile sınırlı değildir, resimli kitaplar da bu amaç için kullanılabilir. Çocuğun bir öyküyü tekrar etmesi, bir diziyi anlatması, çok bilinen bir masalı, hikâyeyi ya da kişisel deneyimlerini anlatması sağlanabilir (Owens 1999). Çocukların üretici dilini öğrenmek için yazısız resimli hikâye kitapları ya da resimli kartlar çocuğa gösterilerek resimdeki olaylar, nesnelere hakkında çocuğun konuşması sağlanarak dil örneği alınabilir. Öyküleme bağlamında alınan dil örneğinin niteliği dil örneği alınan kişinin cinsiyetine, yaşına, ilgisine uygun

konuların dil örneği alan kişi tarafından dikkate alınması ile ilintilidir (Owens, 1999).

Araştırmalarda, sohbet ve öyküleme bağlamlarında alınan dil örneklerinin sözce uzunluğuna etkileri de incelenmiştir. Down sendromlu yetişkinlerde dil örneği bağlamlarının etkilerinin incelendiği bir araştırmada ortalama sözce uzunluğunun öyküleme bağlamında sohbet bağlamına oranla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Miles, Chapman, Sindberg, 2006).

Dil örneğinin çevriyazıya dönüştürülmesi: Dil örneği alınırken tüm konuşmalar kayıt edilir. Genellikle okul öncesi dönemdeki çocukların sadece konuşmalarıyla ilgilenildiği için video kayıta gerek duyulmamaktadır, ses kaydı yeterli olmaktadır. Fakat görsel iletişim sistemlerini kullanan ve anlaşılabilirlik sorunu olan çocuklarda sözel olmayan iletişimsel davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla video kaydı alınmaktadır (Paul ve Casella, 2007).

Kaydedilen tüm konuşmalar dinlenip tüm söylenenler aynen yazılarak dil örneği çevriyazıya dönüştürülür. Çocuğun dili ile ilgili her özelliğin yazılması/kodlanması sonuçta daha ayrıntılı bilgi alınmasını sağlamaktadır. Dil örneklerinin yazılmasında a) biçimbirimler, b) iç içe geçen konuşma, c) anlaşılır olmayan, kısmen anlaşılabilir veya tamamlanmamış sözcükler, d) atmalar, yanlış başlangıçlar, tekrarlar ve tekrar düzenlemeler için bazı kodlamalar kullanılarak bu özelliklerin işaretlenmesi ayrıntılı ve doğru analiz için önemli olmaktadır. Sözcük kökleri ve biçimbirimleri tanımlayabilmek için sözcükler biçimbirimlere ayrılmaktadır. Dil örneğinin analizi tam ve anlaşılır sözcükler için yapılmak istendiğinde yarım bırakılan ve anlaşılır olmayan sözcükler analize alınmamaktadır (Acarlar, 2005).

Dil örneğinin analizi: Çevriyazı tamamlandıktan sonraki aşama dil örneğinin analizidir. Değerlendirmenin amacına göre dil örneği analizi farklı şekillerde yapılabilir. Örneğin sesbilgisel analiz için yapılan hataların fonetik alfabeğe uygun yazılması gerekmektedir. Dil örneğinden alınan bazı nicel ölçümler dilin farklı bileşenlerine ilişkin bilgi alınmasını sağlamaktadır. Farklı

sözcüklerin toplam sözcük sayısına oranı, farklı sözcüklerin sayısı, toplam sözcük sayısı gibi sözcük dağılımı çeşitliliği ölçümleri ile genel sözel üretkenliğin veya konuşkanlığın ölçümü olan toplam sözce sayısı ve anlaşılabilirlik ölçümü olan toplam tam ve anlaşılır sözce sayısı hakkında yapılan araştırma ile doğrudan ilişkili olmadıkları için ayrıntılı bilgi verilmeyecektir. Dil örneğinden alınan diğer bir ölçüm olan ortalama sözce uzunluğu ise çalışmada kullanıldığı için bu ölçüm ile ilgili bilgi aşağıda sunulmaktadır.

Bir uzunluk ölçüsü olarak *Ortalama sözce uzunluğu (OSU)* dil örneğindeki tüm biçimbirimlerin sayısının toplam sözce sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Brown (1973) çalışmasında aynı ortalama sözce uzunluğuna sahip çocukların dilbilgisel gelişim özelliklerinin aynı yaşta olan çocukların dilbilgisel özelliklerine oranla daha benzer olduğunu belirtmiştir. Yani sözce uzunluğunun dilbilgisel gelişim hakkında yaş değişkeninden daha fazla bilgi verdiğini ileri sürmüştür. Her yeni bilgi çocuğun sözce uzunluğunu arttırmaktadır (Leadholm ve Miller, 1992).

OSU'nun farklı diller için kullanımlarının incelendiği çalışmalarda hem normal gelişim gösteren hem de dil bozukluğu olan çocuklarda OSU'nun yaşla ilişkisinin kuvvetli olduğu bulunmuştur (Miller ve Chapman, 1981); Rondall, Ghiotto, Bredart, ve Bachelet, 1987). Dil bozukluklarını belirlemede de OSU'nun klinik bir araç olarak kullanılabileceği gösterilmiştir (Aram, Morris ve Hall, 1993). OSU'nun Türk çocuklarının dil becerilerinin değerlendirilmesinde de kullanılabilir bir ölçüt olduğu, yaşla güçlü bir doğrusal ilişkisi olduğu bulunmuştur (Ege, Acarlar ve Güteryüz, 1998; Acarlar, 2005).

Dil örneği analizinin çok zaman alması sürece yardımcı olacak bazı bilgisayar programlarının geliştirilmesine neden olmuştur. Bu amaçla geliştirilmiş programlardan biri olan SALT (Systematic Analysis of Language Transcripts) Türkçe'ye uyarlanmıştır (Acarlar, Miller ve Johnston, 2006). Dil örneği analizinde bilgisayar kullanımının en önemli avantajlarından biri büyük ölçekli veri tabanlarının analizinin yapılabilmesidir. SALT bu amaçla

geliştirilmiş, dil örneği analizi sürecini kolaylaştıran bilgisayar programlarından biridir. Türkçe SALT bir çocuğun farklı dil birimleri arasındaki bireysel performansının yorumlanmasının yanı sıra içerdiği veri tabanı nedeniyle bu performansın diğer çocuklarla karşılaştırılmasına da olanak sağlamaktadır (Acarlar, 2005).

Dil örneğinden alınan yukarıda bahsedilen ölçümlerin dışında biçimbirimlerin değerlendirmesinde hata analizi de yapılmaktadır. Biçimbirimlerin kullanımında çocukların aşağıda özetlenen çeşitli hataları yaptıkları gözlenmektedir.

'*Atma*' olarak isimlendirilen hata tipinde kullanılması gereken biçimbirim kullanılmayarak atılmaktadır. "Bu çocuk kaydırak/*tan in/di", "Bisiklet/*e bin/iyor" örneklerinde olduğu gibi çocuk '*' ile işaretlenmiş biçimbirimleri kullanması gerektiği halde kullanmamakta, atmaktadır.

'*Yerine koyma*' hatası ise kullanılması gereken bir biçimbirimin yerine başka bir biçimbirimin konması şeklinde yapılan hataları içermektedir. Örneğin; çocuk 'Biz birbirimizden özür diliyoruz' cümlesini 'biz birbirimize özür diliyoruz' şeklinde kullanarak -den biçimbiriminin yerine -e biçimbirimini kullanmaktadır.

'*Ekleme*' hatasında ise biçimbirimin kullanılmaması gereken yere eklenmesi şeklinde hata yapılmaktadır. Çocuğun 'Apartman kadar oluyor' yerine -dan biçimbirimini ekleyerek 'Apartmandan kadar oluyor' demesi ekleme hatasına bir örnek olarak verilebilir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Down Sendromlu bireylerin Türkçe'deki çekim eklerini kullanımlarını incelemeyi amaçlayan çalışmanın bu bölümünde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, uygulama süreci ile verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1 Araştırma Modeli

Bu araştırma, Down sendromlu çocukların Türkçe çekim eklerini kullanım özelliklerini inceleyen betimsel (tarama) modelindedir. Betimsel istatistik, bir örneklem üzerinde elde edilen verileri kullanarak, araştırmaya katılan bireylerin ya da objelerin özelliklerinin betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlayan istatistiksel işlemleri tanımlamaktadır (Büyüköztürk, 2004).

3.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara İlinde yaşayan, Down Sendromu tanısı almış, en az iki sözcüklü cümle kurabilen, konuşma anlaşılabilirliği düşük olmayan, anneleri en az lise mezunu olan yirmi Down sendromlu birey oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 13.8 olup yaşları 5,6–32,8 aralığındadır. Çalışma grubundaki Down sendromlu bireylerin yaş ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 2'de görülmektedir. Tabloda da gösterildiği gibi katılımcılardan 8'i erkek, 12'si kızdır. Katılımcıların eğitim alma süreleri incelendiğinde eğitim alma sürelerinin ortalama 8.5 yıl olduğu ve katılımcılardan ikisi dışında hepsinin kaynaştırma eğitimine katılmış olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 10 birey, 2 ve 3 yaşından itibaren, tüm katılımcılar ortalama olarak 4 yaşından itibaren eğitim almaya başlamışlardır.

Tablo 2. Araştırma grubundaki Down sendromlu bireylerin cinsiyet, yaş ve ortalama sözcü uzunluklarına ilişkin bilgiler

Katılımcı no	Cinsiyet	Yaş (Yıl, ay)	OSU (Sohbet)	OSU (Öyküleme)
1.	E	11,7	3,07	3,52
2.	K	18,9	3,89	4,05
3.	K	29,2	3,12	3,79
4.	E	14,10	4,40	4,84
5.	K	16,0	4,39	5,23
6.	K	8,6	2,86	2,95
7.	K	13,2	3,54	4,94
8.	K	16,2	2,66	2,88
9.	K	6,10	2,32	2,04
10.	E	11,5	2,01	2,72
11.	E	13,3	2,68	2,83
12.	E	20,7	2,69	3,29
13.	E	11,11	1,99	1,90
14.	K	5,6	2,99	2,83
15.	K	5,9	2,85	3,06
16.	E	11,1	2,71	3,04
17.	K	11,10	4,40	5,67
18.	K	14,9	3,26	5,09
19.	K	32,8	4,31	4,41
20.	E	11,8	3,90	3,70

Çalışma grubunun seçimi: Ankara ili merkezindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine aşağıdaki ölçütleri karşılayan katılımcıların belirlenmesi amacıyla bir form bırakılmıştır:

- Sağlık Raporunda Down Sendromu tanısı olması
- En az iki sözcüklü cümle kurması
- Annesinin eğitim düzeyinin en az lise mezunu olması

Yapılan araştırmalarda Down sendromlu çocuklarda işitme kaybının (Davies, 1996; Roizen, 1997) sıklıkla görüldüğü ifade edilmektedir. Araştırmaya alınan çocukların öğretmenlerinden alınan bilgi doğrultusunda ve çocukların hastane raporlarında, sağlık dosyalarında işitme kaybı ile ilgili bilgiye rastlanılmadığından araştırmadaki Down sendromlu bireylerin işitme kayıpları olmadığı varsayılmıştır.

Ölçütleri karşılayan bireylerin belirlenmesinden sonra ailelere araştırmanın amacını, içeriğini açıklayan bilgi ve izin formu gönderilmiştir. Bazı kurumlar ailelere çalışma hakkında kendileri bilgi vermiş ya da araştırmacının kendisinin aileye sözel olarak bilgi vermesini istemişlerdir. Bu kurumlarda yazılı bir izne gerek duyulmamıştır.

Çalışma grubunu oluştururken, özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarınca ölçütlere uygunluğu belirlenen ve gerekli izinleri alınan öğrenciler araştırmaya katılmıştır. Ön çalışmalarda çalışmaya katılmayı reddeden ve yeterli veri alınamayan Down sendromlu bireyler araştırmanın dışında bırakılmışlardır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Bilgi formu: Özel eğitim kurumlarına araştırma grubuna dahil edilecek öğrencilerle ilgili bilgi almak amacıyla bilgi formu verilmiştir. Bilgi formu Ek 1'de sunulmuştur.

Ankara Artikülasyon Testi (AAT): Konuşmadaki sesleri ve ses birleşimlerini doğru şekilde kullanmada Down sendromlu çocuklar sıklıkla güçlük yaşarlar (Kumin, 1996; Miller, Leddy, Leavitt, 1999). Down sendromlu çocukların anlaşılabilirlik sorunları, bu çalışmada incelenecek olan eklerin doğru kullanılıp kullanılmadığının anlaşılmasını etkileyebileceği için artikülasyon problemlerinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla çalışmaya alınan her katılımcıya Ankara Artikülasyon Testi (AAT) (Ege, Acarlar, Turan, 2004) uygulanmıştır. AAT 2–12 yaş grubu arasındaki çocukların Türkçe'deki sesleri kazanımlarını değerlendirmek amacıyla

hazırlanmış standardize edilmiş bir testtir. AAT tarama ve/veya ayrıntılı değerlendirme amacıyla kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

AAT uygulaması sonucunda elde edilen puanlar yoluyla çocukların yüzdelik puanları ya da test yaşı elde edilmektedir. Katılımcıların AAT' den aldıkları puanlar 70–95 arasındaki yüzdelik dilimler arasındadır.

Dil örneği: Bu çalışmada Down sendromlu bireylerden on iki dakika sohbet bağlamında ve on iki dakika öyküleme bağlamında olmak üzere iki ayrı dil örneği alınmıştır.

Dil örnekleri katılımcıların devam ettikleri özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarında alınmıştır. Dil örneği alımının yapılacağı odada katılımcı ve araştırmacının oturabileceği iki sandalye ve bir masa olup odada dikkat dağıtıcı bir materyal bulunmamasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların takvim yaşları göz önünde bulundurularak, önceden ilgili kişilerle (katılımcının öğretmeni, velisi) görüşülerek katılımcının oyuncaklara olan ilgisi öğrenilmiş ve dil örneği alımı öncesinde katılımcının ilgilendiği oyuncaklar çalışma odasında hazır edilmiştir.

Dil örnekleri alınmaya başlamadan önce yaklaşık beş dakika katılımcı ile ısınma amacıyla sohbet edilmiştir. Araştırmacı her katılımcıya kendisini tanıtarak, yapılacak çalışma hakkında bilgi vermiştir. Kayıt cihazı katılımcılara tanıtılmış, bazı katılımcıların isteği üzerine birkaç sözcüden oluşan ses kaydı yapılarak katılımcıya dinletilmiştir. Katılımcılara araştırmacı kendisinin de öğretmen olduğunu, bir ders saati süresini birlikte geçireceklerini, katılımcıyı tanımak, sohbet etmek amacıyla geldiğini, biraz sohbet ettikten sonra birlikte resimlere bakılacağı, resimler üzerinde konuşulacağı açıklamasını yapmıştır.

Sohbet bağlamı- Sohbet bağlamında yaşları 5,6- 11,5 arasında olan altı Down sendromlu çocuktan serbest oyun ortamında dil örneği alınmıştır. Serbest oyunda arabalar, bebek, oyuncak ayı gibi standart oyuncaklar kullanılmıştır. Katılımcıların yöneltilen sorulara ya da konuşmaya teşvik edici yönlendirmeye tepki vermemeleri durumunda, araştırmacı oyuncak bebek vb.

oyuncakları konuşturarak sohbebe katılımlarını sağlamıştır. Bu altı katılımcı dışındaki diğer katılımcılardan masada karşılıklı oturularak sohbet etme yoluyla dil örneği alınmıştır. Tüm katılımcılara önceden belirlenmiş olan konulara yönelik olarak standart sorular sorulmuştur. Sohbet konuları ailesinde kimler olduğu, evde kimlerle yaşadığı, evde nasıl vakit geçirdiği, neler yaptığı, ev işlerine yardım edip etmediği, hangi okula gittiği, okula nasıl gidip- geldiği, okulda neler yaptığı, okul ve mahalle arkadaşlarıyla neler yaptığı, televizyon programları, tatil yaşantıları, hastane yaşantıları olup katılımcılarla bu konular hakkında sohbet edilmiştir. Bu konularla ilgili sorular sohbet sırasında uygun yerlerde katılımcılara yöneltilmiştir. Örneğin, katılımcı yere düştüğü bir olayı anlatırken kendisine hastane ile ilgili yaşantısı olup olmadığı ve benzeri sorular yöneltilmiştir.

Öyküleme bağlamı- Bu bağlam için 7 yazısız resimli kart, 4 adet yazısız sıralı olay kartları hazırlanmıştır. Katılımcılara, çeşitli olayların anlatıldığı resimler gösterileceği söylenmiş, bu resimlerde nelerin olduğunu ve resimlerdeki kişilerin neler yaptıklarını anlatması istenmiştir. Araştırmacı kartları çocuklara gösterdikten sonra “Bu resimdekileri bana anlatır mısın? Hadi burada neler oluyor bana anlat” şeklinde standart bir yönerge vermiştir. Katılımcı resimdeki olayları kendiliğinden anlatmadığında, araştırmacı “Bak, burada ne olmuş, bu çocuk ne yapıyor” diyerek katılımcıyı konuşmaya teşvik etmiştir. Bazı katılımcılar resimlere bakıp hiçbir şey söylemediklerinde araştırmacı ‘evet bak burada bir çocuk var, bu çocuk ne yapıyor’ vb şekilde katılımcıyı konuşmaya başlaması için yönlendirmiştir. Katılımcıların bir resim kartıyla ilgili çok az sözce kurup kartla ilgilenmedikleri durumda diğer karta geçilmiştir. Çalışmada kullanılan resimli kartlar ve sıralı olay kartları Ek 2’ de sunulmaktadır.

Dil örnekleri alınırken, Cretive Muvo Vidz modelinde kayıt cihazı kullanılmıştır. Yedek olarak da bir odyoteyp bulundurulmuştur.

Dil örneğinin çevriyazıya dönüştürülmesi:

Sohbet ve öyküleme bağlamında alınan tüm dil örnekleri dinlenerek çevriyazıya dönüştürülmüş, katılımcının ve araştırmacının tüm söyledikleri

aynen yazılmıştır. Katılımcıların sözceleri anlaşılmadığında kayıt tekrar dinlenmiştir. Çevriyazılar SALT (Systematic Analysis of Language Transcripts) (Acarlar, Miller ve Johnston, 2006) programı çevriyazı uzlaşmaları kullanılarak yazılmıştır. Dil örneklerinin yazılmasında sözceleri doğru ayırmak ve tüm kodlamaları yapmak çok önemlidir. Bununla ilgili SALT çevriyazı uzlaşmalarında yer alan özellikler dikkate alınmıştır. Sözcelerde, biçimbirimler, iç içe geçen konuşma, anlaşılır olmayan, kısmen anlaşılan veya tamamlanmamış sözceler, atmalar, yanlış başlangıçlar, tekrarlar ve tekrar düzenlemeler bazı kodlamalar kullanılarak işaretlenmiştir. Sözcük kökleri ve biçimbirimleri tanımlayabilmek için sözceler biçimbirimlere '/' işareti kullanılarak ayrılmıştır. Bu kodlamalar analizin doğru yapılabilmesi için önemlidir. Anlaşılır olmayan hece ve sözcükler X ile, yarım bırakılmış sözceler > ile, sözcü tamamlanmadan yetişkin tarafından kesilmiş sözceler ^ ile kodlanmıştır. Dil örneğinin analizi tam ve anlaşılır sözceler için yapılmak istendiği için, bu kodları içeren sözceler hesaplamalar dışında bırakılmıştır.

3.4 Çevriyazı güvenilirliği

Çevriyazı güvenilirliği için çocuk dili çalışmalarına aşına ikinci bir kişi tarafından her iki bağlamdaki dil örnekleri dinlenmiş ve farklılıklar işaretlenmiştir. Her dil örneğinin ilk 50 sözcüğü bu şekilde incelenmiştir. Sohbet bağlamında sözcüğe ayırma kararlarındaki tutarlılık yüzdesi 97–100 arasında, biçimbirimlere ayırma için ise 95–100 arasında olarak bulunmuştur. Öyküleme bağlamında ise sözcüğe ayırma ile ilgili tutarlılık yüzdesinin 96–100, biçimbirimlere ayırma için ise 97–100 arasında olduğu bulunmuştur.

3.5 Dil örneği analizi

Çevriyazı yukarıda açıklanan özelliklere uygun olarak yazıldıktan sonra Türkçe SALT (Acarlar, Miller ve Johnston, 2006) dil örneği analiz programı kullanılarak çözümlenmiştir. SALT, bir çocuğun dili kullanımına ilişkin bireysel performansının yanı sıra bu performansın diğer çocuklarla karşılaştırılmasına da olanak sağlamaktadır (Acarlar, 2005).

SALT programı kullanılarak araştırmaya katılan grubun Türkçe ekim eklerinin hangilerini, ne sıklıkta kullandıkları ve ekleri kullanırken ne tip hatalar yaptıklarına ilişkin analizler yapılmıştır.

3.6 Verilerin analizi

Dil rneklerinin Türkçe SALT bilgisayar programı kullanılarak analizi yapıldıktan sonra araştırma verileri SPSS programına aktarılmıştır.

Araştırmanın ilk iki sorusu olan Down Sendromlu bireylerin Türkçe isim ve fiil çekim eklerini kullanım ve hata sıklıkları ile yaptıkları hata tipleri ve araştırmanın dördüncü sorusu olan OSU'na göre Down sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanım özellikleri betimsel istatistik yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın nc sorusu olan Ortalama Sözce Uzunluğunun dil rneği bağlamına göre farklılaşıp farklılaşamadığı ve araştırmanın beşinci sorusu olan Down sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanımının dil rneği bağlamına göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması amacıyla bağımlı örneklerde ortalamalar arası farkın ölçümü testler yapılmadan önce ortalamaların normal dağılımları test edilmiştir. Ortalamalar arasındaki fark normal dağılım gösterdiğinde t testi, normal dağılım göstermediğinde ise Wilcoxon işaretili sıralar testi kullanılmıştır.

BÖLÜM IV BULGULAR

Down Sendromlu bireylerin Türkçe çekim eklerini kullanımlarını incelemek amacıyla yapılan bu araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3'de incelenmiş olan isim ve fiil çekim eklerinin tümü gösterilmektedir.

İlk aşamada Down sendromlu bireylerin isim ve fiil çekim eklerini kullanım sıklıkları ve hata sıklıkları incelenmiştir.

İkinci aşamada çekim eklerinin kullanımında yapılan hata tipleri incelenmiştir. Araştırmanın bu ilk iki sorusunun yanıtı sohbet bağlamında alınan dil örneği verilerinden yararlanılarak incelenmiştir.

Üçüncü aşamada dil örneği bağlamının, ortalama sözce uzunluğunda bir fark yaratıp yaratmadığı incelenmiştir.

Dördüncü aşamada katılımcılar, ortalama sözce uzunluğuna göre gruplandırılmış ve ortalama sözce uzunluğunun kullanılan çekim eklerinde farklılığa neden olup olmadığı incelenmiştir.

Son aşamada ise sohbet ve öyküleme bağlamında kullanılan çekim eklerinin kullanım ve hata sıklıkları karşılaştırılmıştır.

Üçüncü, dördüncü ve son araştırma sorularının yanıtları sohbet ve öyküleme bağlamında alınan dil örnekleri kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 3. İncelenen isim ve fiil çekim ekleri

İSİM ÇEKİM EKLERİ		
1. Ad-durum ekleri	2. İyelik Ekleri	3.Çoğul
Belirtme	1. tekil iyelik	
Yönelme	2. tekil iyelik	4. Eşitlik
Bulunma	3. tekil iyelik	5. Küçültme
Çıkma	1. çoğul iyelik	
Tamlama	2. çoğul iyelik	
Berberlik	3. çoğul iyelik	
FİİL ÇEKİM EKLERİ		
1.Zaman Ekleri (Bildirme Kipleri)	İşteş	
Şimdiki Zaman Kipi	Ettirgen	
Di'li Geçmiş Zaman Kipi	7. Eylemsiler	
Miş'li Geçmiş Zaman Kipi	Eylemlik (-mek,-mak)	
Geniş Zaman Kipi	Eylemlik (-me, -ma)	
Gelecek Zaman Kipi	Eylemlik (-iş, -uş)	
2.Dilek- İsteme Kipleri	Geçmiş zaman ortacı (-miş, -miş)	
Dilek-şart kipi	Gelecek zaman ortacı (-ecek, -acak)	
İstek kipi	Geniş zaman ortacı (-r)	
Gereklilik kipi	Geniş zaman ortacı (-en, -an)	
Yeterlilik fiili	Geçmiş zaman ortacı (-dik, -tık)	
Ek-eylem kipi	Ortaç (-medik)	
3)Kişi Ekleri	Bağlama ulacı (-ip -ip)	
1.tekil	Durum ulacı (-erek –arak)	
2.tekil	Durum ulacı (-ken)	
3.tekil	Artçıl ulaç (-ince, -unca)	
1.çoğul	Durum ulacı (-e, -a)	
2.çoğul	Zaman ulacı (-meden)	
3.çoğul	Ulaç (-dıktan)	
4. Olumsuzluk eki	Ulaç (-dikçe)	
5. Soru eki	Ulaç (-diğ/için)	
6.Eylemde Çatı	Ulaç (-diğ/gibi, -tiğ/gibi)	
Edilgen	Ulaç (-duğu/zaman)	
Dönüşlü	Ulaç (-e:kadar)	

4.1 Down sendromlu bireylerin Türkçe isim ve fiil çekim eklerini kullanım ve hata özellikleri

4.1.a) Down Sendromlu bireylerin isim çekim eklerini kullanım ve hata sıklıklarına ilişkin bulgular:

Down sendromlu bireylerin sohbet bağlamında alınan dil örneklerindeki isim çekim eklerinin kullanım sıklıklarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 4’de sunulmaktadır. Tablo 4’ de Down sendromlu bireylerin ad durum eklerinden en sık yönelme halini ($X=13,55$) kullandıkları görülmektedir. Ad durum eklerinin kullanım sıklığının daha sonra sırasıyla bulunma hali ($X=12,65$), belirtme hali ($X=9,60$), beraberlik hali ($X=5,35$) ve tamlama eki ($X=4,60$) şeklinde olduğu belirlenmiştir. Çıkma halinin ise en az kullanılan ad durum eki olduğu görülmektedir ($X=4,25$).

İyelik ekleri incelendiğinde, Down sendromlu bireylerin en fazla 1. tekil kişi iyelik ekini ($X=19,35$), sonra sırasıyla 3. tekil kişi ($X=8,60$), 1. çoğul kişi ($X=0,55$), ve 2. tekil kişi ($X=0,40$) iyelik eklerini kullandıkları belirlenmiştir. 3. çoğul kişi iyelik eklerini kullanmadıkları görülmektedir.

Çoğul ekinin ortalama kullanımının 5,95, küçültme ekinin ise 0,05 olduğu bulunmuştur. Eşitlik eki ise hiç kullanılmamıştır.

Tablo 5’de isim çekim eklerinin dil örneklerindeki toplam zorunlu bağlamı ile zorunlu bağlamda yapılan hata sayısı ve hata yüzdeleri yer almaktadır. Zorunlu bağlam; katılımcıların ilgili ekleri kullanımlarının gerekli olduğu bağlamdır. *Hata sıklıkları incelendiğinde*, Down sendromlu bireylerin ad durum eklerini kullanırken yüzde olarak en fazla hatayı belirtme halinde (%10,9) yaptıkları bulunmuştur. Örneğin, “Şu çikolata/*yı vermiş” cümlesinde öüne * işareti konarak gösterilen –yı belirtme eki kullanılmamıştır. Daha sonra en fazla hata yapılan ad durum eklerinin sırasıyla beraberlik eki (%10,2), “Banyo/*ya gidiyordu” cümlesinde –ya ekinin atılarak kullanılmaması örneğinde olduğu gibi yönelme eki (%9,9), tamlama eki (%7,6) ve çıkma eki

(%5,8) olduğu görülmektedir. En az hatanın ise bulunma ekinin kullanımında yapıldığı belirlenmiştir (%2,7) (şekil2).

Tablo 4. Down sendromlu bireylerin isim çekim eklerini kullanım sıklıklarına ilişkin betimsel istatistikler

N=20	Minimum	MaXimum	Ortalama	Standart sapma
Yönelme hali	2,00	29,00	13,55	6,99
Bulunma hali	1,00	34,00	12,65	9,47
Belirtme hali	1,00	35,00	9,60	7,90
Beraberlik eki	,00	14,00	5,35	3,39
Tamlama eki	,00	22,00	4,60	5,65
Çıkma hali	,00	25,00	4,25	5,51
1. tekil kişi iyelik	3,00	68,00	19,35	14,60
3. tekil kişi iyelik	,00	24,00	8,60	7,71
1. çoğul kişi iyelik	,00	2,00	,55	,68
2. tekil kişi iyelik	,00	2,00	,40	,59
2.çoğul kişi iyelik	,00	1,00	,10	,30
3. çoğul kişi iyelik	,00	,00	,00	,00
çoğul eki	,00	19,00	5,95	5,85
Küçültme	,00	1,00	,05	,22

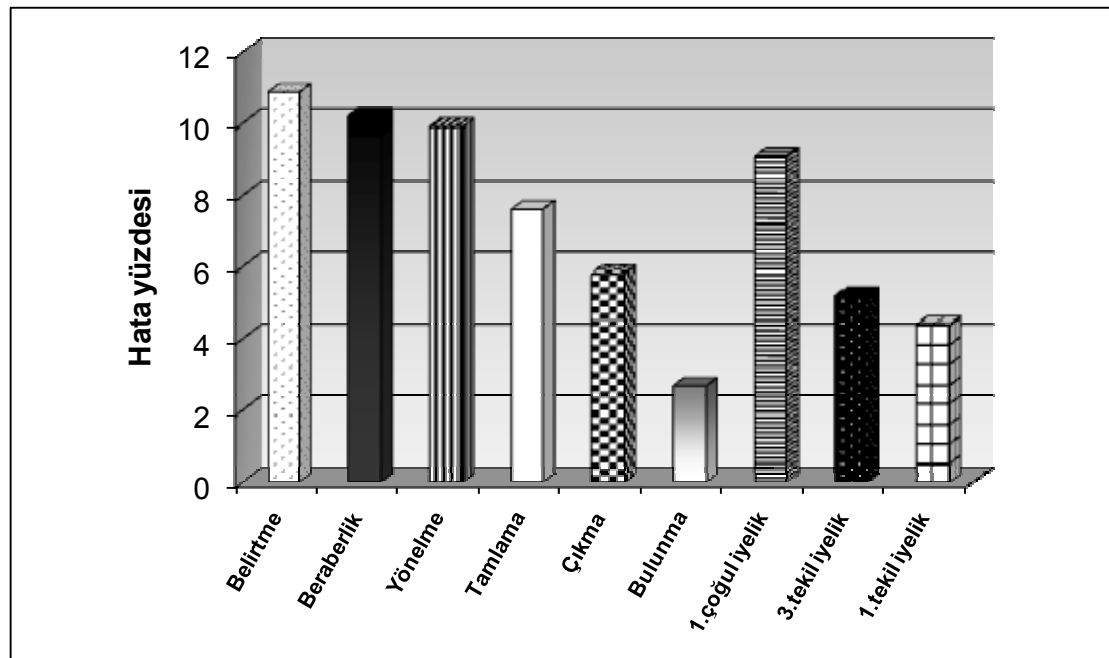
İyelik eklerinin kullanımında yapılan hataların sıklıkları incelendiğinde, hata sıklığının en fazla 1. çoğul kişi iyelik ekinde (%9,09), sonra sırasıyla 3. tekil kişi iyelik ekinde (% 5,2) ve 1. tekil kişi iyelik ekinde (%4,4) olduğu bulunmuştur. Örneğin, Bizim evimiz, kulağıma bakıyor cümlelerinde altı çizili olan iyelik ekleri kullanılmamıştır. 2. tekil, 2. çoğul ve 3. çoğul kişi iyelik

eklerinde hata yapılmamıştır. Çoğul ekinin kullanımında da hata yapılmadığı, küçültme ekinin ise hiç kullanılmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5 . Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları isim çekim ekleri

İsim çekim ekleri	Zorunlu Bağlam	Hata- Hata Yüzdesi
Belirtme	192	21 (% 10,9)
Berberlik	107	11 (% 10,2)
Yönelme	271	27 (% 9,9)
Tamlama	92	7 (% 7,6)
Çıkma	85	5 (% 5,8)
Bulunma	253	7 (% 2,7)
1. çoğul kişi iyelik	11	1 (% 9,09)
3. tekil kişi iyelik	172	9 (% 5,2)
1. tekil kişi iyelik	387	17(% 4,4)

Şekil 2. Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları isim çekim eklerinin dağılımı

4.1.b) Down sendromlu bireylerin fiil çekim eklerini kullanım ve hata sıklıkları ile ilgili bulgular:

Down sendromlu bireylerin fiil çekim eklerini kullanım sıklıkları incelendiğinde (Tablo 6), zaman eklerinden en fazla şimdiki zaman ekini ($X=42.40$) kullandıkları bulunmuştur. İkinci sıklıkta di'li geçmiş zaman ($X=26.75$) eki kullanılmıştır. Gelecek zaman ($X= 3.90$), geniş zaman ($X=3.10$) ve miş'li geçmiş zaman ($X=2.05$) eklerinin ise kullanım sıklığının düşük olduğu görülmektedir.

Kiplerin kullanımı incelendiğinde en fazla istek kipinin kullanıldığı ($X= 1.10$), daha sonra sırasıyla dilek-şart kipinin ($X= .30$), yeterlilik fiilinin ($X= .25$) ve ek-eylem kipinin ($X= .10$) kullanıldığı bulunmuştur. Gereklilik kipi ise kullanılmamıştır.

Fiil kişi eklerinin kullanım sıklığının sırasıyla 1. tekil kişi ($X=37$), 1. çoğul kişi ($X=13.35$), 2. tekil kişi ($X=3.30$), 3. çoğul kişi ($X=2.90$), 2. çoğul kişi ($X=.25$) ve 3. tekil kişi ekleri ($X=.05$) şeklinde olduğu bulunmuştur.

Fiil çekim eklerinde çatı kullanımları incelendiğinde, ettirgen çatı eklerinin en fazla sıklıkta ($X=1.05$), edilgen çatı eklerinin ikinci sıklıkta ($X=.30$), dönüşlü çatı eklerinin ise en az sıklıkta ($X=.15$) kullanıldığı bulunmuştur. İşteş çatı eklerinin ise kullanılmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6'da eylemsiler incelendiğinde ise, Down sendromlu bireylerin eylemliklerden en fazla sıklıkta ($X=1.80$) -mek ekini kullandıkları bulunmuştur. Tablo 6'da görüldüğü gibi eylemlik eklerinden en az -iş eki ($X=.05$) kullanılmıştır. Ulaçlardan ise en fazla -ince ekinin ($X=1.00$), en az -diğ/için ekinin kullanıldığı bulunmuştur ($X=.15$). Ortaçlar hiç kullanılmamıştır.

Tablo 6. Down sendromlu bireylerin fiil çekim eklerinin kullanım sıklıklarına ilişkin betimsel istatistikler

Fiil çekim ekleri	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Şimdiki zaman eki	11,00	92,00	42,40	22,61
Di'li geç. zaman eki	,00	83,00	26,75	17,76
Gelecek zaman eki	,00	21,00	3,90	4,71
Geniş zaman eki	,00	16,00	3,10	3,75
Miş'li geç. zaman eki	,00	11,00	2,05	3,30
İstek kipi	,00	5,00	1,10	1,65
Dilek-şart kipi	,00	4,00	,30	,92
Yeterlilik fiili	,00	3,00	,25	,71
Ek-eylem kipi	,00	1,00	,10	,30
1. tekil kişi	14,00	63,00	37,00	14,36
1. çoğul kişi	,00	42,00	13,35	11,16
2. tekil kişi	,00	10,00	3,30	3,18
3. çoğul kişi	,00	12,00	2,90	3,44
2. çoğul kişi	,00	2,00	,25	,55
3. tekil kişi	,00	1,00	,05	,22
Ettirgen çatı	,00	7,00	1,05	1,66
Edilgen çatı	,00	2,00	,30	,65
Dönüşlü çatı	,00	1,00	,15	,36
Eylemlik (-mek)	,00	7,00	1,80	2,04
Ulaç (-ince)	,00	5,00	1,00	1,37
Ulaç (-dik)	,00	3,00	,55	,99
Ulaç (-ken)	,00	2,00	,45	,75
Ulaç (-ip)	,00	2,00	,30	,65
Ulaç (-en)	,00	1,00	,10	,30
Ulaç (-erek)	,00	2,00	,10	,44
Eylemlik (-me)	,00	1,00	,15	,36
Ulaç (-diğ/için)	,00	3,00	,15	,67
Eylemlik (-iş)	,00	1,00	,05	,22
Soru eki	,00	17,00	2,55	4,23
Olumsuzluk eki	,00	16,00	6,30	5,64

Tablo 7'de *Fiil çekim eklerindeki hata sıklıkları incelendiğinde*; zaman eklerinin kullanımında en fazla di'li geçmiş zaman ekinde hata yapıldığı bulunmuştur (%1,5). Şimdiki zaman ekinin kullanımında sadece bir hata yapıldığı görülmektedir (%0,1). Miş'li geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman ekleri kullanılırken hiç hata yapılmamıştır.

Kip kullanımları incelendiğinde ise sadece istek kipinin kullanımında bir hata yapıldığı görülmektedir (%4,5). Fiil kişi eklerinin kullanımında en fazla hata 1. tekil kişi ekinde (%0,6) yapılmış ve 2. çoğul kişi ekinde zorunlu bağlam 5 olduğu için bir hata yapıldığında hata yüzdesi yükselmiştir (%20). Örneğin, katılımcılar kendi yaptıkları eylemleri anlatırken mama yiyorum, ders yapıyorum örneklerinde olduğu gibi altı çizili olan 1. tekil fiil kişi ekini atarak hata yapmışlardır. Soru ekinde 51 zorunlu bağlam içinde sadece bir hata yapıldığı (%1,9) belirlenmiştir. Ettirgen çatı (% 4,7) eklerinin kullanımında da sadece bir hata olduğu belirlenmiştir. Diğer fiil çekim eklerinde hiç hata yapılmadığı için bu ekler tabloya alınmamışlardır.

Tablo 7 . Down sendromlu bireylerin hata yaptıkları fiil çekim ekleri

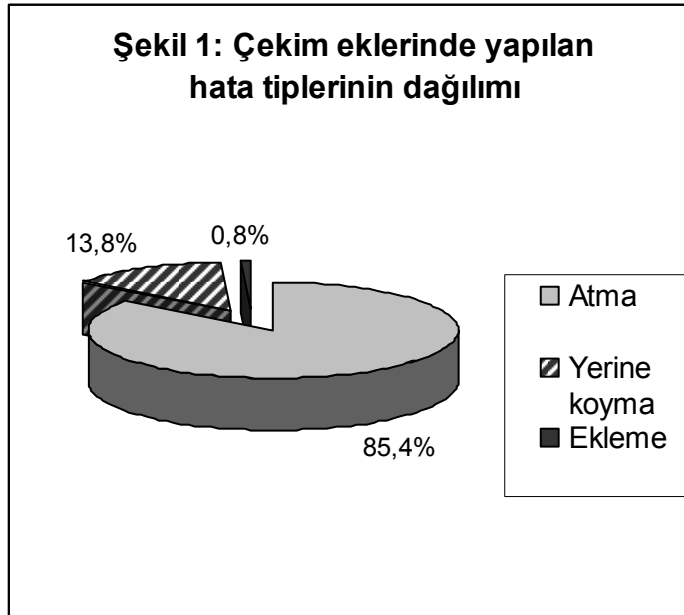
Fiil Çekim Ekleri	Zorunlu Bağlam	Hata sayısı – Hata yüzdesi
Di'li Geçmiş Zaman	535	8 (%1,5)
Şimdiki Zaman	848	1 (%0,1)
İstek kipi	22	1 (%4,5)
1. tekil kişi	740	5 (%0,6)
2. çoğul kişi	5	1 (%20)
Soru eki	51	1 (%1,9)
Ettirgen	21	1 (4,7)

4.2. Çekim eklerinde yapılan hata tiplerine ilişkin bulgular

Down Sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanırken çeşitli hatalar yaptıkları bulunmuştur. Hata tipleri incelendiğinde, katılımcıların en fazla 'atma' şeklinde hata yaptıkları bulunmuştur (% 85,4). İkinci hata tipi olarak 'yerine koyma' hatasını yapmışlardır (% 13,8). 'Ekleme' tipinde hatayı ise sadece bir kez yapmışlardır (% 0,8) (Tablo 8, Şekil 1).

Tablo 8. Çekim eklerinde yapılan Hataların Özellikleri

Çekim Ekleri	Hata sayısı	Atma	Ekleme	Yerine koyma
Ad-durum ekleri	78	72 (%92,3)	1 (% 1,3)	5 (% 6,4)
İyelik ekleri	27	25 (%92,6)	-	2 (7,4)
Zaman Ekleri	9	-	-	9 (% 100)
Dilek Kipleri	1	1 (%100)	-	-
Kişi ekleri	6	5 (%83,3)	-	1 (% 16,7)
Soru eki	1	1 (%100)	-	-
Eylemde çatı	1	1 (%100)	-	-
Toplam	123	105 (% 85,4)	1 (% 0,8)	17 (% 13,8)

4.3. Dil örneği bağlamının ortalama sözce uzunluğuna olan etkilerine ilişkin bulgular:

Down sendromlu bireylerden sohbet ve öyküleme olmak üzere iki farklı bağlamda dil örneği alınmıştır. Tablo 9'de bu iki bağlamda alınan dil örneklerindeki OSU'lara ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır. İki dil örneği bağlamında elde edilen OSU puanlarının ortalamaları arasında bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Sohbet ve öyküleme bağlamında OSU puanlarına ilişkin betimsel istatistikler

	Minimum	MaXimum	ortalama	SS
OSU-sohbet	1,99	4,40	3,20	,78
OSU-öyküleme	1,90	5,67	3,63	1,08

OSU puan ortalamalarının bağlamlar arasındaki farkının anlamlı olup olmadığına ilişkin t-testi yapılabilmesi için dağılımın normalliği varsayımının karşılanması gerekmektedir. Normal dağılımı ölçerken örneklemin büyüklüğü 50'den küçük olduğunda Shapiro-Wilks, büyük olduğunda Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2002). p değerinin .05'den büyük olması, bu anlamlılık düzeyinde puanların normal dağılımdan anlamlı sapma göstermediği, uygun olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Her iki bağlamdaki anlamlılık değerlerinin (.105 ve .321) .05'den büyük olması normal dağılım olmadığını göstermektedir. Bu nedenle sohbet ve öyküleme bağlamlarında alınan OSU puanları arasındaki farkın anlamlılığının test edilmesi amacıyla t testi uygulanmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. OSU (sohbet) ve OSU (öyküleme) ortalama puanlarının t testi sonuçları

Ölçüm	N	X	S	sd	t	p
OSU(soh)	20	3.2	.78	19	-3.4	.002
OSU(öyk)	20	3.6	1.08			

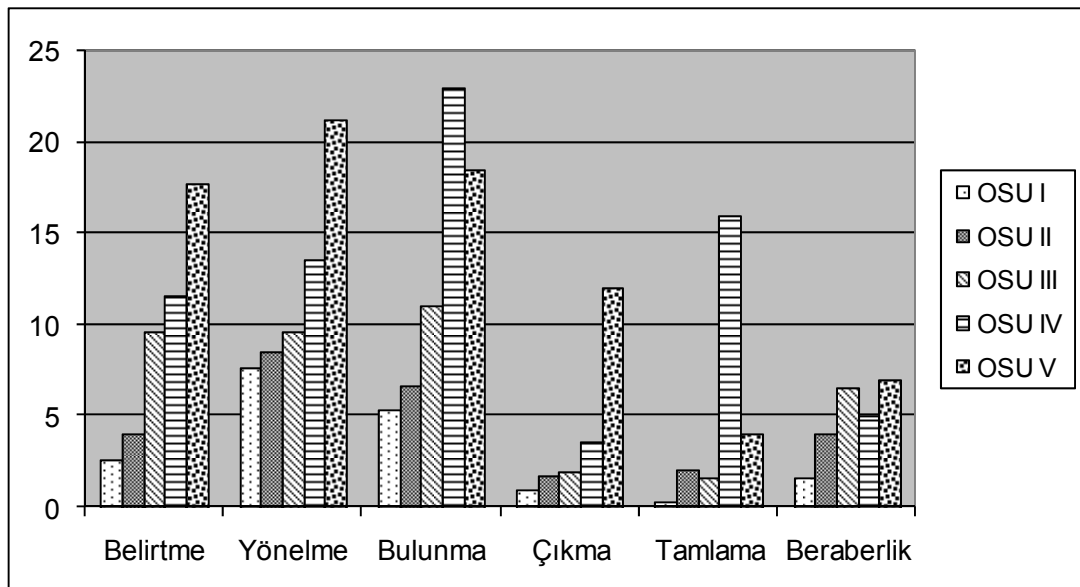
Down sendromlu katılımcıların sohbette ($X = 3,2$) ve öykülemede ($X=3,6$) aldıkları OSU puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu ve sohbet bağlamında alınan OSU'nun öyküleme bağlamında alınan OSU'dan daha düşük olduğu bulunmuştur [$t(19) = -3,4, p < .05$].

4.4 Ortalama sözce uzunluğuna göre çekim eklerinin kullanımına ilişkin bulgular:

Down sendromlu bireyler sahip oldukları ortalama sözce uzunluklarına göre OSU 2.00-4.49 arasında beş gruba ayrılmıştır. Down sendromlu bireylerin en fazla 2.50-2.99 OSU aralığında (n=7) buldukları, diğer OSU aralıklarında yer alan kişi sayılarının benzer olduğu görülmektedir. Ortalama sözce uzunluklarına göre çekim eklerini kullanım sıklıkları ve hata yüzdeleri Tablo 11’de sunulmuştur.

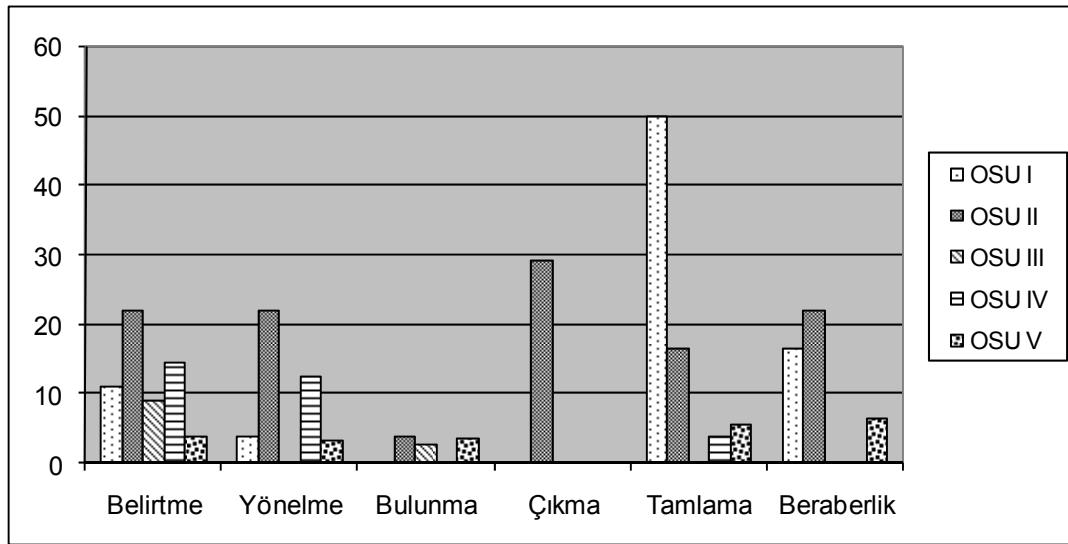
OSU’na göre isim çekim eklerinin kullanım sıklıkları ve hata yüzdeleri incelendiğinde, OSU arttıkça belirtme, yönelme ve çıkma eklerinin kullanım sıklığının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bulunma ekinin kullanımında da aynı durum sözkonusu olmakla birlikte son OSU düzeyinde bir düşme söz konusu olmuştur (Şekil 3). Tamlama eki kullanımının IV. OSU düzeyinde kullanım sıklığının arttığı (X=16), bir sonraki OSU düzeyi olan 4.00 – 4.49 arasında sıklık ortalamasının düştüğü (X=4) ancak yine de erken dönem ilk üç OSU düzeylerindeki kullanım sıklığı ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir (OSU I=0,3; OSU II=2,1; OSU III =1,6)(Şekil 3).

Şekil 3. Ad durum eklerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

Ad durum eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeyi ile ilişkisine bakıldığında, tamlama (I.OSU düzeyinde %50; II.OSU düzeyinde %16,6) ve beraberlik ekinde (I.OSU düzeyinde %16,6; II.OSU düzeyinde %22,2) OSU 3.00 oluncaya kadar hata yüzdelerinin çok yüksek olduğu ve her ikisinde de III.OSU düzeyi olan 3.00-3.49 arasında hiç hata yapılmadığı bulunmuştur. Hata yüzdelerinin OSU artışı ile ters orantılı olarak düştüğü görülmekle beraber hataların devam ettiği dikkati çekmektedir (şekil 4).

Şekil 4. Ad durum eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeylerine göre dağılımı

Belirtme ve yönelme eklerinde ise en yüksek OSU düzeyindeki (4.00–4.49) Down sendromlu bireylerde de hataların devam ettiği ancak bu gruptaki hata yüzdelerinin daha düşük OSU gruplarındaki hata yüzdelerinden daha az olduğu bulunmuştur. Çıkma ekinde ise yalnız II.OSU düzeyinde (2.50–2.99) hata (% 29,4) yapılmıştır. Bulunma eki hata yüzdelerinin de OSU düzeylerine göre dağılımının doğrusal olmadığı, I. ve IV. OSU düzeylerinde hiç hata yapılmadığı, diğer OSU gruplarındaki hata yüzdelerinin de düşük olduğu belirlenmiştir.

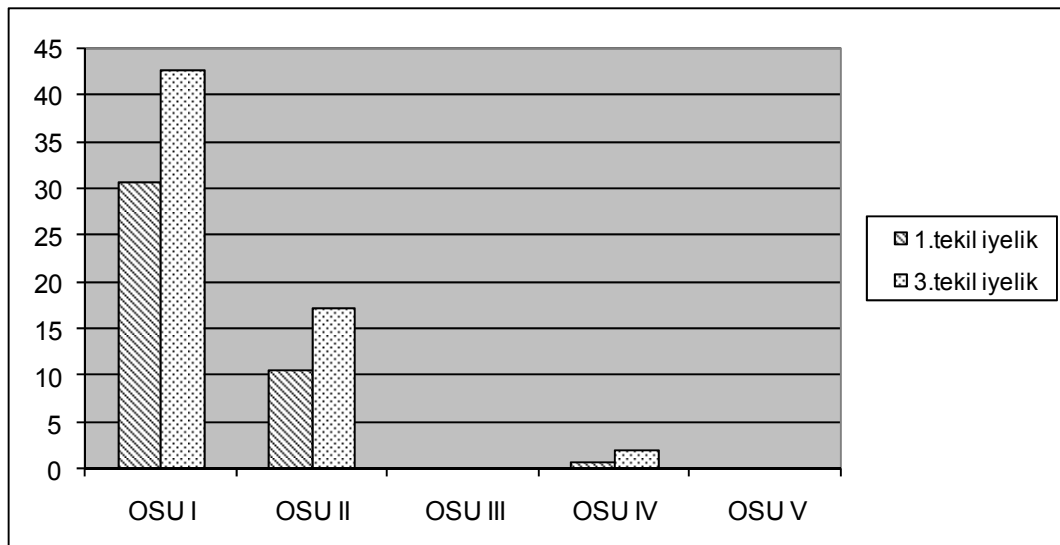
İsim çekim eklerinden iyelik eklerinin OSU'na göre kullanım sıklıkları incelendiğinde, en sık kullanılan 1. tekil ve 3. tekil iyelik eklerinin kullanım

sıklığında OSU artışı ile paralel bir artış olduğu belirlenmiştir. 2. tekil ve 1. çoğul iyelik ekleri ise tüm OSU düzeylerinde çok sınırlı sayıda kullanılmıştır. I.OSU düzeyinde hiç kullanılmamış olan 2. tekil ve 1. çoğul iyelik eklerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı ortalamaları sırasıyla 2. tekil iyelik eki için 0.4, 0.3, 1 ve 0.25, 1. çoğul iyelik eki için 0.2, 1, 0.6 ve 1 şeklindedir.

2. çoğul iyelik ekinin III. ve IV. OSU düzeylerinde ortalama 0,3 sıklıkta kullanıldığı ve benzer şekilde 3. çoğul iyelik ekinin sadece IV.OSU düzeyinde 2,3 sıklık ortalaması ile kullanıldığı görülmektedir.

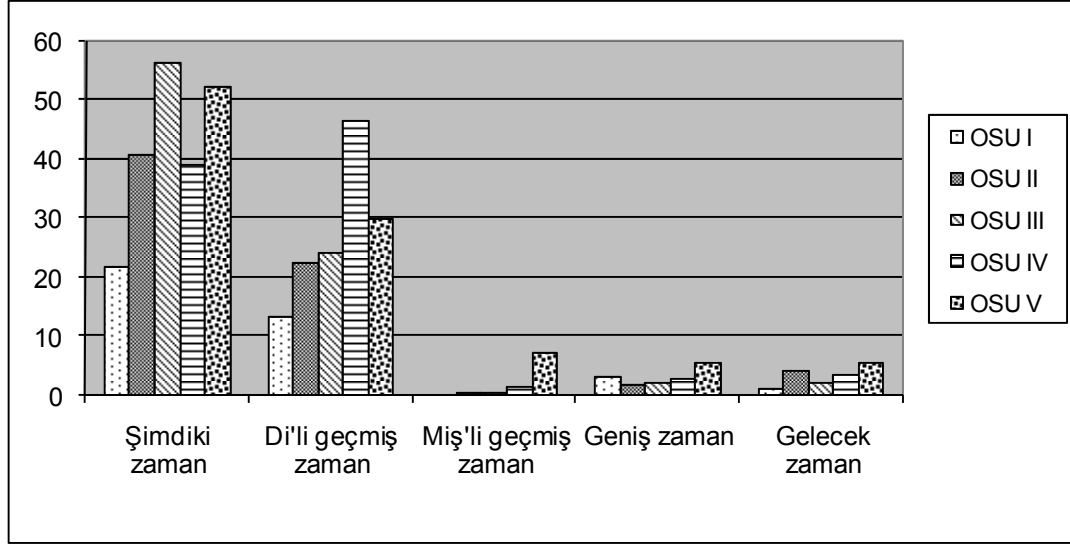
İyelik eklerinde yapılan hataların OSU düzeyi ile ilişkisi incelendiğinde, 1. tekil ve 3. tekil iyelik eklerindeki hata yüzdelerinin OSU 3.00 oluncaya kadar çok yüksek olduğu (1. tekil iyelik OSU I'de% 30,7, OSU II'de %10,6; 3. tekil iyelik OSU I'de % 42,8, OSU II'de % 17,2), OSU 3.00 olduktan sonra sadece IV. OSU düzeyi olan 3.50–3.99 arasında ve çok az hata yapıldığı (1. tekil iyelik % 0,8, 3. tekil iyelik % 2,1) bulunmuştur (Tablo 11, Şekil 5). Sınırlı kullanımı olduğu görülen 2. tekil ve 1. çoğul iyelik eklerindeki hata yüzdeleri incelendiğinde ise 2. tekil iyelik ekinde hiç hata yapılmadığı, 1. çoğul iyelik ekinde sadece OSU 2.50–2.99 arasında hata yapıldığı belirlenmiştir (% 33,3). Sadece IV. OSU düzeyinde kullanılan 3. çoğul iyelik ekinin kullanımında ise hiç hata yapılmadığı görülmektedir.

Şekil 5. İyelik eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeylerine göre dağılımı

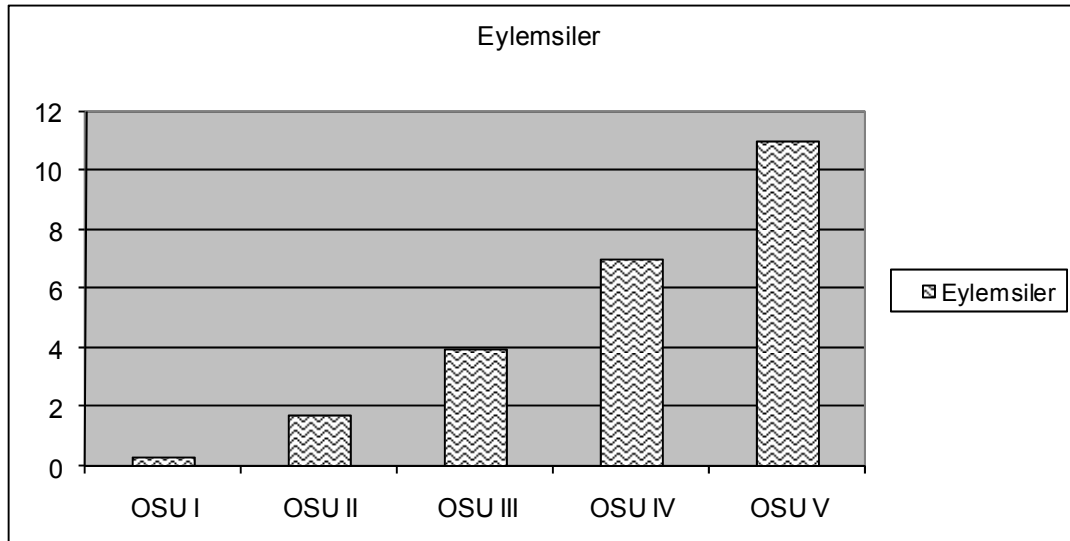
OSU'na göre fiil çekim eklerinin kullanım sıklıkları ve hata yüzdeleri incelendiğinde, bazı fiil çekim eklerinin OSU ile kullanım sıklığı artışının doğrusal olduğu bulunmuştur. OSU arttıkça kullanım sıklığı artan fiil çekim eklerinden biri olan miş'li geçmiş zaman ekinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı ortalamalarının sırasıyla 0.3, 0.5, 0.6, 1.6, 7.25 olduğu görülmektedir (şekil 6).

Şekil 6. Zaman eklerinin OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı

Kullanım sıklığı OSU artışı ile paralellik gösteren eylemsilerin de OSU düzeylerine göre kullanım sıklığı ortalamaları sırasıyla 0.3, 1.7, 4, 7 ve 11 şeklindedir (şekil 7).

Şekil 7. Eylemsilerin OSU düzeyine göre kullanım sıklığı

Bazı fiil çekim eklerinin ise özellikle son OSU grubundaki kullanım sıklıklarının I.OSU düzeyindeki kullanım sıklıkları ile karşılaştırıldığında çok artmış olduğu görülmektedir. Şimdiki zaman ekinin I.OSU düzeyinde kullanım sıklığı 22 iken, V.OSU düzeyindeki kullanım sıklığı 52.25 olmuştur. Di'li geçmiş, geniş zaman ve gelecek zaman eklerinde de son OSU düzeylerindeki kullanım sıklıklarının ilk OSU düzeyindeki kullanım sıklıklarının yaklaşık 2 katı olduğu görülmektedir (şekil 6). En az kullanılan fiil çekim eki olan 3. tekil kişi eki yalnız II.OSU düzeyinde kullanılmıştır. IV. OSU düzeyinde hiç kullanılmamış olan 2. çoğul kişi ekinin de tüm OSU düzeylerindeki kullanım sıklığı ortalamalarının çok düşük olduğu görülmektedir (0,3; 0,2; 0,3 ve 0.25).

Fiil çekim eklerindeki hata yüzdelerinin OSU düzeyi ile ilişkisine bakıldığında, dikkat çeken bulgulardan biri OSU arttıkça eylemsilerin kullanım sıklığının da artmış olduğu, ancak IV. OSU düzeyi olan 3.50–3.99 arasında hata yüzdesinin de artmış olduğudur. Diğer OSU düzeylerinde hata gözlenmezken IV. OSU düzeyinde hata yüzdesinin 4,5 olduğu görülmektedir. Farklı OSU düzeylerinde en fazla hata yapılan fiil çekim ekinin ise 2. tekil fiil kişi eki olduğu bulunmuştur (OSU I'de % 25; OSU II'de % 4,7; OSU IV'de % 5,2).

Şimdiki zaman ekinin kullanımında sadece II. OSU düzeyinde (% 0,3), di'li geçmiş zaman ekinde ise sadece IV. OSU düzeyinde (% 6,25) hata yapıldığı görülmektedir. Miş'li geçmiş, geniş ve gelecek zaman ekleri ile 1. tekil, 3. tekil, 1. çoğul ve 2. çoğul fiil kişi ekleri ve eylemde çatı eklerinde ise hiç hata yapılmadığı belirlenmiştir. 3. çoğul fiil kişi ekinde ise sadece II. OSU düzeyinde hata (%33,3) yapılmıştır.

Tablo 11. Ortalama sözce uzunluğuna göre çekim eklerinin kullanım sıklıkları ve hata yüzdeleri

Çekim ekleri	OSU I 2.00-2.49 n=3		OSU II 2.50-2.99 n=7		OSU III 3.00-3.49 n=3		OSU IV 3.50-3.99 n=3		OSU V 4.00-4.49 n=4	
	Sıklık X	Hata %	Sıklık X	Hata %	Sıklık X	Hata %	Sıklık X	Hata %	Sıklık X	Hata %
Belirtme	2.6	11,1	4	22,2	9.6	9,3	11.6	14,6	17.75	4,05
Yönelme	7.6	4,1	8.5	22,07	9.6	-	13.6	12,7	21.25	3,4
Bulunma	5.3	-	6.7	4,08	11	2,9	26	-	18.5	3,8
Çıkma	1	-	1.7	29,4	2	-	3.6	-	12	-
Tamlama	0.3	50	2.1	16,6	1.6	-	16	4	4	5,8
Berberlik	1.6	16,6	4	22,2	6.6	-	5	-	7	6,6
1. tekil iyelik	3	30,7	14.4	10,6	18.6	-	39.6	0,8	21.5	-
2. tekil iyelik	-	-	0.4	-	0.3	-	1	-	0.25	-
3. tekil iyelik	1.3	42,8	3.4	17,2	7	-	15	2,1	17.5	-
1. çoğul iyel.	-	-	0.2	33,3	1	-	0.6	-	1	-
2. çoğul iyel.	-	-	-	-	0.3	-	0.3	-	-	-
3. çoğul iyel.	-	-	-	-	-	-	2.3	-	-	-
Şimdiki Z.	22	-	40.8	0,3	56.3	-	39.3	-	52.25	-
Dî'li Geçmiş	13.3	-	22.7	-	24.3	-	46.6	-	30	6,25
Miş'li G. Z.	0.3	-	0.5	-	0.6	-	1.6	-	7.25	-
Geniş Z.	3.3	-	1.8	-	2.3	-	3	-	5.75	-
Gelecek Z.	1.3	-	4.4	-	2.3	-	3.6	-	5.5	-
Dilek-isteme kip.	3	10	1.1	-	-	-	1	-	3.5	-
1. tekil kişi	19.6	-	40	-	41.3	-	26.6	-	48.25	-
2. tekil kişi	3	25	2.8	4,7	0.3	-	6	5,2	4.5	-
3. tekil kişi	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-
1. çoğul kişi	6.3	-	12.2	-	18.3	-	13.3	-	20.75	-
2. çoğul kişi	0.3	-	0.2	-	0.3	-	-	-	0.25	-
3. çoğul kişi	1.3	-	0.2	33,3	2	-	5.6	-	6.75	-
Eylemde Çatı	0.6	-	0.8	-	0.3	-	2.6	-	3	-
Eylemsiler	0.3	-	1.7	-	4	-	7	4,5	11	-

4.5. Dil örneği bağlamına göre isim ve fiil çekim eklerinin kullanımına ve hata sıklıklarına ilişkin bulgular

Sohbet ve öyküleme bağlamlarına göre çekim eklerinin karşılaştırılması, kullanım ya da hata sıklığı diğer çekim eklerine göre daha fazla olan ekler için yapılmıştır. Bu nedenle isim çekim eklerinden ad durum ekleri, iyelik ekleri, fiil çekim eklerinden zaman ekleri, eylemde çatı ve eylemsi eklerinin karşılaştırması yapılmıştır. Dil örneği bağlamına göre eklerin kullanım ve hata sıklıklarına ilişkin bulgular Tablo 12' de sunulmaktadır.

Tablo 12. Dil örneği bağlamına göre eklerin kullanım ve hata sıklıklarına ilişkin bulgular

	İsim ve Fiil Çekim Ekleri	Bağlam		
		Sohbet	Öyküleme	
	Zorunlu Bağlam	Hata sayısı ve Yüzdesi	Zorunlu Bağlam	Hata sayısı ve Yüzdesi
Ad-durum ekleri	1000	78 (% 7,8)	1018	105 (% 10,3)
İyelik ekleri	580	27 (%4,6)	393	4 (%1.01)
Zaman Ekleri	1564	9 (% 0,5)	1651	-
Eylemde çatı	29	1 (% 3,4)	61	5 (% 8,1)
Eylemsiler	93	-	78	-

Ad-durum eklerinin kullanımında bağlamlar arasındaki farklılığın test edilmesi için yapılan normallik dağılım testi Shapiro-Wilk'de öyküleme bağlamındaki ölçümler normal dağılmadığından ($p > .05$ eşitliği karşılanmadığından) iki bağlam ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek için parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Öyküleme ve sohbet bağlamlarındaki ad durum ekleri kullanım

sıklığı ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları Tablo 13'de yer almaktadır.

Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonucunda bağlamlar arasında ad durum çekim eklerinin kullanım sıklığı açısından anlamlı bir fark olmadığı ($z=1.02$, $p=.304$) bulunmuştur.

Tablo 13. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında ad durum eklerinin kullanım sıklığı ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	13	10,19	132,50	1,02*	,304
Pozitif sıra	7	11,07	77,50		
Eşit	0				

*Pozitif sıralar temeline dayalı

İyelik eklerinin kullanımının her iki bağlamdaki ortalamalarının normal dağılıp dağılmadığını görmek amacıyla *Shapiro-Wilk* normallik testi yapılmış ve anlamlılık değerleri sohbet için .027, öyküleme için .021 olarak bulunmuştur. Ortalamalar normal dağılmadığı için iki bağlam ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek amacıyla parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır (Tablo 14).

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucunda iyelik eklerinin kullanım sıklığı açısından ($z=2.17$, $p=.030$) dil örneği bağlamları arasında sohbet bağlamı lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Tablo 14. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında iyelik eklerinin kullanım sıklığı ortalamalarının Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	13	11,46	149,00	2,17*	,030
Pozitif sıra	6	6,83	41,00		
Eşit	1				

*Pozitif sıralar temeline dayalı

Zaman çekim eklerinin her iki bağlamdaki normallik dağılımları test edildiğinde anlamlılık değerleri sohbet ve öyküleme bağlamında sırasıyla .212 ve .674 olduğu için normal dağılım gösterdikleri bulunmuştur. Normal dağılım nedeniyle bağlamlar arasında kullanım ortalamalarının anlamlı fark gösterip göstermediğini anlamak için t testi uygulanmıştır. t testi sonucunda zaman çekim eklerinin kullanım sıklığında bağlamlar arasında bir fark olmadığı ($p=.266$) bulunmuştur (Tablo 15).

Tablo 15. Zaman çekim ekleri kullanımının bağlamlar arası ortalamaları t testi sonuçları

Bağlam	N	X	S	Sd	t	p
sohbet	20	77,75	29,68	19	-1,14	,266
öyküleme	20	82,55	30,97			

Eylemde çatı eklerinin kullanımının her iki bağlamdaki ortalamalarının normal dağılıp dağılmadığını görmek amacıyla Shapiro-Wilk normallik testi yapılmış ve anlamlılık değerleri sohbet için .001, öyküleme için .026 olarak bulunmuştur ($p>.05$ eşitliği karşılanmamıştır). Ortalamalar normal dağılmadığı için iki bağlam ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek amacıyla parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır (Tablo 16).

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucunda eylemde çatı eklerinin kullanım sıklığı açısından ($z=2.53$, $p=.11$) dil örneği bağlamları arasında öyküleme bağlamı lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Tablo 16. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında eylemde çatı eklerinin kullanım sıklığı Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	2	6,25	12,50	2,53*	.011
Pozitif sıra	12	7,71	92,50		
Eşit	6				

*negatif sıralar temeline dayalı

Eylemsilerin iki bağlamdaki kullanım ortalamalarının normal dağılıp dağılmadığına bakıldığında Shapiro-Wilk normallik testinde anlamlılık değerleri sohbet için .032, öyküleme için .001 olarak bulunmuştur ($p > .05$ karşılanmamıştır). Ortalamalar normal dağılım göstermediği için iki bağlam ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek amacıyla parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Eylemsilerin kullanımında ($z=1.20$, $p=.229$) bağlamlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 17).

Tablo 17. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında eylemsi eklerinin kullanım sıklığı Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	9	10.11	91.00	1.20*	.229
Pozitif sıra	7	6.43	45.00		
Eşit	4				

*Pozitif sıralar temeline dayalı

Ad durum eklerinde yapılan hata ortalamasının bağlamlar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek için bağlamların normal dağılıp dağılmadığına Shapiro-Wilk testi ile bakılmış ve anlamlılık değerlerinin sohbet için .001, öyküleme için .002 olduğu bulunmuştur ($p > .05$ karşılanmamıştır). Ortalamalar her iki bağlamda da normal dağılım göstermediği için bağlamlar arasındaki ortalamaların anlamlılığına bakmak

amacıyla parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır (Tablo 18). Yapılan test sonucunda ad durum çekim eklerinin kullanımındaki hata ortalamalarında bağlamlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($z = .811$, $p = .417$).

Tablo 18. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında ad durum eklerinin hata ortalaması Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	9	8.33	75.00	.811*	.417
Pozitif sıra	10	11.50	115.00		
Eşit	1				

*negatif sıralar temeline dayalı

İyelik eklerinde her iki bağlamda yapılan hata ortalamalarının normal dağılıp dağılmadığını görmek amacıyla *Shapiro-Wilk* normallik testi yapılmış ve anlamlılık değerleri sohbet için .000, öyküleme için .000 olarak bulunmuştur. Ortalamaların her iki bağlamda normal dağılmadığı ($p > .05$ eşitlik karşılanmadığı için) bulunmuştur. Bu nedenle iki bağlam ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek için parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır (Tablo 19). Test sonucunda ise bağlamlar arasında iyelik çekim ekleri kullanımındaki hata ortalamaları bakımından ($z = 2,82$, $p = .005$) anlamlı fark bulunmuştur. Sohbet bağlamında daha fazla hata yapılmıştır.

Tablo 19. Öyküleme ve sohbet bağlamlarında iyelik ekleri hata ortalaması Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Öyk.-soh	n	sıra ortalaması	sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	11	6,77	74,50	2,82*	,005
Pozitif sıra	1	3,50	3,50		
Eşit	8				

*pozitif sıralar temeline dayalı

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Bu araştırma, Down sendromlu bireylerin Türkçe'deki çekim eklerini kullanım özelliklerinin betimlenmesi amacıyla planlanmıştır. Yapılan bu araştırmada çekim eklerinin kullanım ve hata sıklıkları, çekim eklerinin kullanımında yapılan hata tipleri, sohbet ve öyküleme bağlamında alınan dil örneklerinin Down sendromlu bireylerin ortalama sözce uzunluğunda farklılığa neden olup olmadığı ve ortalama sözce uzunluklarına göre çekim eklerinin kullanım özellikleri incelenmiştir. Ayrıca sohbet ve öyküleme bağlamında kullanılan çekim eklerinin kullanım ve hata sıklıkları karşılaştırılmıştır.

Aşağıda, Down sendromlu bireylerin çekim eklerini kullanım ve hata sıklıkları OSU düzeyleri ile birlikte incelenerek tartışılmaktadır.

Tablo 4'de isim çekim eklerinin kullanım sıklıklarının dağılımı görülmektedir. Ad durum eklerinin dağılımı incelendiğinde, Down sendromlu bireylerin en fazla yönelme ekini ve sonra sırasıyla bulunma, belirtme, beraberlik, tamlama ve çıkma eklerini birbirlerine yakın sıklıkta kullandıkları bulunmuştur. Başal'ın çalışmasında (1999) yer alan dokuz Down sendromlu öğrencinin de ad çekim eklerinden en fazla yönelme ve belirtme eklerini kullandıkları belirlenmiştir. Başal'ın bulguları yapılan bu araştırmanın sonuçlarını destekleyici özellik taşımaktadır. Bilir ve arkadaşlarının (1992) çalışmasında da benzer şekilde 3 – 6 yaşlar arasında ve 7 yaş üstündeki zihin engelli bireylerin yönelme ve belirtme eklerini diğer eklerden daha fazla kullandıkları bulunmuştur.

Normal dil gelişimi gösteren çocuklarda eklerin kullanım sıklıklarının incelendiği çalışmalarda çocukların isim çekim eklerinden en fazla belirtme halini, sonra yönelme durumunu, en az ise çıkma hali ekini kullandıklarının

bulunduğu görülmektedir (Acarlar, 1992; Güteryüz, 1992). Bu araştırmadaki Down sendromlu bireyler de, en az çıkma hali eklerini kullanmışlardır.

Sonuç olarak, bu çalışmadaki Down sendromlu bireylerin ad durum eklerini kullanım sıklıklarının alanyazındaki hem normal dil gelişimi gösteren hem de zihin engelli ve Down sendromlu çocuklarla yapılan çalışmaların bulguları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Erken dönem dil ediniminde ad durum eklerinin 15–23 aylar arasında ortaya çıktığı gösterilmiştir (Aksu-Slobin 1985; Ekmekçi, 1987; Topbaş ve ark.1996). Down sendromlu çocukların da bu ekleri kullanım sıklıklarının fazla olması, normal gelişim gösteren çocuklarla benzer sırada ve diğer eklere göre daha erken dönemde kazandıkları düşünülmektedir.

Ortalama sözcü uzunluklarına göre incelendiğinde de ortalama sözcü uzunluğu arttıkça ad durum eklerinin kullanım sıklıklarının da arttığı gözlenmiştir. Ancak tamlama eklerinde IV.OSU düzeyindeki kullanımın OSU V. düzeyindeki kullanımdan daha fazla olduğu görülmektedir. OSU arttıkça ad durum eklerinin kullanım sıklığının artması OSU düzeyinin dil gelişimi hakkında yaştan daha fazla bilgi verdiği bilgisine destek sağlar niteliktedir (Leadholm ve Miller, 1992). Çünkü bu çalışmadaki birçok katılımcının yaşları ve OSU düzeyleri doğrusal değildir. Örneğin bir katılımcının yaşı 20,7 iken OSU' u 2.69, diğer katılımcının yaşı 5,9 iken OSU' u 2.85 dir. Ancak OSU düzeyleri arttıkça eklerin kullanım sıklıklarının arttığı ve aşağıda belirtildiği gibi hata sayılarının azaldığı görülmektedir.

Ad durum eklerinin hata sıklıkları incelendiğinde, Down sendromlu bireylerin en fazla hatayı sırasıyla belirtme (%10,9), beraberlik (%10,2), yönelme (% 9,9), tamlama (%7,6) ve çıkma (% 5,8) eklerinde yaptıkları görülmektedir. En az hatanın ise bulunma ekinin kullanımında yapıldığı belirlenmiştir (% 2,7). Acarlar'ın (2008) normal dil gelişimi gösteren ve dil bozukluğu olan çocukların isim ve fiil çekim eklerindeki güçlüklerini incelediği çalışmada, normal dil gelişimi gösteren çocukların eklerde hemen hiç hata yapmadıkları, ancak aynı OSU düzeyine sahip dil bozukluğu olan çocukların özellikle isim çekim eklerinde hatalar yaptıkları bulunmuştur. Çalışmada,

sıklıkla ad durum eklerinde hata yapıldığı ve en fazla hatanın çıkma, birliktelik ve belirtme eklerinde olduğu belirlenmiştir. En az hata yapılan ad durum eki bulunma ekinde yapılmıştır. Down sendromlu bireylerin de en az hata yaptıkları bulunma ekinin en sık kullandıkları ikinci ad durum eki olduğu görülmektedir. Bu durum bu ekin kullanımının diğer eklerle oranla daha iyi öğrenilmiş olduğunu düşündürmektedir. Ancak hata sıklıkları fazla olmamakla beraber belirtme, yönelme eklerinin kullanımındaki hataların devam ettiği dikkat çekmektedir. Bu durumun kullanım sıklığının hata sıklığı ile ilişkisinin doğrusal olmadığını gösterdiği düşünülebilir.

Ortalama sözcük uzunluklarına göre ad durum eklerinde yapılan hataların II.OSU düzeyine sahip ikinci grupta diğer gruplara oranla daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu durum, daha üst düzeydeki OSU grupları ile karşılaştırıldığında normaldir, OSU arttıkça hata sayısı azalmaktadır. Ancak I. OSU düzeyi olan gruptan daha fazla hata yapılmasının kullanım sıklığı ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Bireyler bir eki kullanmaya üretken şekilde başladıklarında daha fazla hata yapmış olabilirler, ileri OSU gruplarında da bu durumu destekleyici bulgular mevcuttur. Diğer gruplarda kullanım sıklıkları artmakta ve hata sıklıkları 2. gruba göre yaklaşık %75 oranında azalmaktadır. Ancak OSU düzeyi 4.00 olduğunda bile ad durum eklerinin kullanımında hata yapıldığı görülmektedir. Bu durum ad durum eklerinin bu OSU düzeyinde dahi henüz tam olarak edinilmediğini düşündürmektedir. Acarlar'ın (2008) çalışmasında ise sözcüklerde OSU'ları 1.5–1.99 olan dil bozukluğu olan çocuklar ad durum eklerinin hepsinde sıklıkla hata yapmışlardır, ancak OSU'ları 2.5–2.99 olduğunda sadece belirtme, bulunma ve tamlayan eklerindeki hatalarının devam ettiği bulunmuştur. Bu çalışmada ise Down sendromlu bireylerin ise IV.OSU düzeyinde de belirtme, yönelme bulunma, tamlayan ve beraberlik eklerinde de hataları devam etmektedir (Tablo 11).

İyelik eklerinin kullanım sıklığı incelendiğinde (Tablo 4), Down sendromlu bireylerin en fazla 1. tekil kişi iyelik ekini, sonra 3. tekil kişi iyelik ekini kullandıkları belirlenmiştir. 3. çoğul kişi iyelik ekini ise kullanmadıkları görülmektedir. Ekmekçi (1987) Türkçe'de ilk kazanılan iyelik eklerinin 1. tekil (18. ayda) ve 3. tekil iyelik ekleri olduğunu (21. ay) belirtmiştir. Acarlar (1992)

da 2,5- 4 yaşlar arasında normal gelişim gösteren çocuklarda isimlerin iyelik ekleriyle kullanımı incelendiğinde en sık olarak 1. tekil ve 3. tekil kişi iyelik eklerinin kullanıldığını belirtmiştir. İyelik eklerinin hem erken edinildiği hem de kullanım sıklıklarının fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun Down sendromlu bireylerde de, normal dil gelişimi gösteren çocuklarla benzer olduğu söylenebilir.

Down sendromlu bireylerde Ortalama sözce uzunluğu arttıkça iyelik eklerinin kullanımının da doğrusal bir artış gösterdiği belirlenmiştir. OSU düzeyi yükseldikçe iyelik eklerinin kullanımında yapılan hatalar ise azalmıştır. III.OSU düzeyi olan grupta ise hiç hata gözlenmemiştir. IV.OSU düzeyi olan grupta kullanım sıklığı ortalaması 39,6 iken, hata yüzdesinin 1. tekil iyelik eki için çok düşük olduğu (% 0,8) bulunmuştur. Oysa I.OSU düzeyi olan grupta 1.tekil iyelik eklerinin kullanım sıklığı ortalaması 3 olup hata yüzdesinin 30,7 olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 3. tekil iyelik eklerinde de, kullanım sıklığı I. OSU düzeyi olan grupta 1,3 iken hata yüzdesi 42,8'dir. Bu ekin sadece üç Down sendromlu birey tarafından toplam üç kez kullanıldığı ve üç kullanımın ikisinde hata yapıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak kullanım sıklığı düşük olan 3. tekil iyelik ekinin kullanımında genellikle hata yapılmıştır. Bu bulgu 3. tekil iyelik ekinin IV. OSU düzeyinde henüz tam olarak edinilmemiş olduğu göstermektedir. Normal dil gelişiminde bu eklerin edinimi 2 yaş civarında tamamlanmaktadır. Bu bilgilere dayanarak, Down sendromlu çocukların bu eklerin ediniminde zorlandıkları söylenebilir.

En yüksek OSU düzeyi olan 4.00–4.49 olan grupta hata yapılmadığı gözlemlendiğinden Down sendromlu bireylerin iyelik eklerini OSU 4'den küçük olduğunda henüz doğru kullanamadıkları ancak OSU düzeyleri 4.00 olduğunda hata yapmadan kullanabildikleri ileri sürülebilir. OSU düzeyleri 3.00 olduğunda bu eklerin doğru ve sıklıkla kullanıldıkları düşünülmektedir.

Sonuç olarak isim çekim eklerine genel olarak baktığımızda; OSU düzeylerinde düşük seviyeden yüksek seviyeye doğru, anlamlı bir kullanım sıklığı artışı ve yapılan hatalarda azalma kaydedildiği görülmektedir (tablo 11). İngilizce de ise Down sendromlu bireylerin özellikle fiil eklerinin

kullanımında hata yaptıkları (Chapman ve ark., 1998, Eadie ve ark., 2002) bilindiğinden Türkçe konuşan down sendromlu çocuklardan farklılıklar olduğu görülmektedir. Down sendromluların dillere göre problem yaşadıkları, dillerin yapılarının farklı olması problemlerin de farklılaşmasını sağlamaktadır.

Down sendromlu bireylerin fiil çekim ekleri içinde ele alınan zaman eklerini kullanım sıklıkları incelendiğinde, en fazla şimdiki zaman ekini ($X=42.40$), daha sonra di'li geçmiş zaman ($X=26.75$) ekini kullandıkları bulunmuştur. Kullanım sıklığı en fazla olan şimdiki zaman ekleri ve di'li geçmiş zaman eklerinin Türkçe'de en erken edinilen zaman ekleri olduğu görülmektedir (Ekmekçi,1987; Aksu-Slobin, 1985). Bu çalışmada gelecek zaman ($X= 3.90$), geniş zaman ($X=3.10$) ve miş'li geçmiş zaman ($X=2.05$) eklerinin ise kullanım sıklıklarının düşük ve birbirine yakın olduğu gözlenmektedir. Acarlar'ın (1992) 30–47 aylar arasındaki Türk çocuklarının dil yapılarını incelediği araştırmada, en yüksek oranda şimdiki zaman, sonra sırasıyla di'li geçmiş zaman, miş'li geçmiş zaman, gelecek zaman eklerinin kullanıldığı, 48–60 aylar arasındaki çocuklarla yapılan başka bir çalışmada da tüm yaş ve cinsiyet gruplarında en sık olarak şimdiki zaman, sonra sırasıyla miş'li geçmiş zaman, dili geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman eklerinin kullanıldığı bulunmuştur (Güleryüz, 1992). Bu bulgular Down sendromlu çocukların zaman eklerini kullanım sıklığının normal dil gelişimi gösteren çocuklara benzer olduğunu göstermektedir.

Ortalama sözce uzunluklarına göre karşılaştırıldığında, OSU düzeyi arttıkça ad durum eklerinde görüldüğü gibi zaman çekim eklerinin kullanım sıklığının da arttığı görülmektedir. Zaman çekim eklerinde yapılan hatalar incelendiğinde ise di'li geçmiş zaman eklerinin kullanımında sadece en yüksek V. OSU grubunda % 6,6 oranında hata yapıldığı gözlenmiştir. Ancak bu durum bir öğrencinin sohbet bağlamında anlattığı bir olayda di'li geçmiş zaman ekinin yerine miş'li geçmiş zaman ekini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Sadece bir öğrenciden kaynaklanan hata artışının tüm OSU düzeyine genellenemeyeceği düşünülmektedir. Ayrıca şimdiki zaman ekinde II. OSU düzeyinde % 0,3 oranında çok az hata yapılmış olması dışında Down sendromlu bireylerin zaman eklerini kullanırken tüm OSU

gruplarında hata yapmadıkları dikkati çekmektedir. İngilizcede ise özellikle fiillerle kullanılan eklerde Down sendromluların güçlük yaşadıkları belirtilmektedir (Chapman ve ark., 1998, Eadie ve ark., 2002). İngilizce’de eylemlere getirilen zaman ekleri vurgusuz, bundan dolayı da algılanması zordur (Aksu-Koç, 2005). Türkçe’de eylem eklerinin cümle sonunda yer almasının algılanmasını ve bellekte tutulmasını kolaylaştırdığı ve bu nedenle Down sendromlu çocukların ana dili İngilizce olan çocuklardan farklı olarak bu eklerin kullanımında hata yapmadıkları düşünülebilir.

Kullanım sıklığı en fazla olan kiplerin istek ve dilek-şart kipleri olduğu bulunmuştur. 30–47 ve 48–60 aylar arasındaki normal gelişim gösteren çocuklarla yapılan iki çalışmada da bu sonucu destekleyen bulgular olduğu görülmektedir (Acarlar, 1992; Güteryüz, 1992). Down sendromlu bireylerde dilek kip eklerinin kullanım sıklığının 2,5- 5 yaş arasındaki normal gelişim gösteren çocuklara benzer olduğu gözlenmektedir. Bu eklerde yapılan hatalar incelendiğinde de sadece en düşük OSU düzeyine sahip olan I. grupta hatalı kullanımlar olduğu gözlenmiştir.

Fiil kişi eklerinin kullanımı incelendiğinde, Down sendromlu bireylerin en fazla sırasıyla 1. tekil kişi ($X=37$), 1. çoğul kişi ($X=13.35$) eklerini kullandıkları ve bu eklerin kullanımlarında hata yapmadıkları bulunmuştur. 2. tekil kişi, 3. çoğul kişi, 2. çoğul kişi eklerinin kullanım sıklıkları az olmakla beraber ortalamalarının benzer olduğu görülmektedir. Down sendromlu bireylerin en az 3. tekil kişi eklerini ($X=.05$) kullandıkları görülmektedir. Güteryüz (1992) 4–5 yaş çocuklarında tüm yaş gruplarında en yüksek oranda 2. tekil kişi eklerinin, en düşük oranda ise 2. çoğul ve 3. çoğul kişi eklerinin kullanıldığını belirtmiştir. Kişi eklerinin kullanım sıklığı sıralamasının Down sendromlu bireylerde normal gelişim gösteren 4–5 yaş çocuklarından farklı olduğu görülmektedir. Ortalama Sözce uzunluğuna göre kullanım sıklıkları incelendiğinde kişi eklerinin kullanımının OSU ile birlikte doğrusal bir artış göstermediği bulunmuştur.

Fiil çekim eklerinde çatı eklerinin kullanımları incelendiğinde, en fazla ettirgen çatı eklerinin kullanıldığı, bunu edilgen çatı eklerinin kullanımının

izlediği, dönüşlü çatı eklerinin ise en az kullanılan çatı eki olduğu bulunmuştur. İşteş çatı eklerinin ise kullanılmadığı belirlenmiştir. Hiç hata yapılmamış olan çatı eklerinin kullanım sıklığı OSU düzeyi yüksek olan IV. ile V. OSU gruplarında artmıştır.

Eylemsiler incelendiğinde ise, Down sendromlu bireylerin eylemsilerden en fazla ulaçları, sonra eylemlikleri kullandıkları bulunmuştur. Ortaçları ise hiç kullanmamışlardır. Ortalama sözce uzunluklarına bakıldığında eylemsilerin kullanımının OSU ile doğrusal bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Türkçe’de eylemsiler gibi karmaşık cümle kurma için gerekli olan yapıların kullanımının özellikle ileri dil düzeylerinde önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir. Eylemsilerin IV. OSU düzeyinde % 4,5 oranında hatalı kullanılması ve V. OSU düzeyinde yüksek sıklıkta kullanılıp hata yapılmadığının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu yapılar normal dil gelişimi sıralamasında da diğer yapılara göre daha geç edinilen yapılardır (Aksu-Koç Slobin, 1985). Down sendromlu bireyler için de bu yapıların ancak OSU yükseldiğinde kullanım sıklığının artması ve hatasız kullanılması nedeniyle eylemsilerin Down sendromlu bireyler tarafından zor öğrenildiği ve öğrenilmesinin belli bir OSU düzeyini gerektirdiği sonucu çıkartılabilir. Eylemsilerin belli bir OSU seviyesine ulaşmadan ve eklerin normal gelişimdeki edinim sırası düşünülmeden öğretimsel amaç olarak alınmasında bir yarar olmayacağı düşünülmektedir.

İsim ve fiil çekim eklerinin kullanımında yapılan hata tiplerine ilişkin bulgular incelendiğinde, Down Sendromlu bireylerin en fazla ‘atma’ şeklinde hatalar yaptıkları (% 85,4), ikinci hata tipi olarak ‘yerine koyma’ hatasını (%13,8) yaptıkları gözlenmiştir. ‘Ekleme’ tipinde hatanın ise sadece bir kez yapıldığı görülmektedir (% 0,8). Türkçe’de zihinsel engelli çocukların isim çekim eklerini kullanımlarının incelendiği bir çalışmada da dokuz Down sendromlu bireyden ikisinin çalışmadaki zorunlu bağlamlarda ekleri kullanmadıkları bulunmuştur (Başal, 1999). Bu araştırmada da Down sendromlu bireylerin ekleri sıklıkla kullanmadıkları ve daha önce ifade edildiği gibi sıklıkla ekleri atma şeklinde hata yaptıkları gözlenmiştir. Alanyazında ana dili İngilizce olan Down sendromlu çocuklarla yapılan çalışmalarda da benzer

hata tipinin söz konusu olduğu görülmektedir (Chapman, 1995; Chapman ve ark. 1998).

Down sendromlu çocukların normal dil gelişimi gösteren çocuklarla ortalama sözce uzunluğuna göre eşleştirildikleri bir çalışmada Down sendromlu çocukların biçimbirimleri sıklıkla attıkları gözlenmiştir (Chapman, 1995). Chapman, ve arkadaşlarının (1998) yaptıkları bir araştırmada da Down sendromlu çocukların en fazla işlevsel sözcükleri bildirme ekleri (is, were), yardımcı fiilleri (is, does) ve yardımcı kipleri (can, will) attıkları, normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırıldığında Down sendromlu grubun bildirme eklerinde daha fazla atma tipinde hata yaptıkları belirtilmiştir. Down sendromlu bireylerin karşılaştırıldıkları 22 çocuktan 6' sının hiçbir sözcüğü atmadığı, yaşça büyük 22 Down sendromlunun hepsinin en az bir sözcüğü attığı ve normal gelişen çocuklarda erken edinilen bazı çekim eklerinin kullanımında Down sendromlu grubun atma tipinde hata yaptıkları belirtilmiştir. Araştırmacılar işitsel algılamadaki güçlüklerinin bu tip hataların nedeni olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kullanılan ekleri (biçimbirimleri) normal gelişim gösteren çocuklar gibi duymuyor, duysalar bile uzun süreli bellekte saklamada güçlük çekiyor olabilecekleri belirtilmiştir (Chapman ve ark. 1991). Aynı nedenlerin araştırmadaki Down sendromlu bireyler için de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Ancak ülkemizde Down sendromlu bireylerin ifade edici dil becerileri ve dil edinimindeki güçlükleri ile ilgili araştırmalar konusunda büyük bir boşluk bulunmaktadır. Bu nedenle dil güçlüğü'nün olası nedenlerine ilişkin erken önlemler alınmamakta ve eğitimde bunlara ilişkin düzenlemeler yapılmamaktadır.

Farklı bağlamlarda alınan dil örneklerinin ortalama sözce uzunluğuna ve çekim eklerinin kullanım ve hata sıklıklarına etkisine bakıldığında, yapılan araştırmalarda ortalama sözce uzunluğuna, dil örneği bağlamında değişik faktörlerin etki ettiği belirtilmiştir (Abbeduto ve ark., 1995; Ewans & Craig, 1992). Araştırmada, öyküleme ve sohbet bağlamlarında alınan dil örneklerinin OSU'ya etkisinde, iki bağlam arasında anlamlı farklılık olduğu, öyküleme bağlamındaki OSU puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazında da benzer bulgular elde edildiği görülmektedir. Miles, Chapman ve Sindberg'in (2006) dil örneği bağlamının OSU' ya etkilerini inceledikleri

çalışmada öyküleme bağlamındaki OSU' nun sohbet bağlamındaki OSU' ndan anlamlı farklılıklar gösterdiği ve daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Yapılan araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Öykülemede kullanılan yazısız resimli kartların Down sendromlu çocukların cümle kurmalarına, konuşmalarına yardımcı olduğu, bellek güçlükleri için görsel ipucu sağladığı düşünülmektedir. Resimli kartlardaki olayların betimlenmesinin Down sendromlu bireylerin ortalama sözce uzunluğunu arttırdığı düşünülmektedir.

Bir diğer çalışmada ise üç dil örneği alma yolu (serbest oyun, öykü üretme ve sohbet) çeşitli ölçümler için karşılaştırılmış, öyküleme bağlamında diğer bağlamlara göre daha uzun sözcükler kullanıldığı, sözdiziminde ise karmaşık yapıların en çok sohbet bağlamında alındığı belirtilmiştir. Eğer dilin birden fazla özelliği (OSU, sözcük dağarcığı, sözdizimi fonoloji v.b) değerlendiriliyorsa öykülemenin kullanılmasını önermişlerdir. Eğer belli bir özellik değerlendiriliyorsa bu üç bağlamdan herhangi birinin kullanılabileceğini çünkü üçünde de farklı sözdizimi yapılarının sayısı veya hata sayılarının farklılaşmadığını belirtmişler (Southwood, Russell, (2004). Yukarıda da belirtildiği gibi öyküleme bağlamında, araştırma bulguları bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Sohbet bağlamında hem kullanım sıklığı açısından hem de hata sayısı açısından öyküleme bağlamına göre iyelik eklerinin sayısı fazladır. Özellikle OSU düzeyi düşük (I. ve II. OSU gruplarında) olan gruplarda yapılan hatalar hata yüzdelerini yükseltmiştir. Bu OSU gruplarında iyelik eklerinin kullanım sıklıkları diğer gruplara oranla az olmakla birlikte hata yüzdesinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu eklerin düşük OSU gruplarında henüz tam olarak edinilmediği ve bu nedenle sıklıkla hata yapıldığı düşünülmektedir. Öyküleme bağlamında ise kullanım sıklığının da hata sayısının da daha az olduğu görülmektedir. Sohbet bağlamında en fazla kullanılan ekin 1.tekil iyelik eki olduğu (370 kullanımda 17 hata), öyküleme bağlamında ise aynı ekin doğru kullanım sayısının 55 olduğu ve 1 kez hata yapıldığı bulunmuştur. Bağlamlar arasında kullanım sıklığındaki farklılığın 1. tekil iyelik ekinden kaynaklandığı ve bunun nedeninin sohbet bağlamında bireyin daha fazla

kendisinden ve yakın çevresinden bahsederek bu ekleri sıklıkla kullanması olduğu düşünülmektedir.

Eylemde çatı eklerinin kullanımında ise öyküleme bağlamının lehine kullanım sıklığı olduğu bulunmuştur. Öyküleme bağlamında bu yapıların (edilgen çatı, dönüşlü çatı, işteş çatı) kullanımı hikâye anlatımı için sohbet bağlamına göre daha fazla gerekli olduğundan dolayı bunun beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, bu araştırmada sohbet bağlamına göre öyküleme bağlamında daha fazla bilgi alındığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçlarına genel olarak baktığımızda Down sendromlu bireylerin zaman eklerini, kişi eklerini, ad durum, iyelik eklerini sıklıkla kullandıkları, ad durum eklerinden en fazla yönelme halini kullandıkları sırasıyla daha sonra bulunma hali, belirtme eki, beraberlik eki, tamlama eki ve çıkma hali eklerini birbirlerine yakın ortamla sıklıkları ile kullandıkları bulunmuştur. En az çıkma hali ekini kullanmışlardır. Ortalama sözce uzunluklarına göre incelendiğinde de ortalama sözce uzunluğu düzeyi yükseldikçe ad durum eklerinin kullanım sıklıklarının doğrusal olarak arttığı, hata sayılarının ise azaldığı gözlenmiştir.

Ortalama sözce uzunluklarına göre ad durum eklerinde hata sıklıklarına baktığımızda (2.50–2.99) OSU düzeyine sahip ikinci gruptaki bireylerin diğer gruplara oranla daha fazla hata yaptıkları bulunmuştur. Diğer gruplarda kullanım sıklıkları artmakta hata sıklıkları 2. gruba göre yaklaşık %75 oranında azalmaktadır. Ancak OSU düzeyi 4.00 olduğunda bile ad durum eklerinin kullanımında hatalar olabildiği sonucu elde edilmiştir.

İyelik ekleri kullanımında, Down sendromlu bireylerin en fazla 1. tekil kişi iyelik ekini sonra 3. tekil kişi iyelik eklerini kullandıkları belirlenmiştir. 3. çoğul kişi iyelik eklerini kullanmadıkları görülmektedir.

Ortalama sözce uzunluklarına göre zaman çekim eklerinin kullanımında ise genel olarak düzey arttıkça kullanım sıklıkları artmıştır. İstek kip eklerinin kullanımına baktığımızda kullanım sıklığı en fazla olan ekler istek ve dilek-şart kipiştir.

Down sendromlu bireylerin, biçimbirimleri kullanırken çeşitli hatalar yaptıkları bu hata tiplerine baktığımızda 'atma' tipinde hataları çok fazla yaptıkları bulunmuştur.

Bağlamlar arasında ortalama sözce uzunluğu öyküleme bağlamında sohbet bağlamına göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Öyküleme bağlamında kullanılan resimli kartların Down sendromlu bireylerin konuşmalarına, cümle kurmalarına olumlu etki ettiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Down sendromlu bireylerin çekim eklerinin kullanımında güçlüklerinin olduğu ve özellikle isim çekim eklerinin kullanımında hatalar yaptıkları bulunmuştur.

ÖNERİLER

Araştırmanın, yöntemi ve bulguları doğrultusunda ileri araştırmalara ve uygulamaya yönelik olarak geliştirilen öneriler aşağıda verilmiştir.

İleri araştırmalara yönelik öneriler:

- Dil örneği kullanılacak araştırmalarda öncelikle öğrencilerle karşılıklı olarak aşinalık sağlanması amacıyla, dil örneği alımı öncesi öğrencinin öğretmeni ile birlikte çalışmalara katılması, öğrenci hakkında bilgi edinmek, ön tanışma sağlamak ve öğrencinin de araştırmacıya daha fazla ısınması gibi avantajları sağlayabilir.
- Down sendromunun erken tanınması nedeniyle doğumdan itibaren dil edinimlerini araştırarak boylamsal çalışmalar yapılabilir.
- Bu çalışmaya karşılaştırma grubu alınmamıştır. İleriki araştırmalara farklı gruplardan (normal dil gelişimi gösteren, özgül dil bozukluğu olan, zihinsel engelliler gibi) oluşturulmuş bireyler arasında çekim eklerinin kullanımları karşılaştırılarak incelenebilir. Bu eklerin kullanımlarına ilişkin benzer özellikler gösterip göstermedikleri araştırılabilir.
- Down sendromluların dilin biçimbirimbilgisi alanında güçlükleri olduğu araştırmanın bulgularında da, alanyazında da belirtilmiştir. Bu güçlüğü neden olan etkenler (dikkat, bellek gibi bilgi işleme süreçleri ve benzeri) araştırılarak incelenebilir.
- Down sendromlu bireylerle yapılacak çalışmalarda dilin biçim bileşeninin içinde yer alan diğer bileşenlerde (sesbilgisi, sözdizimi,) Türkçe’de ne tip güçlükleri olduğuna yönelik çalışmalar Down sendromluların dil profillerine ilişkin daha kapsamlı bilgi sahibi olunmasına katkı sağlayabilir.

Uygulamaya yönelik öneriler

- Öyküleme bağlamında alınan dil örneğinde, öğrencilerden hikaye/ masal anlatmaları istendiğinde zorlandıkları, çok az sayıda öğrencinin hikaye anlatabildiği ve bu öğrencilerinde anlatım becerilerinin oldukça sınırlı olduğu gözlenmiştir. Down sendromlu bireylerle çalışan eğitimcilerin amaçlarına öyküleme becerilerini alması ifade edici dil becerilerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.
- Resimli kartların Down sendromlu çocukların cümle kurmalarına, konuşmalarına yardımcı olduğu, bellek güçlükleri için görsel ipucu sağladığı düşünülmektedir. Down sendromlu bireylerle çalışan eğitimcilerin, ailelerin ifade edici dillerini desteklemek amacıyla özellikle resimli materyalleri kullanmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Down sendromlu bireylerin isim çekim eklerinin kullanımında güçlükler yaşadığı araştırma bulgularındandır. Eğitimlerinde bu eklerin kullanımına yönelik özel amaçlar alınmasının Down sendromlu bireylerin dillerine çok önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.
- Down sendromlu bireylerle yapılan bu araştırmanın uygulama aşamasında, örnekleme oluşturacak bireyler için ön araştırma yapılırken karşılaşılan pek çok Down sendromlu bireyin en az iki sözcüklü cümle kurabilecek ifade edici dil düzeyinde olmadığı gözlenmiştir. Bu bireylerin büyük bir kısmının 10 yaş ve üzerinde olmaları, eğitime 7 yaş gibi geç bir dönemde başlamış olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan Down sendromlu bireylerin çoğunun ise iki yaş ve civarında eğitime başlamış olduklarına dair elde edilen bilgi sonucunda, erken eğitimin öneminin bir kez daha vurgulanması gerekliliği doğmuştur. Erken eğitimle beraber yetersizliği olan bireylere sağlanacak yaşantı zenginliğinin gelişimin her alanına olduğu gibi dil gelişimi alanına da sağlayacağı katkının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Uygulama aşamasındaki gözlemler ve bulguların ayrıntılı incelenmesi sonucunda, erken yaşta eğitime başlamış ve erken eğitim hizmetinden yararlanmamış bireylerin dil becerileri arasında farklılıklar olduğunun görülmesi, eğitimcilerin erken

eğitimin önemini her zaman vurgulamaları ve öncelikli hedefleri haline getirmeleri gerekliliğini bir kez daha düşündürmüştür.

KAYNAKLAR

- Abbeduto, L., Benson, G., Short, K., & Dolish, J. (1995). Effects of sampling context on the expressive language of children and adolescents with mental retardation. *Mental Retardation*, 33, 279–288.
- Acarlar, F. (1992). 30-47 Aylar (2.5-4 yaş) arasındaki Türk çocuklarının dil yapılarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8 (3), 163–203.
- Acarlar, F. (2002). Çocuklarda dilin değerlendirilmesi: “Betimleyici yaklaşım”. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 121-127.
- Acarlar, F. (2005). Türkçe Edinimde Gelişimsel Özelliklerin Dil Örneği Ölçümleri Açısından İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 20 (56), 61–74.
- Acarlar, F. (2006). Kaynaştırma ortamlarında dil ve konuşmanın desteklenmesi. *Yüksek lisans dersi notları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Acarlar, F., Miller, J.F. & Johston, J.R. (2006). Systematic Analysis of Language Transcripts (SALT), Turkish (Version 9) [Computer software], Language Analysis Lab, University of Wisconsin-Madison. (Distributed by the Turkish Psychological Association).
- Acarlar, F. (2008). *Verb and noun morphology in Turkish children with atypical language development*. Poster presented at the 29th Annual Symposium on Research in Child Language Disorders, University of Wisconsin, Madison.
- Aksan, D. (1983). *Sözcük türleri*. Ankara. Türk dil kurumu yayınları.

- Aksan, D. (1995). *Her yönüyle dil*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksu-Koç, A. & Slobin, D.I. (1985). The Acquisition of Turkish. In D.I.Slobin (ed.). *The crosslinguistic study of language acquisition*. V.1. Hillside , NJ. Lawrence Erlbaum Assoc.
- Aksu- Koç & Ketrez, F.N. (2003). Early verbal morphology in Turkish: Emergence Of inflections. In: D. Bittner, W. U. Dressler & M. Kilani-Schoch (eds.) *Mini-paradigms and the emergence of verb morphology*. Berlin: De Gruyter, pp. 27–52.
- Aksu-Koç, A. (2005). Dil edinimi araştırmalarının dil bozuklukları açısından önemi. *2.Ulusal Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara. Kök Yayıncılık, 39–56.
- Aram, D.M., Morris, R., & Hall, N.E. (1993). Clinical and research congruence in identifying children with specific language impairment. *Journal of speech, language and Hearing Research*. 36, 580-591.
- Başal, M. (1999). *Zihin Engelli Çocukların Türkçedeki Ad Çekim Eklerinin Kullanımları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Baykoç- Dönmez, N. (1986). *12-30 Aylık Türk Çocuklarında Dilin Kazanılması*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Bernard, G.G. (2002). Lexical verb diversity in children with Down syndrome. *Clinical Linguistics & Phonetics*, Vol. 16, No.4, 251-263.
- Bilir, Ş., Köni, N., Metin, N. (1992). 3-6 yaş, 7-12 yaş ve üstündeki orta derecede Zihinsel Özürlülerin İfade Edici Dil Gelişim Düzeylerini İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi* 1(2), 22–30

- Bloom, L. & Lahey, M. (1978). *Language Development and Language Disorders*. USA. John Wiley & Sons. Ins.
- Brown, R. (1973). *A first language*. Cambridge, MA: Harvard University Pres.
- Buckley S., Sacks B.I. (1987). The Adolescent with Down's Syndrome. *Life for the Teenager and Family*. Portsmouth. Eng. Portsmouth Polytechnic Institute.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı 4. baskı*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Cazden, C.B. (1968). The Acquisition of Noun and Verb Inflections. *Child Development*, Vol. 39, No. 2, pp. 433–448;
- Chapman, R.S., Schwartz, S.E., & Ky-Raining Bird, E., (1991). Language skills of children and adolescent with Down syndrome:I. Comprehension. *Journal of speech, language, and Hearing Research*, 34, 1106–1120.
- Chapman, R.S., Ross, D.R., Seung, H. (1993). *Longitudinal change in Language Production of children and adolescent with Down syndrome*. Paper presented at the Sixth Internatioanl Congress of the study of language. Trieste, Italy.
- Chapman, R.S. (1995). *Language development in children and adolescent with Down syndrome*. In p. Fletcher& B. MacWhinney (Eds.), *Handbook of Child Language*. (pp.651–663). Oxford: Blackwell.
- Chapman, R.S. (1997). Language development in children and adolescent with Down syndrome. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Review*, 3, 307–312.
- Chapman, R.S., Seung, H., Schwartz, S.E. & Kay-Raining Bird, E. (1998). Language skills of children and adolescent with Down syndrome: II.

Production deficits. *Journal of speech, language, and Hearing Research*, 41((4)), 861–873.

Chapman, R.S. (1999). Language development in children and adolescent with Down syndrome. In J.F. Miller, M.Leddy & L.A.Leavitt (Eds.), *Improving the communication of persons with Down syndrome*. (pp.41-60). Baltimore: Brookes.

Chapman, R.S., & Hesketh, L.J. (2000). The behavioral phenotype of Down syndrome. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Review*, 6, 84-95.

Davies, B. (1996). Auditory disorders. In B. Stratford & P. Gunn (Eds.), *New approaches to Down syndrome* (pp. 100-121). London: Cassell.

De Villiers, J. & De Villiers, P. (1978). *Language Acquisition*. Harvard: Harvard University Pres.

Dykens, E.M., Hodapp, R.M., & Evans, D. (1994) profiles of development of adaptive behavior in children with Down Syndrome. *American Journal of Mental Retardation*, 98, 580–587.

Ege, P., Acarlar, F., Güteryüz, F. (1998). Türkçe kazanımında yaş ve ortalama sözce uzunluğunun ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(41), 19–33.

Ege, P., Acarlar, F., Turan, F. (2004). *Ankara Artikülasyon Testi*. Ankara

Ege, P. (2005). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları. S. Topbaş (Editör). Dil ve Kavram Gelişimi. Ankara. Kök Yayıncılık, 190–200.

Ekmekçi, Ö. (1987). Türkçe Ediniminde Çekim Eklerinin Rolü. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Adana. 1. 1.

- Evans & Craig (1992). Language Sample Collection and Analysis: Interview Compared to Freeplay Assessment. *J Speech Hear Res.* 35: 343–353
- Fowler, A., Gelman, R., (1990). Language abilities in children with Down Syndrome: Evidence for a specific syntactic delay. In D. Cichetti
- Fowler, A.E., Gelman, R., Gleitman, L.R. (1994). The Course of Language Learning in Children with Down Syndrome. In: Tager-Flusberg, H. (ed): *Constraints on Language Acquisition. Studies of atypical Children.* Hillsdale N.J. S. 91-140.
- Gencan, T.N. (2007). *Dilbilgisi.* (I. Baskı). Ankara. Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Grela, B.G. (2002). Lexical diversity in children with Down syndrome. *Clinical Linguistics and Phonetics*, 16, 251-263.
- Grosman, H.J. (1983). Classification İn Mental Retardation. Washington D.C: American Association on Mental Defficiency.
- Güleryüz, F. (1992). 48–60 Aylar (4–5 yaş) Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 8, Sayı 3, sf. 205–225.*
- Hulme, C. & Mackenzie, S. (1992). Working memory and severe learning difficulties. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jenkins, C. (1993). Expressive language delay in children with Down's Syndrome. *The down syndrome educational trust down syndrome research anda practise. 1 (1) 10–14.*
- Ketrez, F.N., & Aksu-Koç, A. (in press). Early nominal morphology in Turkish: Emergence of case and number. To appear in U. Stephany & M.

Voeykova (Eds.) *Development of Noun Inflection in First Language Acquisition: A Cross Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Kemp, K., & Klee, T. (1997). Clinical language sampling practices: results of a survey of speech-language pathologists in the United States. *Child Language Teaching and Therapy*, Vol. 13, No. 2, 161–176

Konrot, A. (2000) “Erken dönem kekemeliğin aile eğitimi yoluyla sağaltımı”. *Özel Eğitimde Aile Sempozyumu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, 13–14 Nisan 2000, s.24–29.

Konrot, A. (2005). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları. S. Topbaş (Editör). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara. Kök Yayıncılık, ss.190–200'deki bölüm.

Korngold, B., Menyuk, P., Libergott, J., & Chesnick, M. (1988, July). *Early oral language as predictors of reading performance in first and second grade*. Paper presented at the Symposium in Child Language Disorders, Madison, WI.

Kumin, L. (1996). Speech and Language Skills in Children With Down Syndrome. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*. 2: 109–115.

Laws, G., Byrne, A., Buckley, S. (2000). Language and Memory Development İn Children With Down Syndrome At Mainstream Schools And Special Schools : A Comparison. *Educational Psychology*. Vol.20 No.4.447–457

Laws, G., Bishop, D.V.M. (2003) A Comparison Of Language Abilities İn Adolescent With Down Syndrome And Specific Language Impairment. *Journal of speech and hearing research*. Vol.46 1324–1339.

- Laws, G. (2004). Contributions of phonological memory, language comprehension and hearing to the expressive language of adolescents and young adults with Down syndrome. *Journal of Child Psychiatry* 45:6, pp 1085–1095.
- Leadholm, B.J., & Miller, J.F. (1992). *Language sample analysis: the Wisconsin Guide*. Madison, WI: Wisconsin Department of Public Instruction.
- McGrowther, C.W. & Marshall, B. (1990). Recent trends in incidence, morbidity, and survival in Down's syndrome. *Journal of Mental Deficiency Research*, 34, 49-57.
- McLaughlin, S. (1998). *Introduction to Language Development*. Singular USA. Publishing Group, INC.
- Miller, J.F. & Chapman, R.S. (1981). The relation between age and mean length of utterance in morphemes. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 24, 154-161.
- Miller, J.F. (1987). *Language and Communication Characteristics of Children With Down's syndrome*. In Peuschel, S., Tingey, C., Rynders, J. E., Crocker, A. C. & Crutcher, D. M. (Eds) *New Perspectives on Down's Syndrome*, Paul Brooks Pub & Co.
- Miller, J. (1988). The Developmental Asynchrony of Language Development in Children with Down Syndrome. In L. Nadal (Ed.) *The Psychobiology of Down Syndrome*. New York: Academic Press.
- Miller, J. F., Leddy, M. & Leavitt, L.A. (1999). A view toward the future : Improving the communication of people with Down syndrome. In J.F. Miller, M. Leddy & L. A. Leavitt (Eds.). *Improving The Communication of*

People with Down Syndrome. (Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.), pp.241-262.

Miles, S., Chapman, R., Sindberg, H. (2006). Sampling Context Affects MLU. In the Language of Adolescent With Down Syndrome. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. Vol.49.325-337

Miolo, G., Chapman, R.S. & Sindberg, H. (2005). Sentence comprehension in adolescents with Down syndrome and typically developing children: Role of sentence voice, visual context, and auditory-verbal short-term memory. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 48, 172–188.

Owens, R.E (1990). *Development of Communication, Language and Speech*. In G.H Shames and E.H Wiig. Human Communication Disorders An Introduction (ss.30–73). Ohio. Merrill Publishing Company.

Owens, R. (1999). *Language disorders. A funtional approach to assessment and intervention*. Allyn & Bacon.

Paul, R. (2001). *Language Disorders*. (Second edition). Missouri. Mosby, Inc.

Paul, R. & Casella, P.W. (2007). *Introduction to Clinical methods in communication disorders*. Paul H. Brookes Pub. Co.

Paul, R., Alforde, S. (1993). Grammatical Morpheme Acquisition in 4-Year Olds with Normal, Impaired, and Late-Developing Language. *Journal Of Speech and Hearing Research*, Volume 36, 1271–1275.

Plante, E., Beeson, P.M. (1999). *Communication and Communication Disorders*. Allyn & Bacon. USA

- Rondal J. A., Ghiotto M., Bredart S. & Bachelet J. F. (1988) Mean length of utterance of children with Down syndrome. *American Journal of Mental Retardation*. Vol.93 No. 1, 64–66.
- Rondal, J.A. (1996). Language in adults with Down Syndrome. *Down Syndrome Research and Practice* 8:1–9.
- Roizen, N.J. (1997). Down syndrome. In: Batshaw, M.L. (Ed.), *Children with Disabilities*, (4th Edition). Paul H. Brookes, Baltimore.
- Rosenberg, S., Abbeduto, L. (1993). *Language and acaommunication in Mental Retardation Development, Processes, and intervention*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillddale, New Jersey.
- Rosin M.M., Swift E., Bless D. & Vetter D.K. (1988). Communication profiles of adolescents with Down syndrome. *Journal of Childhood Communication Disorders*, 12, 49–64.
- Rutter, T. & Buckley, S.J. (1994). The acquisition of grammatical morphemes in children with Down's syndrome. *Down's Syndrome Research and Practice*. 2, 76–82.
- Southwood, F. & Russell, A.F. (2004). Comparison of conversation, freeplay, and story generation as methods of language sample elicitation. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 47, 366-376.
- Topbaş, S., Maviş, İ., Başal, M. (1996) Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish Linguistic. August 7–9. Ankara 1997: 127–137
- Tager-Flusberg, H., Sullivan, K. (1998). Early language development in children with mental retardation. *Handbook of Mental Retardation and Development* Cambridge (208–239). Published February

Vicari, S., Caselli, M.C. & Tonucci, F. (2000). Asynchrony of lexical and morphosyntactic development in children with Down syndrome. *Neuropsychologia*, 38-634-644.

Ek-1

Down Sendromlu çocuklara ait genel bilgiler:

- 1- Öğrencinin adı-soyadı:
- 2- Öğrencinin cinsiyeti:
- 3- Öğrencinin doğum tarihi:
- 4- Öğrencinin annesinin eğitim düzeyi:
- 5- Öğrencinin kaç yıldır eğitim alıyor?
- 6- Öğrenci kaynaştırma eğitimi alıyor mu?
- 7- Öğrencinin işitme güçlüğü- işitme sorunu var mı?
- 8- Öğrencinin konuşma özellikleri:
  - a) İsteklerini-düşündüklerini ifade ederken tek sözcük mü kullanır?
  - b) İsteklerini-düşündüklerini iki sözcüklü cümleler kullanarak ifade eder mi?
  - c) İsteklerini-düşündüklerini ikiden fazla sözcüklü cümleler kullanarak ifade eder mi?

Ek- 2

